

Gustaf af Geijerstam

Ur Samtiden. Litteraturstudier af Gustaf af Geijerstam. Med tre porträtt

A. W. Björcks förlag, Stockholm 1883.

[– Läs mer om verket här](#)

Det avbildade exemplaret tillhör Uppsala universitetsbibliotek.

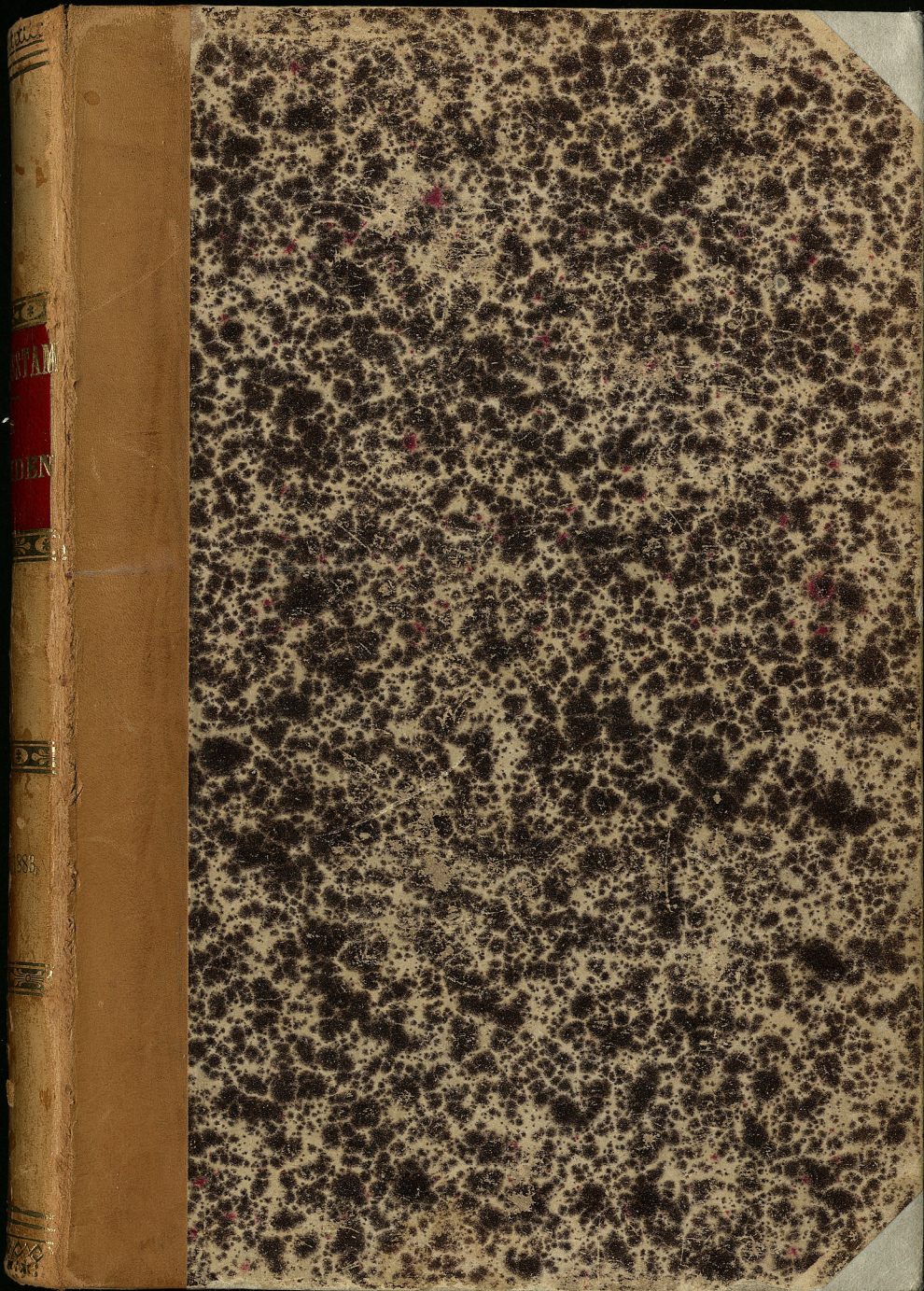
Detta verk är fritt från kända upphovsrättsliga restriktioner. Vid användning ber vi att du hänvisar till Uppsala universitetsbibliotek och Litteraturbanken.se.

Ytterligare information om upphovsrätt för detta verk finns hos Litteraturbanken:

<https://lb.se/författare/GeijerstamG/titlar/UrSamtiden1883/faksimil?om-boken>

Permanent länk (URN):

<https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lb-lb376796-faksimil>

C.A. ÖMANSSONS
BOKBINDERI
UPSALA.

Upsala Univ. Bibliotek

*So. aod.
Lit. hist.
allmän*

838.

UR SAMTIDEN

LITERATURSTUDIER

AF

GUSTAF AF GEIJERSSTAM.

MED TRE PORTRÄTT.

STOCKHOLM

A. W. BJÖRCKS FÖRLAG
1883.

Pris: 3 kronor.

THE STATE OF NEW YORK

IN SENATE

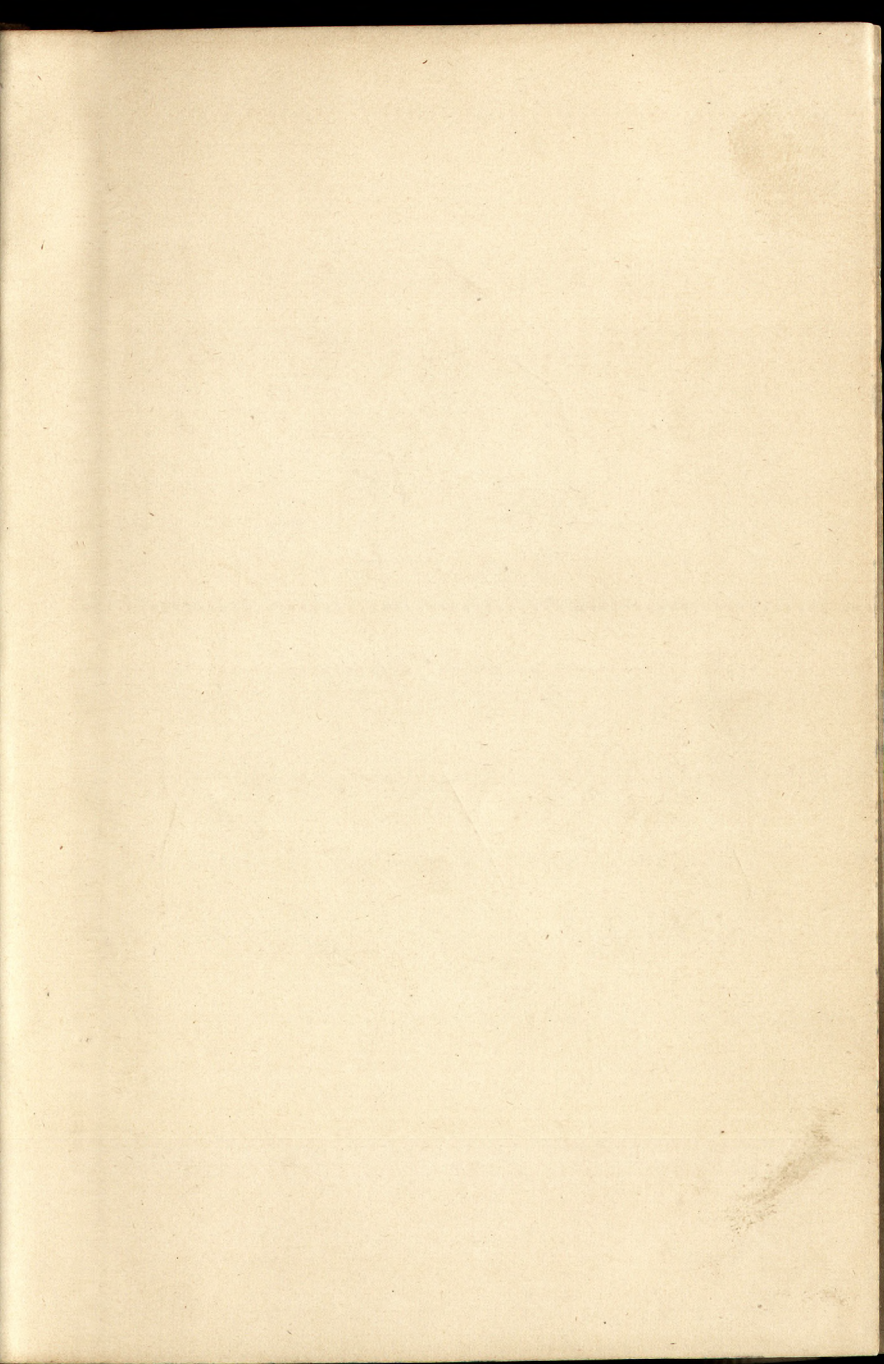
JANUARY 18, 1891

REPORT

OF THE

COMMISSIONERS OF THE LAND OFFICE

IN RESPONSE TO A RESOLUTION

WILHELM TOPSØE.

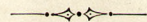
UR SAMTIDEN.

LITERATURSTUDIER

AF

GUSTAF AF GEIJERSSTAM.

MED TRE PORTRÄTT.

STOCKHOLM,
A. W. BJÖRCKS FÖRLAG.
1883.

UR SAMTIDEN

UR SAMTIDEN

GUSTAF AF CEJERSSTAM

UR SAMTIDEN

STOCKHOLM,
P. A. NYMANS TRYCKERI.
1883.

TILL

HERR KAPTEN URBAN VON FEILITZEN

FRÅN FÖRFATTAREN.

TILL

HERR KAPITAN URBAN VON ELLINGEN

VERMÄCHTNISS

Ett ord till inledning.

En stor del af efterföljande porträttutkast hafva förut varit tryckta i tidningar och tidskrifter. Det är således föga nytt, som härmed bjudes allmänheten. Den förhoppning, som föranledt mig att i denna form utgifva dem, är, att de samlade skulle kunna säga ett och annat, som hvarje karaktäristik för sig ej kan.

Först och främst erbjuda dessa författare inbördes stora olikheter. Man har talat mycket om den skola, som nu går under namn af den nya. Men hvad som här är värdt att besinna, är, att denna aldrig utöfvat ett nivellerande inflytande på sina lärjungar, utan att den fastmera tyckes egnad att uppmuntra till vårdande af individualitetens särmärken för hvilka det är vår tids ära att hafva väckt aktning.

Jag har så sparsamt som möjligt användt orden realism, idealism o. d. ty de hafva oftast synts mig snarare leda bort från än fram till själfs saken.

Men hvad är då här »saken»?

Jo, saken är den, att den nya dikten i främsta rummet fordrar, att ett skaldevärk skall bära en bestämd personlighets prägel. Det är den nya tidens största och mest fruktbringande tanke, att den af hvarje människa begär, att hon skall söka komma underfund med sin egen innersta egendomlighet och på detta underlag skapa sin karaktär. Den nya diktningssande som nu går genom världen, har icke gjort annat, när den tog de nya skaldernas sinnen fångna, än lärt dem att böja sig under samma lag, som gäller för andra människor. En skald i våra dagar vill ej säga annat, än hvad som är en frukt

af hans egen utveckling som människa. Och då i allmänhet en människa ej kan utveckla sig, om hon isoleras från sin tid, är det ej heller gärna möjligt, att en diktare kan säga annat, än hvad hans egen tid lärt honom.

Se vi då på dem af Danmarks och Norges yngre diktare, som här äro skildrade, möter oss den egen-
domliga företeelsen, att de, som i dagligt tal — eller skrift — hos oss kallas »unga», i själfva verket nästan alla äro medelålders män. Och hos de flesta af dem har deras utveckling gått långsamt, och de tankar, som så häftigt angripas, äro frukten af en mödosamt förvärfvad öfvertygelse. De äro själfva jämnåriga med dem, som i deras hemland och här vända kritikens vapen mot dem, och deras ungdom har ofta haft samma ideal, som de själfva nu vända sig emot.

Efter dem har i Danmark kommit ett yngre släkte, som uppfostrats af de idéer, hvilka här hemma kallas för nya, och som därför naturnödvändigt ej likt dessa, hvilka här äro skildrade, behöft göra deras långa väg om igen. Men om dem gäller, hvad som gäller om de flesta af samma riktning här hemma, att de nyss börjat, och ingen vet, hwart deras utveckling en gång skall föra dem.

Titt Sverige har den nya literära rörelsen kommit sent. Vi äga hvarken någon Elster eller någon Topsøe. Här är det nya literära lifvet verkligen ungt, och det gäller för det samma att ej förspilla sin rätt att vara till.

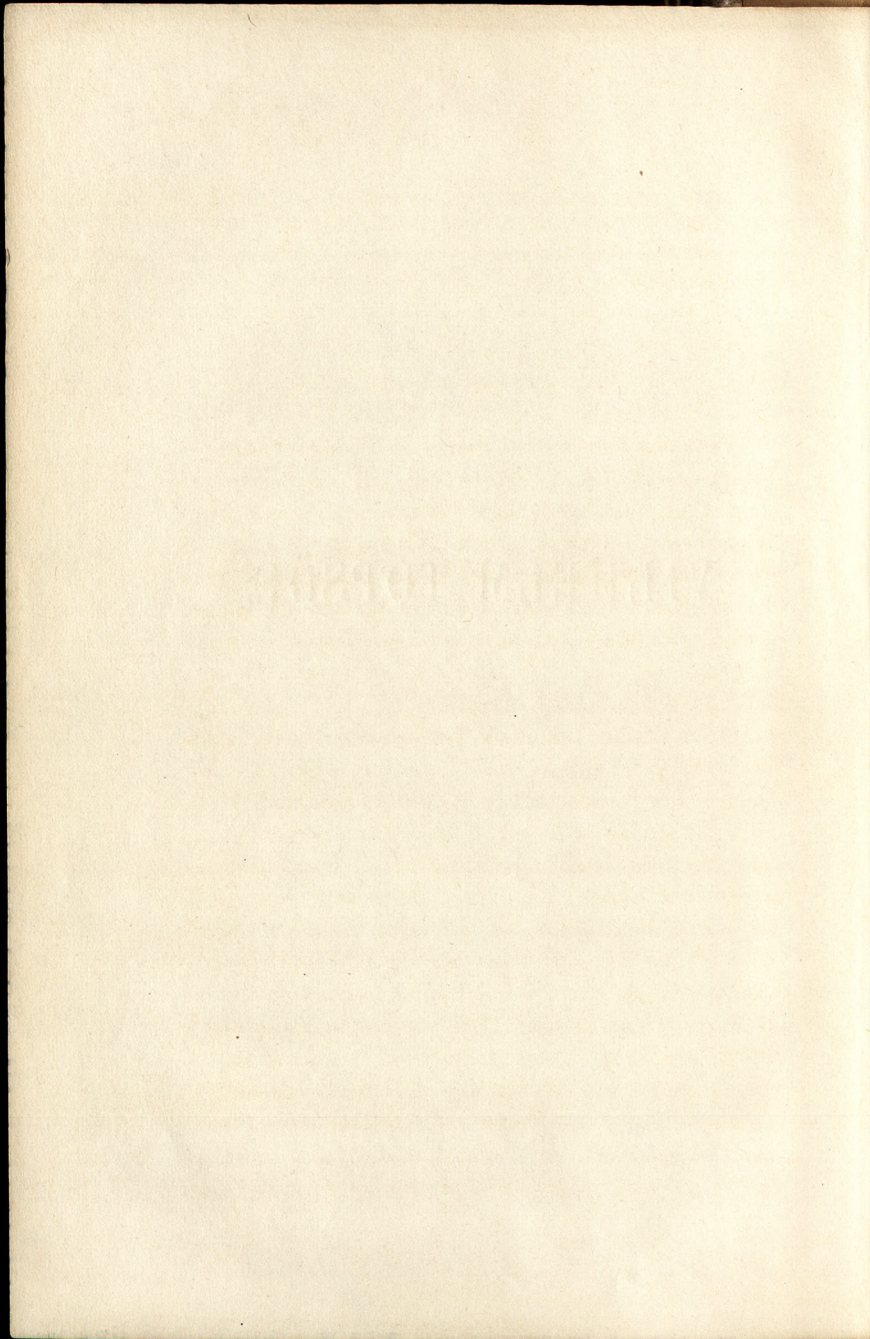
Men äfven hos oss är utvecklingsarbetet från gammalt till nytt påbörjadt. Och man är berättigad att hysa förhoppningar om den tid, i hvilken vi lefva, så länge den fortfar att betrakta sig som sökande och ej själfkärt slår sig till ro, med hvad den tilläfventyrs redan funnit.

Maj 1883.

VILHELM TOPSÖE.

»Und setzet Ihr nicht das Leben ein,
Nie wird euch das Leben gewonnen sein.»

När jag här söker gifva en skildring af Topsøes författarpersonlighet, måste jag till en början erkänna, att jag ej lyckats öfverkomma hans förstlingsarbete, »Skizzer af Xox», hvilket jag endast genom redogörelser lyckats få en naturligtvis ganska ofullständig kunskap om, samt att jag endast obetydligt känner till hans värksamhet som politisk skriftställare. Jag vill därför söka framställa Topsøe, hufvudsakligen såsom novellist.

I viss mån kan dock Topsøes literära verksamhet svårligen skiljas från hans publicistiska. Ty Topsøe var framför alt en helgjuten karaktär. Hela hans författarskap är en enda fortsatt personlig utveckling, och hans utveckling är en frukt af hans arbete, går hand i hand med detta och är ej, som hos så många andra, en sak, som försiggår oberoende af den uppgift, han valt sig i lifvet. Redan »Skizzerna af Xox» — enligt en redogörelse i Illustreret Tidende, juli 1881 — innehålla spirorna till de egenskaper, som sedan i så hög grad skulle vara utmärkande för denne författare: en skarp, nästan ängsligt noggrann iakttagelseförmåga, stor berättartalang och en sympati med lifvets små förhållanden, som står i en underlig kontrast mot den

lugna och understundom något kyliga ton, han i allmänhet älskar att använda. Men dessutom ägde han *då* ett intresse för politiska förhållanden och en entusiasm för liberalismen, som, när åldern och erfarenheten gifvit hans blick på lifvet en annan riktning, när en ökad människokännedom afslöjat de trådar, som leda det hela, det till utseendet så stora, »världsutvecklingen», »framåtskridandet» etc. — skulle få ett helt annat uttryck i hans framtida produktion. Den forne entusiasten blef iakttagare. Han jublade ej längre framtiden till mötes. Han hoppades ej mycket af den. Han pröfvade, hvad han såg, och han såg mycket, som gaf hans tanke smärtans och bitterhetens, de krossade illusionernas stämpel. Han blef oblidkeligt ironisk och ej fri från en viss förnäm skepsis.

Men hvad som främst af allt ger tviflet dess värde, är tviflarens egen personlighet. Topsøe sökte aldrig tviflet, och han är nog lycklig att ej hafva stannat vid det. När han finner något — stort eller litet — som håller stånd inför hans kritik, då strömmar hans sympati öfver, då kommer det en värme i hans skildring, en kraft i hans uttrycks-sätt och en energi i hans tankar, som visar, att han ej letat förgäfves, och att han gjorde klokt, som ej slöt ögonen till för att i ro få beundra, hvad ej var hans beundran värdt.

Men hur hade detta gått till? Hvad hade förändrat förf. till »Skizzerna» så, att han kunde skrifva »Jason» eller teckna Fleming i »Nutidsbilder»? I allmänhet kan man väl säga, att det ligger rent af i tiden och omständigheterna, att den

nutida författargenerationen eger detta öfverdrifvet kritiskt pröfvande skaplynne, hvilket ej ens en så kärnfrisk natur som Schandorph eller en så romantiskt anlagd som Drachmann kan göra sig helt och hållet fri ifrån. Danmarks äldre författare — den närmast föregående generationen — hade ju i högre eller lägre grad varit barn af den romantiska perioden. Aladdins lampa hade tillhört den, som lyckan gjorde till en genius, och den, som hade henne i sitt våld, kunde fritt betvinga alla jordens andar. I Topsøes ungdom hade Hostrups studentideal ärft lampan, och Plougs romantiska skandinavism hade väckt förhoppningen, att det förenade norden skulle blifva en stormakt och de tre nordiska rikena ett enda. År 1864 kom och gjorde drömmen om intet. Det är anmärkningsvärdt nog och för öfrigt anmärkt flere gånger, att de fleste af Danmarks nu lefvande författare af den nyare riktningen voro unga vid denna tid. Man vet ju, hvilket intryck det årets händelser gjorde t. ex. på Ibsen. Och han var dock norrman.

Men i fråga om Topsøe räcker ej denna förklaringsgrund till, eller om den skulle kunna räcka till, är den dock ej den enda. Af Topsøes första skisser ser man, att han önskat sig en politisk verksamhet, »att få tala till ett helt folk». Och när han blifvit redaktör af danska Dagbladet, skriver han också om sin sysselsättning som tidningsman: »Det er en beskjæftigelse, som tiltaler mig inderligt og som jeg har ønsket, fra jeg blev student, og som jeg nu, da jeg har valgt den som min hovedstilling, føler mig stærkere og stærkere knyttet til.»

Man uppger dock, att Topsøe sedermera känt sig mindre tillfredsstäld med denna sin uppgift, och säkert är, att de skildringar, hans böcker lämna oss af de ledande männen och de politiska situationerna, röja en stor benägenhet att följa människohjärtats sofistisk och att — särskildt inom det nämnda området — bakom de föregifna, oegennyttiga, storslagna motiven uppsöka andra af mera tvifvelaktig halt, hvarjämte flere af förf.:s älsklingsfigurer själfva stå tveksamma inför den frågan: »Gör en hederlig man bäst i att, fast han ser allt det humbugsartade, haltlösa och småaktiga, som blandar sig i hvarje mänsklig sträfvan, dock taga del däri och söka sig en värkningskrets efter måttet af sina krafter? Eller har han ej rätt att hålla sin person fri och som ovärksam åskådare ställa sig utanför det hela?» Denna själsstämning är redan 1867 framställd i »Livsanskuelserne» i Langsted, och vi skola framdeles se, huru förf. i sitt förnämsta arbete »Nutidsbilleder» gifver svaret. Därmed har han ock — synes det — löst den fråga, som för honom själf i ordets egentligaste mening är en lifsfråga.

Den omnämde förf. i Illustreret Tidende har förträffligt karakteriserat denna period i Topsøes lif, när han säger: »Foreløbig blev T. politiker, og otte aar efter at han udgivet sine skizzer, var han redakteur af Dagbladet. Tilsyneladende var slaget vundet, og dog blev det i den forudgaaende skildring af Topsøes politiske virksomhed med fuldeste ret hævdet, at han ikke længe følte sig tilfredsstillet. Det var skjæbnens ironi, at netop, som

han havde naaet maalet og erobret en plads, hvorfra han, som han en gang havde drømt det, kunde tale til et helt folk, netop da begyndte at mærke, at som forholdene vare, var maalet ikke kampen værd; nu vendte han tilbage til den forladte novelistiske virksomhed som til sin rette opgave, ja, der var en Tid, hvor han i sin officielle Stilling kun saae et frikort, der aabnede ham adgang til alle de kredse og forhold, han kunde ønske at iakttage» (enligt muntliga utlåtanden 1876).

Det, som nu blir föremål, man kan nästan säga, för hans undersökning, är den erotiska kärleken, och han har på detta område gjort en följd af iakttagelser, som höra till det rikhaltigaste, mest detaljerade och på samma gång mest djupgående och skarpsinniga, någon litteratur äger. Till denna period höra de båda berättelserna »I Solskin» och »Livsanskuelserne», utkomna 1867, den långt senare anonymt framträdande »Jason med det gyldne Skind» samt »Fra Studiebogen». Den sista utkom visserligen senare än »Nutidsbilleder», men dess flesta berättelser hade förut varit tryckta i tidskrifter, en del kort efter »Jason».

Det är ett anmärkningsvärdt förhållande, att »Jason» utkom efter en så lång mellantid, nämligen först 1875, och att den utkom anonymt. De 1867 utkomna berättelserna röja visserligen begåfning, och, hvad mera är, man kan utan svårighet i dem finna liksom anslaget till den uppfattning af lifvet, som sedan skulle blifva Topsøes, ja, man igenkänner till och med lätteligen de typer, som sedan fingo en mångsidigare och bättre behandling. Men

de röjde ock, att förf. ej ännu var herre öfver sin konst. Beskrifningarna voro något långdragna, samtalen ofta tröttande, personer och situationer saknade det lif, som låter oss liksom se dem handla och lätt och utan ansträngning följa och förstå deras tankegång. Under åtta år hörde man nu ej något af Topsøe. Det såg ut, som om politiken uteslutande lagt beslag på honom. Novellisten Topsøe hade väl de flesta nästan glömt. När då »Jason» utkom, då kom den anonymt. Förf. var i själfva verket ej längre den Topsøe, som skrifvit »Livsanskuelseerne», ej håller den, som var redaktör och ansvarig utgifvare af Dagbladet. Sin egentliga verkningsskrets sökte han ej längre inom det offentliga politiska lifvet. I människohjärtats dolda inre hade han funnit en värld, som i ännu innerligare grad tog hans energi och arbetskraft i anspråk. Det var den offentlige mannens hemligaste tankar och djupast gömda sympatier, som lämnades åt allmänheten; och detta skulle ske anonymt. På så sätt kunde han tala friare. Men på detta fält fann också Topsøe sin egentliga storhet, liksom Hasting ej fann lyckan i Indien, utan i den lilla oansenliga doktorsbostaden i en aflägsen vrå af Jylland.

Hasting — hjelten i »Jason med det gyldne Skind» — är en af vår tids oroliga naturer. I början hade han studerat till läkare och äfven afslutat sina studier, men ej funnit sig tillfredsstäld af detta. När vi i första kapitlet göra hans bekantskap, är han stadd på återresa från Indien, der han som civilingeniör samlat en betydlig förmögenhet, hvilken han nu tänker anbringa vid något vinstgifvande

företag hemma. »At han vilde bort overhovedet, var ret vel begrundet i hans natur. Han var paa en maade temmelig energisk. Han havde sterke ønsker og begjæringer, og han krævede dem opfyldte med stor utaalmodighed, tilbøjelig til at sætte livet pistolen før brystet, naar der var noget han vilde. Vente efter noget, være sig godt eller ondt, kunde han ikke.» — »Men da det nu stod sig saaledes, var det ham dobbelt ulideligt, att han ikke havde held med sig i et vigtigt punkt, kjærlighed. Fast ovebevist om, som den slags naturer altid ere, at der er en stor og mægtig lykke i vente for dem i verden, søgte han naturlig dennes højeste udtryk i kjærlighed.»

Det är en mycket fin och ofta använd iakttagelse af Topsøe, att en människas sätt att taga sin uppgift här i lifvet i allmänhet står i det närmaste samband med hennes sätt att uppfatta, söka efter eller låta sig tagas af kärleken. Stephan och Steensen, som drömma om ett mål i lifvet så där i allmänhet, poetisera också gentemot kärleken. Sandberg och Svendsen, som äro jämna, osammansatta naturer, finna lika naturligt sitt arbete, som de finna en ledsagarinna genom lifvet. Langsted och Fleming, som äro skeptiska i allmänhet, äro det först och främst, när det gäller kärleksförhållanden. I Hastings lif blir det också hans kärleksförhållande, som bestämmer resultatet. Han söker lyckan, och han finner arbetet. Eller rättare sagdt — han finner lyckan i arbetet. Han finner kanske icke den lycka, han drömt sig. Men han får något att värka för. Han har kämpat sig ifrån den oro,

som hade låtit honom längta efter det i fjärran hägrande, det oåtkomliga. Han har lärt att bygga på lifvet, sådant det är, att älska det, sådant det är, ej blott det ideal af ett lif, han uppgjort för sig själf, och som oklart och eggande stäckt hans arbetskraft i stället för att stärka honom till allvarligt arbete.

Som gosse och yngling hade han älskat en ung flicka, men, som det ofta händer, likväl ej kommit sig för att närma sig henne. Han hade varit viss om att ej vara älskad, och när det så föreföll honom omöjligt att »begynde med at resignere, begynde et stille og beskedent arbejde med att give afkald paa den høje lykke, han troede sig kaldet til», då hade han beslutit att emigrera och i Indien söka »det gyldne Skind» i en mera solid form, än som ligger i det abstrakta begreppet »lycka», nämligen i form af en liten nått förmögenhet. Han hade lyckats häri. Stenrik var han väl ej, när han nu efter sju år vände tillbaka hem, men dock välburgen, och sina erotiska drömmar hade han glömt eller trodde sig åtminstone hafva glömt dem i det stora landet i östern, under det trägna arbetet bland främmande menniskor i ett tropiskt klimat. Med mästarhand länkar nu Topsøe händelserna så, att en rent yttre tillfällighet väcker upp gamla önskingar på nytt och för in i hans lif ett moment, som han trodde för länge sedan vara aflägsnadt. På ångbåten gör Hasting bekantskap med en ung fransyska, vacker, kokett, kanske också något lättsinnig. Natten, innan båten ankrar vid Englands kust, stöter deras fartyg i hop med ett annat. Faran

är obetydlig, men dock tillräcklig att vålla oro och trängsel. Och härunder kommer Hasting att bära den unga fransyskan ned till hennes hytt. Hennes nattdrägt faller åt sidan, blottar hennes barm, och i glädjen öfver den öfverståndna faran trycker Hasting en kraftig kyss på hennes bröst. Hon samlade blott kläderna omkring sig och tog godnatt af honom.

Denna tillfällighet var ju, kan det tyckas, snart glömd. Men den efterlämnade dock ett minne. Hasting hade i detta ögonblick känt, att han kunde beherska en kvinna, och det var ju på tillvaron af denna makt inom sig, som han sedan pojkåren tviflat. Med detta minne friskt och lefvande, träffar han Ida, henne, som han förr svärmat för, och som han nu finner gift med en ungdomsvän till sig, Bernhard, ett motstycke till Christian i berättelsen »I Solskin», en utmärkt hygglig och hederlig karl, men i det hela en nolla. Hela anordningen erinrar litet om en fransk komedi, men skildringen af den sofistisk, som för Hasting och Ida till randen af äktenskapsbrott, innehåller vida mer psykologi, än man där vanligen bjudes på. Alt sammans kommer naturligt. Bernhard är alltid borta på förmiddagen. Hasting kommer som sin väns gäst ofta på besök. I början bor han där. Under första aftonen kommer han då att tänka på ett och annat. Är hon lycklig med Bernhard? Och hvad var det, som alltid förr stälde dem på krigsfot med hvarandra?

Morgonen därpå var han tidigt uppe och rodde ut på sjön; han kommer för långt bort, tycker det vara för sent att vända om till fru-

kosten och äter ute på ett litet värdshus. När han kom hem, var kl. 1. Ida väntade ännu med frukostbordet och hade till på köpet varit orolig för Hastings räkning. När han nu kom så sent och då till på köpet måste krypa fram med, att han ätit ute, blef hon helt enkelt förargad. Och i minnet af alla forna små oenigheter dem emellan utbrister hon: »Men hvad har ni emot mig? Hvarför har ni alltid varit så underlig mot mig?» Och nu berättar han alldeles naturligt, lugnt, som när man talar om något förgånget, hela sin kärlekshistoria. Hasting erfor en känsla af behag vid den förtrolighet, som här af föddes dem emellan. Ida å sin sida var väl bevandrad i »forelskelsernes verden, et territorium så legemløst usanseligt fint, at skjærsommernatsdrømmens féeverden, sammenlignet med den, er haandfast og tung. Det er et Skyrige, vævet af ufødt begjær, af ikke tilbleven længsel, af muligheder uden virkelighedsbetingelser.» Hon förstod sig på svärmeriet. Och på den vägen, menar Topsøe, är hvarje äkta man otrogen sin hustru, hvarje hustru otrogen sin man. Räcker det ock blott tiondedelen af en sekund, någon gång kommer det. Och från det lätta svärmeriets halft omedvetna lek stiger begäret lätt till mer och mer reela fordringar. Ida förstod sig på detta slags kärlek, och det var på den vägen, hon kom Hasting till mötes. Hos Hasting fans i början ej mer än en viss lust att se Ida, att njuta af denna förtrolighet, som var honom något så nytt. När en kort tid hade gått, önskade han redan, att han åtminstone ett ögonblick säkert skulle veta sig vara äl-

skad för att sedan kunna draga sig tillbaka och lefva ett helt lif på detta minne. Han fick denna visshet, som en gång syntes honom innebära alt, och nu gjorde han sig ett helt system om kärleken, dess absoluta kraf på förväckligande o. s. v. Han ville finna någon utväg, någon förevändning för att i sitt och Idas öde kunna se ett undantagsförhållande. — Hans vän kommer en dag upp till honom och ber att för sin affär få låna en stor summa penningar, mer än hälften af det, Hasting förtjänt i Indien. Han får det genast, och Hasting känner ett slags vild glädje öfver, att Bernhard står i förbindelse till honom. Det var honom nästan, som om han köpt Idas kärlek och betalt den. Och strax därefter kommer nu det underbara kapitel, der Hasting och Ida åka genom skogen, medan mörkret täcker dem för hennes mans ögon, och deras läppar mötas. Hasting är på väg att förföra sin väns hustru. Han tänker blott på att möta henne igen, han jublar att äga den lycka, han så länge umburit. Som så ofta hos Topsøe är det nu en rent yttre omständighet, som kommer till och med ens förändrar hela förhållandet. Ida har varit älskad af ännu en man, Felix. Denne har i »Nutidsbilleder» i viss mån sin motsvarighet i Schwerin. Han älskar Ida på annat sätt, djupt, passionerad, utan hopp om genkärlek. Hans kärlek har gjort honom till en arbetare utan mål, som begagnar arbetet på samma sätt som kineserna begagna opium, och som, när han själf blifvit beröfvad sitt käraste, blifvit hänsynslös i valet af sina medel och hittills arbetat för sin succès, utan att fråga efter, om hans fram-

gång möjligen beredt andra de mest oskylda lidanden och motgångar. Men just natten efter Hastings och Idas färd genom skogen har han dött — läsaren får sjelf tro hvad han vill om dödssättet — och till sin vän Hasting har han lämnat en packe bref eller snarare lösa anteckningar och aforismer, som äro den dödes kärleksförklaring till Ida. Dem får hon nu, morgonen efter det hennes kärlek till Hasting blifvit dem båda medveten. Hon läser dem, medan han är kvar hos henne, och när äfven han läst dem, komma hennes afskedsord till Hasting, domen öfver deras förhållande, vändpunkten i Hastings lif: »Hvor han har elsket mig. Jeg har ikke glemt ham. Det var ham jeg elskede, ham elsker jeg endnu. Det er ingen anden.»

Och härmed begynner ock för Hasting ett nytt skede i hans lif, resignationens kamp, när han måste resignera, han, som ej velat begynna dermed, när han måste kämpa ned inom sig alla stolta drömmar om lycka för att finna lifvets egentliga kärna, hvilken hvarje menniska kan nå, som blott har mod att se, hvar den är att söka. Hasting flyttar ur staden, bort från Idas närhet, och kommer då i beröring med fröken Rønnow, en klartänkande, inåtvänd, arbetsduglig qvinna, hans jämbörding i intelligens, honom öfverlägsen i säkerhet på sig själf. Af henne lär han mycket. Det fins till och med ett ögonblick en möjlighet för honom att blifva förälskad i henne. Men åter är det omständigheterna, som liksom visa Hasting vägen. Eller rättare kanske — genom att aktgifva på omständigheterna finner han vägen.

Det hus, där han bodde, låg i en enslig bygd. En doktor hade bott där förr, en gammal änkas ende son. En smittosam sjukdom hade för en tid sedan borttryckt både honom och hans hustru. — Det är dagar af ensamhet, dagar fulla af eftertanke och med tillfälle att gå in i sig själf, de, som nu följa för Hasting. Dag för dag försvinner drömmen om denna olycksaliga kärlek för honom, dag för dag förnimmer han större behof efter ett arbete, som han kan göra till sitt eget, hvarigenom han kan blifva nyttig äfven för andra. Och när han så ännu en gång kommer till Köbenhavn, då blir det honom ändtligen klart, att han vill blifva läkare igen och slå sig ned i den aflägsna bygden i en afkrok af Jylland. Fröken Rønnow tar farväl af honom på bryggan: »Nu drager De atter ud, Jason, vil De denne gang vinde det gyldne skind?»

»Jeg haaber det sikkert», sagde han, »thi jeg synes, att guderne er med mig ombord.»

Så for han åter ut i verlden, och denna gång hade Jason »vundet det gyldne skind». — Men när han sista gången hade sett Ida, hade hon rodnat, och ute på sjön, just när han kände sig som mest fylld af tanken på den fred, han nu hade vunnit, då var det, något inom honom, som bäfvade af hopp och längtan vid minnet härom.

»Og atter vil det blinke frem i kommende tider, hvordan de end blive, i de urolige og pinefulde, som i dem, der vilde blive omskyggede af fred og hengivelse, atter vil det blinke med hem-

melig fryd og begjærende længsel. Thi ingen giver guderne alt.»

* * *

Det fins ett slags kärlek, som, född af ett ögonblicks sysslolöshet eller en tillfällig stämning och närd af de mest sväfvande fantasier, lefver på oklara drömmar, obestämd längtan och — om det tillåtes mig ett sådant uttryck — öfversinligt sinliga retelser. Det är denna kärlek, som frodas i balsalen eller knytes under långa sommarferier, denna kärlek, hvilken lika gerna kan träffa den ena som den andra, men som alltid inbillar sig hafva träffat den enda rätta. Den har stiftat många äktenskap, flere förlofningar och ändå flere tycken. Hos oss går den under namn af ett flyktigt tycke eller ett oskyldigt svärmeri.

Jag vet ingen, som har en sådan blick för detta slags kärlek som Topsøe, ingen, som så med ironiens vapen förföljer den in i dess mest hemliga gömslen. Understundom kan han väl fästa sig vid dess poetiska moment såsom i »En første Kjærlighed», denna underfulla Donauresa i middagshetta och middagsqvalm, der konstnären-sigenaren och den ryska furstinnan i toner och blickar förälska sig i hvarandra och skiljas, utan att begära mer än fantasiens okroppsliga lek. Det hela är ett proverb, omsatt i berättelse. Men eljest utgör hela hans behandling af detta ämne en fortsatt polemik. Och granskar man noga, torde ironin kunna spåras äfven i den ofvannämnda novelletten. Studentkotteriet i «Livs-

anskuelserne» med dess diskussioner och tal om »Kvinden, Hende, om hvem vi drømme i den dunkle, den sommergrønne Skov og ved det rullende Hav, vor Allierede i kampen mod Livets Filistere», eller Stephan i »Daphne», som en gång, drifven af denna obestämda längtan efter något annat än hvardagslivets prosa, satte sig på tåget och for till Korsør, därifrån han dock ej medförde annat än en »frygtelig Tandpine» och minnet af en resande svensk dam, som han dock aldrig kom i någon närmare beröring med — äro blott profbitar på den spirituella öfverlägsenhet, hvarmed Topsøe alltid behandlar den danska s. k. studentromantiken och i allmänhet hela detta ytliga och tillkonstlade sätt att betrakta qvinnan. Qvinnan, begagnad som retorisk prydnad i tal och sång, är något, åt hvilket Topsøe ler verkligt odödliga löjen.

Fröken Rønnow talar till Hasting om hvad hon kallar »en daarlig Førelskelse». Det fins många sådana. Hvem mins ej Stephan i »Daphne» (= Steensen i »Livsanskuelserne»), som hade blifvit förälskad i Paulas porträtt? I början kände han intet som hälst behof att råka originalet, men när slumpen dock för dem till sammans, öfverflyttar han sin kärlek från porträttet till henne. För sin hälsas skull blir hon emellertid nödsakad att fara utomlands, och som Topsøe uttrycker sig, »det var en ren öfverraskning för Stephan, att han verkligt saknade henne så mycket». Hans beslut är emellertid hastigt fattadt. Han vill fara ned och bekänna henne sin kärlek, och detta vill han göra i det gamla Rom, under Italiens himmel. Han vill

med ett ord gifva sitt frieri en passande ram. Resan uppför Rhen blir emellertid mindre poetisk. Regn och dimma hela tiden, icke ett spår af romantisk stämning. För att då taga igen det försummade styr han kosan öfver Nürnberg och lyckas verkligen att få svärma en månskensnatt i den gamla fantastiska staden. Där får han dock veta, att hans älskade befinner sig vid Lago di Maggiore. Det var egentligen en missträkning. Ty Stephan hade tänkt sig, att få träffa henne i själfva Rom. Men äfven detta var ju i och för sig ganska tillfredsställande — och så kommer han då dit. Alt går efter uträkning. De fara ut på sjön till sammans, ensamma i en liten båt, just när solen håller på att gå ned, det spegelklara vattnet under dem, Italiens himmel öfver deras hufvuden etc. och då friar han, som han hade drömt sig.

Det är i parentes en egendomlighet hos Stephan, att han alltid, äfven i lyckans mest hänryckande ögonblick, tycker sig sakna något. När han nu kysser Paula, märker han en liten svart lefverfläck vid hennes mun, som han ej sett förr, och som en mindre svärmiskt förälskad menniska aldrig skulle ha tänkt på, men som äfven i detta ögonblick är tillräcklig för att hos Stephan väcka en känsla af misstämning. Här är det »estetikeren» som talar, »estetikeren» i den mening, Kirkegaard skildrat honom i Enten-Eller. Emellertid blifva Stephan och Paula helt prosaiskt gifta, och till en början är nu alt godt och bra. Snart märker emellertid Paula, att något fattas, och hon kommer tämligen fort under fund med hans griller, att människan midt i

sin högsta lycka dock beständigt skall längta efter något, hon icke kan nå etc. Hon märker, att han ännu drömmer om henne, eller som han själf säger — »rättare sagdt om ditt porträtt» — och i ett lyckligt ögonblick tar hon sin lilla kvinliga hämd, som också blir en direkt väckelse för honom. En dag, när han kom hem, fann han ett bref på hennes sybord. I brefvet stod: »Porträttet har jag bränt. Vill du träffa mig, är jag hos farbror Klas.

Paula.»

Och det blir väckligen tydligt för Stephan, att han förbrutit sig mot henne. Den natten kunde han icke sofva, men tidigt följande morgon for han ut efter henne. — Det var en rägn duskig novembermorgon. Trakten, han reste igenom, var ful, passagerarne sömniga, och han steg ur vid en liten tråkig landstation i hållande ragn. Det dröp från taken, och leret klibbade vid hans fötter vid hvarje steg. Men ändå var han aldrig så lycklig, hvarken på Rhen eller vid Lago di Maggiore. Och när han kom in i väntsalen, kom någon emot honom och sade: »God morgon, jag visste, att du skulle komma med första tåget.» Nu hade han glömt den fantasibild, han förälskat sig i, och för honom fans endast den lifslevande, verkliga Paula, hans Paula.

Lägger man till dessa skildringar den förträffliga, något elegiska cykeln »I september, I oktober och I november», kan man nästan förstå, att Herman Bang känt sig frestad att kalla Topsøe »Forelskelsernes Digter».

Och dock är han långt mer.

Vi påminna oss, huru Hasting till sist finner sin plats i lifvet och genom hvilka medel han gör detta. För att återgå till den skildring Herman Bang («Realisme og Realister») ger af Topsøe, så är det en sak, som han där oupphörligt framhäfver, nämligen det blaserade, reserverade och skeptiska, som onekligen finnes hos denne författare. Men trogen sin vana, när han funnit ett dylikt karaktärsdrag, vill Bang snart sagdt icke se annat hos Topsøe än just detta. Han hoppar öfver, hvad som dock just är det vigtigaste, nämligen att både Langsted och Fleming, som äro de förnämsta typer, i hvilka förf. nedlagt sina iakttagelser på detta område, under berättelsens lopp öfvervinna sin vanmakt och tillkämpa eller kanske tillvinna sig en bättre riktning. Då Fleming är den mest framstående representanten för denna själsriktning och då han, så vidt man därom kan döma, verkligt tycks intaga en ståndpunkt, som skalden själf behöft både arbete och energi för att komma öfver, torde det vara lämpligt att nämna några ord äfven om honom.

»Tiden er træt», säger Fleming själf vemodigt. Han själf är också trött. Det är hans fars största sorg, att sonen, som lefver en rik mans lif och har en sådans alla tillfällen att få en anställning, att han ej har lust att taga sig något för, utan går och drifver rent ut sagdt, ser på, iakttager, är kvick och ironisk, gisslar sin omgifnings svagheter och själf ej anser det löna mödan att uträtta något i denna verld af egoister eller narrar, hvars små

motiv han har en nästan sjukligt intensiv färdighet att upptäcka. Och den värld, i hvilken Fleming skulle uppträda och ingripa, är verkligen af förf. själf tecknad på ett sätt, som ger Fleming fullkomligt rätt i sina sarkasmer. Uppifrån och ned, från de högre lagren till de lägre, framdragas med det finaste gäckeri vinningslystnaden, egenyttnan, småaktigheten och kotterandan, kort sagdt alla lyten, som vanställa det politiska lifvet. Man förstår utan svårighet, att en man som Fleming kan förlora lusten att vara med. De politiska middagarne, ministrarnes åtgöranden, balen på slottet m. m. förråda en iakttagare, som sett detta med egna ögon, och en skildrare, som kan teckna den fina världen med begagnande af dess eget sätt att uttrycka sig. Och det djupa vemod, som ofta åtföljer ironien, låter oss instinktmässigt förstå, att han känt det samma som Fleming och därför rent af sympatiserar med den djupa bitterhet, som förnämnt drager sig tillbaka inom sig sjelf och indirekt ger sig uttryck i sarkasmer, aldrig direkt i klagan eller angrepp.

Harald Holst och hans parti — politiken på landsbygden — utgör dock skildringens glanspunkt. Aldrig har väl Topsøe i så hög grad gjort bruk af sin blick för den makt, det oändligt lilla utöfvar på människohjärtat. Man skrattar aldrig högt, när man läser sådana skildringar, men man ler invärtes ett egendomligt, halft skeptiskt, halft gillande leende. Ty det ligger faktiskt något retande i det slags satir, som så att säga värkar genom att lägga sina föremål under mikroskop. Och man beröres

samtidigt — för att tala med den förut omnämde kritikern i *Illustreret Tidende* — af den frågan, om Flemingarne draga sig tillbaka, därför att män sådana som Holst komma fram, eller om Holstarne komma fram, därför att Flemingarne hålla sig undan.

Men äfven här spelar kärleken sin roll med. Helene är raka motsatsen till Fleming. Hon skulle med glädje gripa till arbetet, endast lifvet hade gifvit henne ett sådant. I den krets, hon lefver, brukas det ju ej, att unga kvinnor arbeta. Men hon sörjer öfver Flemings ovärksamhet, som hon ej kan förstå. De ha älskat hvarandra, dessa två, sedan barndomen, hon kan numera knappast känna igen honom, och det är ej fritt, att med missräkningen en smula förakt är på väg att blanda sig. Fleming befinner sig i ett slags upplösningstillstånd, och Helene har dagligen haft tillfälle att se, hur dessa element, som äro henne främmande, allt mer och mer vunnit terräng. Och hon förstår, att han lika litet tror på sin kärlek till henne som på, att det öfver hufvud fins något innehåll i lifvet. Han skulle vilja älska lika gärna, som han skulle vilja lefva ett sundt lif. Men han vågar ej, skulle man nästan kunna säga. — Åter blir det tillfälligheter som bestämma utvecklingen hos de handlande personerna. Fleming har varit på en bal med Helene, dansat och samtalat som i forna dagar. »Om det kunde få fortfara så!»

Nyss förut har han vidare sett Helenes energi i olyckan, när hon och hennes moder hotades med half ruin. Och då kommer han en dag på besök,

såsom han ofta brukade, och träffar henne ensam. Kanske var han i samma stämning som vanligt, en sådan, som är för matt att afföda något beslut, kanske icke. Emellertid följer deras samtal i början »vänskapens allmänna stråkväg», till dess de komma att tala om, hvad man kan vinna i lifvet, och Helene uttalar de ord, som egentligen utgöra skiljemuren dem emellan och på samma gång kanske kärnpunkten i Topsøes hela verldsåskådning: »Ingen Indsats, ingen Vinding, og daarlig Indsats, daarlig Vinding; den der sætter ind paa Smaat, vinder Smaat, den der sætter ind paa Taabelighed, vinder Taabelighed.»

»Men — er der aldrig dem, der 'sætte Livet ind' og som tabe?» säger då Fleming.

»Dersom de virkelig tabe, og det er ikke altid godt at se, saa har der dog været noget Galt ved Indsatsen. Vær vis derpaa.»

Efter en stunds tystnad frågar han nu: »Helene, vil De være min Hustru?»

Det är fullt konsekvent af Topsøe att här låta Helene svara nej. »Tror De ikke jeg ved, hvorledes De har prøvet mig og vejjet mig i Deres Sind og saa vraget mig og atter taget mig op og atter vraget mig lige til de sidste Dage. — — — Deres Hustru vil jeg ikke være i kræft af et tilfældigt Lune, en Stemning, som De lyder i dag og ikke kan fastholde i morgen... ja, maaske hemmelig vil spotte over. — En Mands Kjærlighed bestemmes af hans Liv, men den bestemmer ogsaa dette. Havde De alvorlig elsket, var Deres Liv ikke blevet, som det nu er blevet. En hel

Kjærlighed giver et helt Liv, derpaa maa vi Kvinder holde fremfor Alt.»

Fleming har rätt, när han säger sig vara en dömd man, när han går. Men ensam säger Helene tyst för sig själf sin innerliga trosbekännelse:

»Und setzet ihr nicht das Leben ein...»

Det fins vissa människor, som behöfva en örfil af lifvet, för att deras slumrande energi skall väckas. Nu är Fleming vaken. Han behöfver blott ett tillfälle för att visa, att han ej är lefvande död.

På en ö har kolera utbrutit. Det står illa till med hälsovården därute. Till all olycka är stället »Herredsfoged» död, och det står hårdt att få en ny, ty, som naturligt är, har ingen lust att fara dit ut. Då går Fleming till sin fader och ber honom skaffa sig platsen.

»Paa Kolerastedet?»

»Ja, Fader, jeg vil begynde nu og begynde for Alvor.»

Den gamle Mand tav. En Stund var det ganske stille i Stuen. »Gud velsigne dig, min Søn», sagde han saa. »Du vil derover for at virke og — leve. Ikke for at dø?»

»Nej, Fader, ikke for at dø — men jeg vil nok vove mitt Liv for at komme till at leve.»

Det säger sig själft, att det nu är Helene, som ber Fleming om förlåtelse, för att hon dömt honom oriktigt.

Man har klandrat Topsøe, för att han ej har låtit denna karaktärsutveckling försiggå utan alla

direkta ingripanden af yttre omständigheter. Men med orätt. För det första påvärkas vi väl alltid mer eller mindre af de yttre tillfälligheterna, och för det andra behöfde Fleming mer än någon annan denna yttre påstöt för att kunna fatta ett beslut. Fleming hade ju gått och väntat och pröfvat, och vid hvarje arbete, som erbjöds honom, haft det svaret till hands, att det ej tjänade något till. Här fick han ett, där han verkligen kunde göra gagn, och där han kände sig behöfvas. Det är till och med möjligt, att för en person, som så länge vant sig att förakta det hvardagliga, den lilla romantiska tillsats, som ligger i medvetandet att våga sitt lif, rent af var nödvändig, om den Hamlet, som lefde inom Fleming, skulle bringas till tystnad.

För att fullständiga den bild, jag här sökt gifva af en författare, som blott alt för tidigt rycktes bort från den bana, han så glänsande begynt, vill jag blott nämna ett par ord om den sida af hans värksamhet, som kanske bland alla är den mest allmänt tilltalande, nämligen hans förmåga att rent genremässigt teckna lifvet alldagliga, små förhållanden. Här är han alt igenom fylld af en sympati för sina personer, som låter det ironiska eller humoristiska drag, hvilket Topsøe sällan underlåter att inlägga, understundom till och med öfvergå i det sentimentala. Det är, som om förf. själf nästan skrifvit sig vek till sinnes. Det är i synnerhet enformigheten i lifvet, som han förstår att återge så slående, med hvars tyngande makt han är så alt igenom förtrogen. Tänk på den om

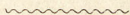
de holländska mästarnes sätt att måla erinrande skildringen i »Stilleben» (för öfrigt kanske Topsøes mest formfulländade, på samma gång som hjärtligaste arbete) af den lilla staden med dess lilla gräsbevuxna torg och kyrkklockorna på söndagsmorgonen, som ringa helgen in. Tänk på det ledsamma, det enformiga, det pinsamt ensliga och enahanda, som väntar en på ett sådant ställe dag ut och dag in. Se sedan, hur mycken gedigen mänsklig lycka, Topsøe här har vetat visa oss. Och man skall förstå, när jag säger, att Topsøe aldrig varit större konstnär, än när han här förmått skildra lifvets inre rikedom.

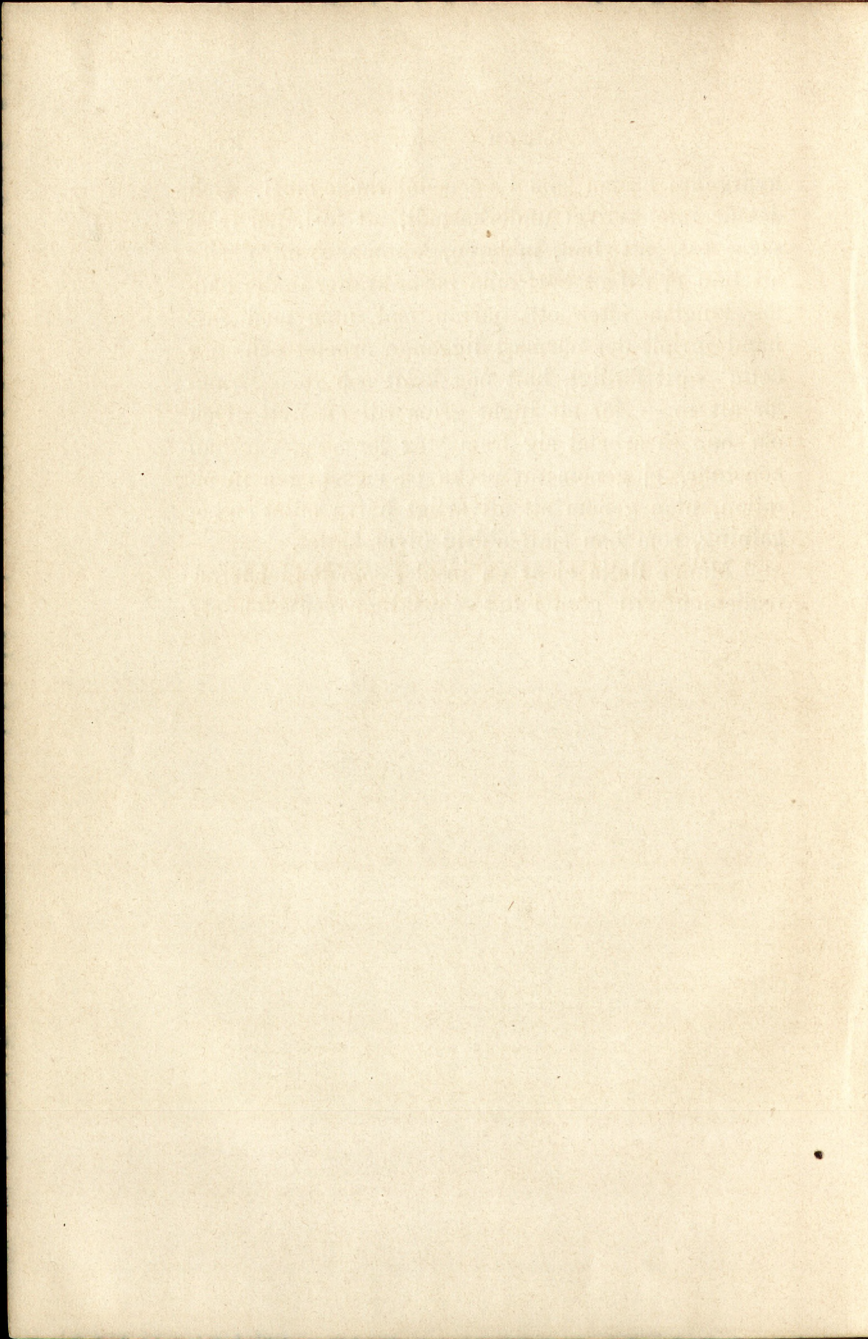
Eller tänk på det ensamma hemmet vid den lilla gatan, prestänkan och hennes dotter i »Jason», på skildringen af skalden och målaren i »Nutidsbilleder» och främst af alt på »skaldens» hem och hans hustru, deras ungdomskärlek och deras lefnadstunga sorger. Sällan har väl en förf. så sympatiskt förstått att använda den mest minutiösa realistiska detaljrikedom, på samma gång han, midt under den sorgfälligaste kritiska analys af karaktärer, hela tiden vetat att bibehålla denna innerlighet i uppfattningen, som, om man undantager hans skildring af politikens män, öfver alt är kännetecknande för Topsøe.

Och till sist har han i skalden och målaren ännu en gång sagt oss sina tankar om konsten och lifvet. Skalden blir en nolla. Hvarför? Ej därför att han saknar begåfning, utan emedan han går utom sin egentliga begränsning och fikar efter en genre, som icke är hans. »Målaren» *uppträder* långt oansenligare. De båda personerna komplettera

hvarandra nästan som i en sedolärande fabel. Och det är intet tvifvel underkastadt, att förf. här velat säga oss, att han, målaren, kommer fram, därför att han ej drömt bort sina bästa krafter under dädlös längtan efter ett fjärran mål, utan med fast hand gripit det närmast liggande arbetet och, när detta varit färdigt, haft nog kraft och ro — framför alt ro — för att lugnt gripa till ett nytt. Och när han så arbetat sig fram steg för steg, var han konstnär, ej genom att poeka på en säregen inspiration, utan genom att allvarligt hafva odlat en begåfning, som han själf aldrig öfverskattat.

Måne detta ej är en insats, som den moderna realismen vill göra i det mänskliga medvetandet?

KRISTIAN ELSTER.

KRISTIAN F. L. B. 1871

Det er ikke den største Daad i Livet,
der faar den største Berømmelse.

Elster.

I det företal, hvarmed Alexander Kjelland inledt en efter Elsters död utkommen upplaga af Elsters noveller, lämnas följande korta upplysningar om skaldens lif:

»Kristian Elster föddes den 4 mars 1841 i Namdalen. I sitt femtonde år skickades han till Nissens skola i Kristiania.

Ursprungligen var det bestämdt, att han skulle blifva officer. Men denna plan måste öfvergifvas, emedan han blef närsynt, och nu skulle han gå läsvägen.

Latinet låg honom emellertid emot. Han förstod själf att han börjat för sent. Därtill kom, att Elster, ledd af ett starkt utvecklingsbegär, kastade sig öfver den mest olikartade läsning och inom kort tid gjorde bekantskap med hela hemlandets och en god del af utlandets nyare litteratur.

I sitt nittonde år skref han ett skådespel: »Fra Fjorden»; strax därefter anmälde han sig som debutant vid Kristiania teater.

Trots det beröm, hans stycke inbragte honom, trots det enstämmiga omdömet, att han ägde talang för scenen, tog han efter förnyad genomläsning till baka pjäsen, emedan den ej längre tillfredsstälde honom, och när han slutligen skulle debutera, drog han sig undan. Själf har han sagt, att detta ej skedde, därför att han tviflade på sin talang; men den inre oro, under hvilken han arbetade, gjorde honom oklar öfver sig själf och sin uppgift.

I »examen artium» misslyckades han, och Elster lefde nu i Kristiania som korrespondent och medarbetare i åtskilliga tidningar.

1867 reste han till Tyskland för att utbilda sig för inträde i skogsvärket. Hösten 1868 återvände han.

Vintern 72 till 73 tillbragte han i Köpenhamn.

Sommaren 1873 var han under några månader »konstitueret Forstmand» i Valders, och senare på hösten erhöll han den befattning, som han behöll till sin död: en plats som »Forstassistent» i Trondhjems stift med årligt arvode af 1,200 kronor, som under de 7 år, han var i tjänst, steg till 1,600.

Våren 1881, just när hans sista bok, »Farlige Folk», var under tryckning, sjuknade Kristian Elster, och den 11 april på e. m. dog han af lunginflammation, efter tre dagars sjukdom. Han efterlämnade änka och tre söner, hvaraf den äldste var 5 år och den yngste något öfver 3 veckor gammal.» — — —

Detta är ej mycket för att vara den yttre ramen till ett så rikt lif som Elsters. Men äfven

dessas få detaljer säga dock åtskilligt, som det lönar mödan att erinra, när det gäller att förstå Elsters författareskap. För att begagna ett känt citat — »detta något säger mer än mycket.»

För det första säger det oss, att Elster fick arbeta länge, innan han blef klar med hvilken uppgift han hade att fylla i lifvet. Se vi på årtalen, då hans berättelser skrefvos, finna vi, att »*En korsgang*», den första novell af hans hand, som väckte något slags uppseende, daterar sig från 1871. Elster var således, när den skrefs, 30 år gammal, och före denna tid infalla alla de olika försök att finna en lefnadsbana, hvilka voro en följd af den starka inre »Gæring», som han själf talar om.

Vi finna vidare ett drag af allvar och sanningskärlek, som är af så ovanlig art, att jag ej ur någon mans lif kan erinra mig att hafva hört något liknande. Hans första — och så vidt jag vet — sista pjäs skulle uppföras på teatern, och samtidigt erhöll förf. all möjlig uppmuntran att utbilda sig till scenisk artist. Elster ansåg själf sin pjäs ej för tjänt att spelas, hvarför han tog igen den. Och för att ej obetänkt hafva satt sin hand till ett arbete, som han ej säkert visste sig vuxen, drog han sig tillbaka från teatern.

Den, som så handlar, kan vara viss om att blifva en karaktär. Huruvida han därför kan vara säker på, att lyckan ännu en gång ler emot honom, är en annan fråga. Men det, som gör detta handlingssätt ännu märkvärdigare, är, att Elster då var »i sitt nittende Aar».

Det fins kanske intet steg, som är svårare att taga, än när det gäller att få ett förstlingsstycke uppfördt på en större scen. Man är ej känd. Det är intet »namn», som redan från början fäster vederbörandes uppmärksamhet på arbetet, intet rykte, som förut banat vägen och gjort den åtminstone farbar. Och vinsten — den yttre fördelen menar jag — af att komma fram äger också sin lockelse. Det fins ingen författare, som ej äger ärelystnad, och det fins intet inre arbete, som är svårare, än att för sig själf afgöra, om det, som sätter en pennan i handen, är lusten att lysa eller det stilla begäret att gifva röst åt de tankar, som röra sig inom en, och som vilja komma i dagen med den rätt, som uttrycket för en öfvertygelse äger. Och om man betänker, hur svårt det då ofta är att för sig själf skilja godt och ondt, sant från falskt, det äkta från det oäkta, och dessutom hur stark hos den unge lusten är att få vara med, att få pröfva sina krafter och bana sig väg, då skall man sannerligen förstå, hvilken oerhörd själfuppriktighet — om det tillåtes mig att begagna ett själfgjordt uttryck — det erfordras för att gent emot andras loford kunna säga till sig själf: du behöver ännu vänta. Och man skall erkänna, att en sådan karaktär kan aldrig gå krokvägar. En sådan man är danad till något stort.

Men det, som ligger djupt i en människa, kräver tid för att komma i dagen, och här i norden växa de ädlare träden långsamt. Jordmånen är karg, vinden skarp, och under långa månader ligger

vinterns snötäcke öfver marken, bladen falla tidigt af, och den frukt, de en gång frambringa, synes bli sparsammare, i den mån trädet är af ömtåligare art.

Hela Elsters lif var en bekräftelse på detta. Ogynsamma förhållanden lade sig i vägen för den utveckling, som gissningsvis eljest skulle hafva kommit så mycket förr. Och han fick göra den sorgliga erfarenheten, att en uppoffring ej alltid är gagnelig för den uppoffrande själf. Det ser nästan ut, som om lyckan, en gång tillbakastött, sedan med afsigt undvikit honom. Hela hans lif blef motsatsen af, hvad han hoppades, och mer än de flesta fick han öfva sig i konsten att resignera. Han, som afskydde att skrifva för födan, fick lifnära sig med att skrifva dagbladsartiklar, och han, som en gång på grund af att för ifrigt och uteslutande hafva sysselsatt sig med att studera, hvad som låg honom om hjärtat, hade misslyckats i något så enkelt som att taga studentexamen, måste vid äldre år sköta en befattning, som i betydlig mån inskränkte den tid, han kunde ägna åt det arbete, åt hvilket dock aldrig hans stränga själfpröfning hindrade honom att viga sina bästa krafter.

Det är något tungt öfver alt, hvad Elster skrifver, en djup sorgbundenhet och en längtan efter något bättre, något, som länge varit omtaladt som ett »äktat nordiskt sångardrag», så länge det rörde äldre författare, men som man numera rent af tycks vilja lägga de yngre till last. Saken är, att detta vemod hos Elster — liksom äfven hos

andra förf., men hos Elster som ett genomgående karaktärsdrag — yttrar sig som sorg öfver den makt, hvilken små förhållanden utöfva öfver en trakts inbyggare, öfver människorna i det land, han kallar sitt, och för hvilkas upplysning och förädling han ville göra alt. Detta vemod fins ej längre blott i sin rena allmänhet, det har tagit en bestämd form, och detta har åter rent af gifvit det en mera praktisk natur.

I inledningen till den förut omnämnda novellen »*En Korsgang*» yttrar Elster: »Naar man selv kommer fra lavere til rigere Egne, kommer lige ud af det menneskelige Kulturliv med den Mangfoldighed af Fremtoninger, som farver det, med den vældige Tanke-Magt, som arbejder i det, eller naar, som fornys, et Ballonbud (fra Paris under Belejringen) flyger som et varmt Pust lige ud af en Storbrand i Verdenslivet op mod disse iskolde Bredder og faar de to Billeder af det mest oprørte Verdensliv og det mest ensomme Fjeldliv til at torne sammen i hele sin storladne Modsætning for Ens syn — da famler Tanken en Stund efter et Samholdspunkt, som vidner om, at man staaer foran det samme Menneskeliv med de samme Grundkræfter, och det er som om det store Ord om alt Menneskelivs fælles Ophov, fælles Grundkaar og fælles Livshaab svigter for Ens Tro, og som om man stod foran et bortfrossent Lem af den store Skabning, og man fristes til at spørge: hvorfor blev dette skabt?»

»Og saalænge En bare ser paa det udvortes, løses heller ikk Ens Tro og Fortrøstning af den

Stivfrost, der holder det bundet ligesom selve den Vidde, man stirrer paa.» — —

Man behöfver ej gå upp bland ensamma fjäll eller ut på öde hedar för att finna något af den lifvets instängdhet, som Elster här menar. Nästan alla hans hjältar längta mot något, som är »stort och långt borta», som Ibsen låter Dina Dorf säga. Det är motsatsen mellan denna längtan och den omgifning, i hvilken de lefva, som afgör deras lifsriktning. Och det är under detta tryck de utvecklas till hvad de en gång blifva. Detta är hemlandsdraget i Kristian Elsters diktning, som är känt och framställt med osedvanlig kraft. Det är detta, som gör honom tung till sinnes, understundom misströstande. Och dock finnes det något i allt detta, som han lär oss att älska, emedan han älskar det själf.

För öfrigt har nog Elsters världsåskådning undergått mer än en förändring. Hans sista arbete »*Farlige folk*» torde säkert stå på annan botten än hans föregående. Eller kanske rättare — det är först i »*Farlige Folk*», man får fullt klart för sig, hvilken världsåskådning, som är hans. Ty för Elster är alltid människan själf nummer ett. Hvilka åsikter hon hyllar, blir en fråga af andra rang. Det sätt, på hvilket en öfvertygelse uppbäres, är honom mer än öfvertygelsen själf. Dessutom — där något s. k. samhällsproblem är satt under debatt — är det gärna en social fråga, som afhandlas. »*Farlige Folk*» är mig veterligt det enda arbete, där Elster vidrör sin egen ståndpunkt i

religiösa frågor, ehuru äfven här de sociala ställas i förgrunden.

»*En Korsgang*» är den första af Elsters noveller, som varit synlig i tryck, oberäknadt några äldre, som nu sannolikt af de flesta äro glömda, och som, att döma af uttalanden, ej varit särdeles framstående. Rudolf Schmidt (*Buster og Masker*. Kjöbenhavn 1882) omtalar, att *Kjeld Horge*, ehuru tryckt först i den samling, som under namn af »*Solskyer*» utgafs efter förf:s död af Alexander Kjelland, varit skrifven samtidigt med nämnda berättelse, d. v. s. år 1871.

Trots de olika ämnen, dessa båda berättelser behandla, är det emellan dem ett visst slägttycke, som visst ej gör till en nödvändighet, att de skulle tillkommit på samma år, men som gör denna omständighet mycket förklarlig. Det hvilar öfver dem något kargt och kärft; vida mer än öfver Elsters öfriga tidigare arbeten, något pinsamt tungt och nedtryckt, men ock något oändligt tilltalande, nämligen detta personliga i framställningen, som ändå är, hvad som i första och sista hand afgör, af hvad art ett arbete är, och som för öfrigt är kännetecknande för alt, hvad Elster skrifvit.

Och så känna vi igen denna tyngd. Vi veta, hvad den betyder. Äldre skalder hafva suckat efter sol och vår. De nyare pinas af bristen på fria och modiga tankar.

En »*Korsgang*» är historien om en qvinna, som, gift med en från början illa känd man, om hvilken man dock efter hans äktenskap trott, att han blifvit en annan, småningom med stigande än-

gest märker, att faderns onda böjelser gått i arf till deras barn, och att de två, fader och son, bakom hennes rygg ömsesidigt gifva hvarandras dolda anlag fart. En man, som varit på färdvägar uppåt fjällen, har blifvit borta, och hustrun utkämpar nu den tysta inre kampen med sig själf, om hon har rätt att tiga med detta brott, när hon vet, att det gäller två själars frälsning, och när hon klart och tydligt ser, att strafflösa skulle inga band längre hålla dem tillbaka. Hon anger sonen för dråp, fast hon vet, att all hemmets lycka och lefnadsfrid har hon dermed utestängt från sitt eget bo, och sedan sitter hon »ensom med sin Sorg paa de øde Vidder». Det är ett hjältedåd af dem, som ingen ser och ingen talar om, ett af dem, som ingen historia bevarar åt eftervärlden, mesn om det är skal-dens ära att låta lefva.

Man har jämfört denna berättelse med Björnsons bondenoveller. Men det låter nästan som en otrolig saga, att man samtidigt ankat om imitation. Efter alt, hvad förut sagts om Elster, är det klart, att hvad han här skildrat, ett ensamt människohjärtas tysta kamp för att inom sin lilla krets vara sann och rättrådig, dess seger och det hopplösa eländet att genom själfva segern, för dess egen skull rent af, allena nödgas lefva det lif, som var kvar »midt i denne rasende Vinter, som tumler sig truende over Dalens ovre Ende, mens Havet begraver dens Haab under den nedre» — det är blott en dikt om hvad Elster sjelf i årtal sett med egna ögon. Och åt detta slags lif skänkte han, hvad han ägde starkast af sympati.

Kjeld Horge är en historia af annat innehåll, men af likartadt skriftsätt. Det är den gamla sagan om medelmåttan, som tror sig stor och drömmer om stordåd, och med bitande skärpa är tomheten af ett dylikt lif skildrad. Men den, som äger en smula lifskraft, kan resa sig igen, äfven sedan han lidit det nederlag, som heter att vakna upp från drömmen om inbillad storhet. Och *Kjeld Horges* historia är den, att på sin rätta plats — i det simpla hvardagslifvet — där har han kraft att blifva en man, och han blir det.

Det fins intet prål, ingen ordstät i denna lilla berättelse, men där fins en svällande underström af ett starkt lif, som när man en af de första vårdagarna, innan ännu snön hunnit smälta eller isen gå bort, kommer ut på landet. Det går en frisk pust genom skogen, där granarna höja sina grenar, som nyss blifvit fria från snö, här och där kvittar en ensam fågel, och rundt omkring hörs ett porlande ljud af vatten, som långsamt, men säkert undergräfvat markens täcke af snö och is.

Liksom Elster länge sväfvade i ovisshet om, hvilken väg han skulle gå i lifvet, så dröjde det också länge, innan han, som man säger, fann sin form, det rätta uttryckssättet, medlet att säga just *sina* tankar. Ty man kan säga, att Elsters form aldrig var färdig för än i »Farlige Folk». »Tora Trondal» var i jämförelse med denna bok blott ett staplande försök.

Att döma af åtskilligt, måtte man från mer än ett håll hafva väntat sig mera af Elster, när detta arbete lemnade pressen. »En Korsgang» hade varit

ett litet mästervärk, och en mängd tidningsartiklar från Elsters hand hade visat både iakttagelseförmåga och framställningskonst. »Tora Trondal» var väl i många hänseenden ett dugtigt utfördt arbete. Karaktärerna röjde människokänedom, flere scener voro fulla af dramatisk spänning, och särskildt var hela boken genomandad af den innerlighet, med hvilken Elster genomträngt alt, som han i minsta mån vidrört. Men där fattades dock något. Man såg, att förf. väl själf förstått sina personer, men de hade ej fått lif under hans hand. Ett par bi-figurer (särskildt Hans Ejds moder och Sara Bø) voro de mest lyckade i hela boken. Bredvid de lyckade scenerna funnos kanske än flere af annan art, och trots innerligheten i framställningssättet saknade man något hos förf. själf. Det torde vara svårt att af »Tora Trondal» sluta sig till den stånd punkt, som gör sig gällande i »Farlige Folk». Och dessutom låg det något tungt, trögkördt, tröttande öfver hela boken. Den kunde gärna ha varit en tredjedel kortare. Förf. var tydligitvis ej herre öfver sina egna resurser.

Vid en jämförelse med »Farlige Folk» fraperas man särskildt af en sak. I »Tora Trondal» fins knappt ett spår af den satir och humor, som i Elsters sista arbete utgör en så märkligt utvecklad egenskap. Förf. drar aldrig på munnen. Med det blekaste allvar behandlas allting. Att det på botten af alt detta svärmod fans en ådra af humor, föll säkert ingen in, som ej kände förf. personligen. För mig är detta ännu ett tecken på, huru djupt nedtyngd Elster var af de förhållanden, under

hvilka han lefde, och hur uteslutande han var upptagen af de inre strider, hvilka omsider frambragte den åskådning af världen, som kom till orda i »Farlige Folk». Ty det fordras åtminstone momentan inre frihet för att kunna skrifva satiriskt. Ja, det ligger en befrielse i hvarje äkta konstnärlig produktion af hvad slag den vara må. Att en sådan konstnär som Elster blef färdig så sent, tyder på ett lif, hvars tyngd kanske af en och annan kan anas, näppeligen åskådliggöras i ord.

Kjelland förtäljer, att Elster i början var norsk-norsk, »i det han med Varmerne sluttede sig til Maalstrævet og hele den nationale Strømning, der vakte ungdommen i Sextiaarene». Det synes, som om »Tora Trondal» varit en frukt af det inre arbete, som från en ensidigare uppfattning af det nationellas värde fört Elster fram till en friare. Den något karrikerade bilden af den äkta »Maalstrævsmanden», Roti, är tydligen ett ironiskt angrepp på ett ideal, som förr varit förf:s eget bra nära, och hela Hans Ejds karaktär utgör en typ på det bästa, som denna rörelse frambragt. Man kommer ovilkorligen att tänka på personligheter sådana som Kristofer Janson och Bruun.

Det är så till vida rätt att kalla boken »Tora Trondal», som hon, en i en aflägsen bygd uppväxt flicka med härliga, utvecklade anlag, just en af dessa, hvilka längta ut till något, som är »stort och långt borta», slites i sin böjelse mellan den bildade, föga pålitlige Gran och allvarsmannen från folket, prästen, som vill föra ljus och frid in bland hyddorna, Hans Ejd. Och det, att hon föres *från*

den förre *till* den senare, är något, förf. särskildt vill lägga läsaren på hjärtat.

Men den skulle också lika gärna kunnat uppkallas efter den sistnämde. Ty den innehåller hans utvecklingshistoria lika väl som Toras.

Felet i boken är kanske innerst det, att dess hjältar mest framstå som typer, mindre som individer. Man får rent af att göra med representanter för olika kulturströmningar inom det norska folket. Gran representerar den högre bildningen, hvad man för en tid tillbaka skulle hafva kallat för Velhavensriktningen. Nu representerar Gran snarare inom politiken en skeptisk konservatism, inom konsten förlegad romantik och i religion ingenting. Men han har godt hufvud, mycken beläsenhet och stor förmåga att blanda.

Hans Ejd är däremot en man af folket, född i vestlandet och uppfostrad i ett hem, där ej en glimt af bekvämlighet eller förfining fick tränga sig in och gifva hvila från dagens släp och förvärfvsträfvandet. Han har sugit kraft i hårdande arbete, han har en orubblig tro på folkets sak och dess mottaglighet för den lyftning, han satt till sin lefnads mål att skänka den fattiga bygd, som sett honom växa upp. När han som hjälppräst fick tillträde till det prästhem, där dottern Tora var själen, kom han in i en värld, som han förut ej vetat af, att den fans. Att lifvet kunde vara ljus och gladt, utan att vara ytligt och tomt, att det öfver hufvud fans något i tillvaron, som hette skönhet, att det lätta, hjärtliga umgänget människor emellan kunde värka som ett mildt rägn efter torka,

det var för honom något obekant. Och hela den utveckling, han under inflytande af detta — plus naturligtvis kärleken till Tora — genomgår, är otvifvelaktigt bokens kärnpunkt, det förf. egentligen velat ha fram, liksom det ock är bland det, hvori han lyckats bäst.

Det har föresväfvat Elster en idé att i Ejds och Toras personer låta försoningen ske mellan den folkliga och den högre bildningen i Norge. Därför behöfver Tora vakna upp ur sitt svärmeri för Gran, den oäkta representanten för den senare, under det att hennes eget inflytande gör Ejd till en mera harmonisk företeelse än den obändiga, bottenärliga kraftmenniska, han från början är.

Detta är meningen med boken. Men, som sagdt, det hvilat något oklart och otillfredsställande öfver det hela. Möjligen äro förhållandena för specifikt norska, för att en svensk läsare helt skall kunna förstå dem.

* * *

Det går en europeisk fläkt genom hela den nyvaknade norska och danska literaturen efter 1870. Dess läsare ha fått veta, »hvad det er at see over de høje Fjælde», som norrmännens mest populära skald en gång sjöng, och efter den upptäckten har en landvinning blifvit gjord, som förr eller senare blir märkbar i hvarje mera framstående förf.:s arbeten. Ty den insats, som nu skall göras i de nordiska folkens andliga lif, göres ej genom att norskt-norskt (eller svenskt-svenskt) stänga sig inom

sig själf och slå döförat till för alla röster, som komma utifrån. Det är otvifvelaktigt en vinst äfven för ett litet land, om dess egen kraft är tillräcklig för det pånyttfödande arbete, som är utvecklingens värk. Men kulturhistorien har till fyllest visat oss att mången gång det andliga lifvet här hemma tagit växt, just genom att följa en stark strömning, som begynt i något af de stora kulturlanden. Och i själfva verket torde det ej vara för djärft att säga, att nästan alltid — påverkningen må för öfrigt under olika perioder hafva varit mer eller mindre märkbar — ett inflytande kan iakttagas, utan hvilken det slag af kultur, som är karaktäristiskt för perioden i fråga, aldrig skulle kunna tillfredsställande förklaras. Och det är mer än obetänkt att vilja utestänga en lärdom eller en riktning i tänkesätt under förövändning, att den ej är fosterländsk. Man tillegnar sig ju, eller rättare, man gör sig en ära af att tillägna sig, hvad utlandet gjort nytt i uppfinningar inom det mekaniska eller andra det praktiska lifvet tillhörande områden. Är det mera skäl att hålla tillbaka, när det gäller en ny tanke inom vetenskap och konst, hälst om denna redan i andra land visat sig mäktig att åstadkomma något?

Det är karaktäristiskt för Elster, att denna påvärkan från utlandet så sent kom att beherska hans diktkonst. I berättelsen »*Solskyer*», hvilken börjar den samling, som i sin helhet fått bära dess namn, märker man hela tiden denna för nordbon egenomliga längtan att komma ut, att se det lif, som tillhör de stora samhällena, att göra bekantskap

med de idéer, som beherska dem, att själf fara den väg, hans drömmar och tankar så ofta tagit.

Elster hade själf blott en gång varit i utlandet, oberäknadt den vinter, han varit i Kjöbenhavn. Vid utdelandet af stipendier hade vederbörande föredragit andra framför honom. Den väg, på hvilken det nya, som rörde sig i tiden, skulle komma till honom, var därför studiets.

Det är naturligtvis alldeles omöjligt att veta, hvad som sysselsatt Elster under åren mellan 1879, då »Tora Trondal» kom ut, och 1881, då han utgaf »Farlige Folk». Men att en stor och genomgripande förändring försiggått, det är säkert. Ty något nytt är det, som talar i denna bok, och språnget mellan den och »Tora Trondal» är lika stort, vare sig man tänker på *hvad* som är sagdt eller på förmågan att framställa det sagda.

Ett djupt och starkt tvifvel är det genomgående drag, som mest utmärker »Farlige Folk», ett tvifvel, uppburet af levande människokärlek och, så underligt det låter, midt bland tviflet en tro på sanningens makt att dana en människa för lifvet.

Det är, sade jag, alldeles omöjligt att veta, hvad som framkallat denna förändring. Men man gör säkert intet våld på sanningen genom den förmodan, att det religiösa tviflet, den upproriska nitälskan för dem, hvilkas lif går förbi utan något af alt det, som i mera förfinade hem gör lifvet ljusst och gladt, och i etiskt hänseende en stark obenägenhet att böja sig under hvad som vanligen förstås med moral, att detta jämte mycket annat, särskildt hans bestämdt uttalade anslutande till uppfattningen af såväl reli-

gion som moral såsom något blott relativt, föränderligt — varit tankar, som länge och obestämdt lefvat sitt tysta lif inom honom, innan de trädde fram i dagen.

Ingenstädes har Elster såsom här behandlat sitt älsklingstema, hur en människa kan klämmas till döds af små, ständigt nötande, pinande förhållanden i lifvet, hur äfven den stoltaste nacke kan böjas under det mest föraktliga ok, hur det trötta tviflet, som gifver leda vid alt, ej det friska, sunda, som bjuder pröfva och som väcker till energi, kan få makt med en människa, när hon dag för dag sett, hvad hon håller heligt, trampas under fötterna. Men han har ock skildrat den resignation, som ej består uti att släppa en öfvertygelse, utan i förmågan att vänta och värka i smått, när det ej blef en förunnadt att som fältherre gå i spetsen för de nyfödande tankarnes härar.

Den gamle Holt, fadern, hade länge varit ledare för det oppositionela partiet inom den lilla staden, dit händelsen är förlagd. Han är en af dem, hos hvilka hängifvenheten för en öfvertygelse är starkt uppblandad med väsentligen främmande element. Hans frihetskärlek t. ex. har från början otvifvelaktigt varit äkta, men har under årens lopp öfvergått till uteslutande hat mot de maktägande. Oädelt behandlingssätt, känslan af att ligga under för en öfvermakt, som ej alltid hade rätten på sin sida, och måhända också i någon mån begäret att helt enkelt herska hade värkat detta. Vid bokens början hör emellertid Holt till sin hemorts »mindre välkända personligheter». »Han hade intet ondt

gjort egentligen, men ...» Och detta »men» var som vanligt särdeles innehållsrikt.

Det var en tid, när sonen, Knut Holt, delade sin faders tro på »folkets sak», när han höll glödande tal om »folkets man, som bar framtidens bild i sitt öga», när äfven han tog lifvet på ett sätt, som inom kort skulle hafva slutat med »att göra honom omöjlig». Fadern såg detta, och han visste ock, hur en fruktlös kamp mot hvad Aslaksen i »En Folkefiende» kallar för »de lokale Myn-digheder», har något i sig, som gör människans synkrets trång, hennes tänkesätt småsinta och oädla, hennes handlingar ofta af tvetydig art. Och den gamle Holt sade till sig sjelf, att den unge Holt var ett bättre öde värd än att slita ut sig för ingenting, och han sade till honom: res, se, lär och kom åter med fördubblad kraft att föra »folkets sak». — Det var hans dröm, att sonen en gång skulle upptaga hans gärning och lyfta makten från deras skuldror, som nu innehade den.

Och så for Knut Holt bort för att lära, »hvad der er at se over de høje Fjelde». Men han kom ej åter, sådan som fadern hade hoppats. Den Knut Holt, som for bort, var en stormande entusiast; den, som kom åter, var — eller trodde sig vara — en kall skeptiker, som kallade alt, som förut hänfört honom, för nonsens. Det hade synts honom på det slags studieresa han gjort, som om det utslutande var *en* kamp, som fördes i verlden, den mellan de mätta och hungriga, den mellan dem, som hade makten, och dem, som ville hafva den. Han hade med ett ord fått leda vid alt detta prat

om »folket» och »folkets sak», som ger bröd åt partigångare, hvilka ej tillhöra folket, och som vänder uppmärksamheten bort från praktiska närliggande spörsmål. Och då hade han fått ögonen upp för människornas gränslösa egoism, han hade stirrat sig blind på den, och när hans kritik låtit honom inse, att han ej ensam kunde uträtta så särdeles mycket, så hade han tagit sitt parti och beslutat göra ingenting. »Jeg er komplet tom, Far» säger han i ett samtal med den gamle Holt. Det var något, som slocknat inom honom. Hågen till arbete, värksamhetsbegäret var borta. Men det etsande hån, med hvilket han omtalade alt, där han genomsådade ihålligheten, gör, att man trots hans egen förklaring: »Jeg kan noteres paa den politiske Børs som 'behagelig'. Jeg har meldt mig in i de Ligegyldiges Forening» — dock ej rätt kan instämma i Bjørnholts entusiastiska utrop: »Men saa er De jo en af vore!»

Det är ett kärleksförhållande, som skall återgifva Knut Holt den energi, som för tillfället var slocknad. Kornelia Vik var uppfostrad i ett trälaktigt pietistiskt hem, alt ifrån barndomen hade hennes egen natur varit kufvad och trängd tillbaka, och hennes ungdom hade varit mera glädjelös än de flestes. Hvad hon hört om den stora världen, hade alltid varit af den art, att hon tänkte på den med ett slags hemlighetsfull fruktan, och ordet »synd» torde varit den gemensamma rubrik, under hvilken hon i allmänhet inrymt plats åt mångt och mycket, som hon ej kände till, utan blott anade på ett nästan vidskepligt fantastiskt

sätt. För henne var en man som Knut Holt fristänkare, d. v. s. evigt förtappad, och i fråga om hans ställning i sociala frågor hade hon egentligen hört, att han »ville omstörta all ting», att han »upphetsade menige man», och att han »ville stifta misstroende mellan arbetarne och arbetsgifvarne».

Men Kornelia var en af dessa storartadt sanningskära och trofasta naturer, som med hela sin själ hålla en tro fast, men, en gång öfvertygade att de tagit fel, ej känna några betänkligheter, när det gäller att öppet vidgå detta. Med utmärkt finhet är det nu skildradt, huru hon efter ett sommarbesök på samma ställe som Holt först småningom kommer att se honom med andra ögon och slutligen att älska honom. Hon hade alltid tänkt sig honom som en dålig person, något slags lättsinnig äfventyrare. Och hon finner en sinnets adelhet och ett alvar i öfvertygelsen, som hans ofta påtagna bitterhet och verkligt skeptiska uppfattning ej är tillräcklig att hålla tillbaka. Hon hade tänkt sig honom själfvisk och egenkär, och hon finner en djup natur, hvars häftigaste lidelse är den, som äfven i »Tora Trondal» beherskade Elsters hjälte — lusten att hjälpa dem, hvilka hjälp behöfva, och dessutom en människa, som själfkännedomen lärt att respektera andra.

Men äfven Knut Holt förändras under denna tid. Han, som kastat sin ungdoms hänförelse öfver bord och »meldt sig ind i de LigeGYldiges Forening», han öfverraskade sig själf med att åt denna unga flicka, som af världen förstod så godt som ingenting, förtro sina hemligaste tankar, sin ung-

doms drömmar och sin framtids förhoppningar. Det slags »fram och tillbaka», som måste finnas i ett dylikt förhållande, där kontrahenterna å ömse sidor dragas från och till hvarandra, där åsigterna skilja, hvad böjelsen förenar, och där dock böjelsen blir den starkaste, är återgifvet med sant mästerskap.

Jag förbigår för utrymmets skull enskildheterna och håller mig till hufvuddragen i Knut Holts utveckling. Detta förhållande väcker den slumrande kraften inom honom. Kornelia säger till honom: »Hvorfor er De en anden, naar De taler med mig, end naar De taler med andre? Som nu, da Strand og de andre i Lysthuset haaned alt, hvad De anser for ret og sandt? Hvorfor bukker De og smiler til dem, som De i Deres Hjerte afskyr? Til mig har De sagt — mangfoldige Gange har De sagt det — at vi forkrøbles under alle disse For-domme, vi opdrages i, og dog bekjemper De ikke en eneste. De troer at Tusinden lider Uret, og saa vover De ikke at træde op for en eneste af de tusinde!»

Och det var ej för sent. Knut Holt blir värligen en annan man, än den han var, när han kom hem. Det alvarliga värksamhetsbegäret blef den makt, som fick styra honom. Ty ingen man har rätt att kasta bort sitt pund. Dock — och detta är ett märkvärdigt drag i berättelsen — när Knut yppade sin kärlek, gaf Kornelia honom nej. »Det kunde aldrig blifve godt, aldrig.»

Så var det en afton, hon satt i sitt hem och hörde ett samtal mellan sin far och dennes vänner. Det rörde sig om Knut Holt. På en fabrik hade

en del arbetare blifvit afskedade och de öfriges lön nedsatt. Följden blef en strejk, och man visste snart, att Knut Holt var den, som här gått arbetarne till handa med råd och dåd. Följden häraf blef först en tidningsartikel i den kända stilen. Och så blef naturligtvis Holt samtalsämne i hela staden och hans föregående och närvarande lif utsatt för alla välsinnade medborgares granskning. Det var ett sådant samtal, Kornelia nu af hörde. Hon hörde denna förmåga att med inkvisitorisk färdighet uppfinna dolda karaktärsfel hos en motståndare, hon såg hans familjförhållanden gifna till pris, och hans eget lif skildradt så, som blott den intoleranta råheten kan åstadkomma det. Och då förstod hon, hur feg hon i grund och botten var, som visste, att detta var lögn, och dock kunde åhöra alt sammans tyst. Hon tänkte ej, hon beräknade ej. »Med en fast, men underligt torr och främmande röst sade hon: Ni talar om min fästman.»

Knut Holt hade från början studerat till läkare. Det är onödigt att här närmare inlåta sig på de detaljer, som i alla fall endast i sin helhet kunna gifva en föreställning om sin förfs talang. Det är egendomligt, att för Holt liksom för Hasting i Topsøes »Jason» läkarens kall blir hans tillflykt, när lifvet en gång bjuder honom att resignera.

Jag vet ej rätt, hur jag skall kunna förtälja det, som nu följer, och som gör, att Knut och Kornelia måste skiljas åt. Ty, som jag läst någonstädes, »det fins böcker, som man räknar till sina bekanta, och det fins böcker, som man räknar till sina vänner.» För min del har jag alltid räknat »Far-

lige Folk» till det senare slaget, och man talar ju ogärna illa om sina vänner. Men här måste det ändå ske, ty slutet af boken är verkligen ingalunda tillfredsställande, om ock erkännas måste, att i fall man ponerar förf:s tankegång såsom riktig, han af denna tankegång gjort alt, hvad göras kan.

Man tycker ju nu, att Knut Holt och Kornelia Vik borde kunna inregistreras bland de undantagsmänniskor, hvilkas lycka i egentlig mening ej täres hvarken af rost eller mal, och man tror håller ej, att i sista stunden någon tjuf skall stjäla bort deras lyckas skatt. Men Elster har nu menat som så, att man skall aldrig göra sig för säker, och däri har han tvifvelsutän rätt. Ty man må vara hur viss som helst på sig själf eller på en annan, det kan ändå hända, att det fins en hemlig vrå, där olyckan sitter på lur, och från hvilken den förr eller senare sticker fram hufvudet.

Men felet här är, att i denna bok, som så i sannaste mening är en verklighetsskildring, denna upplösningens tragiska vändning motiveras eller tillställes på ett sätt, som är bland de mest fabulöst ovärkliga, man gärna kan tänka sig.

Under sitt kringfläckande i främmande land hade Knut Holt haft ett kärleksäfventyr med en flicka på Pampas, ett slags sigenarartad, halfvild företeelse, som han trott död, men hvilken nu, efter att lyckligen hafva undkommit ett skeppsbrott, lyckats söka rätt på sin forne älskare i Norge och där nu vill göra sina anspråk gällande.

Skyndom dock med att säga, att man mycket väl förstår, hvad Elster här velat framhålla. Elster

har velat säga, att en mans förgångna lif aldrig är helt förbi, och att en ungdomens förbindelse, som kanske mera varit blodets än hjertats, *kan* komma tillbaka och slita sönder en aldrig så säkert timrad lycka. Man tänker ovilkorligen på »den grönklædte», som i Ibsens »Peer Gynt» kommer tillbaka och »kräfver sin del», just när Peer Gynt tror, att det med Solvejg skall komma »Glæde i Hytten». Men detta borde ha kunnat framhållas på ett mindre romantiskt tillkrångladt sätt. Man behöfver sannerligen i vanliga fall ej låta de döde stå upp eller segla öfver till Sydamerika för att få fram dylika fläckar i äfven de bästa mäns lif.

Men öfverser man med denna orimlighet, finner man lätt, att några af de mest storartade partier, som boken innehåller, förekomma efter denna mystiska persons uppträdande. Den moderna diktningen i nordanlanden har inom prosaberättelsens ram ej åstadkommit något mer gripande än den scen, där Knut och Kornelia göra upp räkningen med sin lefnadslycka och säga hvarandra farväl, det kapitel, som innehåller Knuts bröllop med den främmande och afsked från fader, fädernestad och vänner, eller uppträdet vid den gamle Holts dödsbädd, när Kornelia besöker honom. Här är en enkelhet i framställningen, en kraft i replikskiftet, en energi och åskådlighet i teckningen af de olika lynnenas olikheter, och framför alt i den sistnämnda scenen ett försakelsens och samtidigt dödens majestät, som är lika skakande som sant. Det är endast åt några få utvalda, som det är förbehållet att åstadkomma något sådant, och hvarken Jacobsen,

Kielland eller Topsøe hafva någonsin i den grad förmått att gifva en lefvande värlighet. Så osmin-kadt och öfvervöldigande träder det mänskliga fram.

Det fins ännu en sida i denna bok, som skulle kunna sägas mycket om, och som ytterligare bevisar, hvilket kraftigt framsteg detta Elsters sista arbete var. Jag menar behandlingen af bifigurerna och de enskilda situationerna. Det är just tecknet på vunen konstnärlighet, när ej blott det hela gör intryck, utan äfven hvar detalj framstår som ett utarbetadt moment. Jag har förut påpekat enskilda scener, framställda med allvarets hela styrka och innerlighet. Till dessa skulle än ytterligare kunna läggas hela historien om den fattiga sömmerskans barn, vid hvars sjukbädd Knut och Kornelia för första gången komma i beröring. Men det fins här ett slags scener, som ej fans i Elsters äldre böcker och hvarom förut ett och annat blifvit antydt. En sådan med äkta komik berättad situation, som när Kurt Stub, skepparen, berättar, hur han varit diplomat, eller skildringen af redaktör Bjørnholts moraliska middagskamp med fruktan för podagern, hade Elster förut sannolikt ej kunnat skriva. Det är ej Kiellands fina satiriska udd eller den lekande ironi, som når sitt mål på omvägar. Elsters satir går rakt på saken. Det är ju blott ett rent subjektivt intryck. Men vid Kiellands skämt har jag alltid tyckt mig se den verserade verldsmannens öfverlägsna ironiska smälöje. Elsters kvicka skildringar förefalla mig komma från en person, som

aldrig skrattar högt, men invärtes äger ett helt galleri humoristiska figurer.

* * *

Det väckte egendomliga känslor, när nästan samtidigt underrättelsen kom, att för Topsøe i Danmark och i Norge för Elster den natt kommit, då ingen värka kan.

I lif som i karaktär voro de hvarandras fullkomliga motsatser. En mera hjärt kontrast till Elsters instängda, undangömda, af motgångar uppfyllda lif än Topsøes framgångsrika, mångskiftande och mångsidiga verksamhet, hans lysande framgång och allmänt erkända talang kan ej gärna tänkas. Och fast samma idéer ofta sysselsatte dem — jämför t. ex. Knut Holt med Fleming — hvilken skillnad var det ej mellan den reflekterande, sensible, reserverade dansken och den djupt lidelsefulle, energiske och på samma gång tungsinnige norrmannen!

Men det fans en märkvärdig likhet i deras utveckling. Sent kom deras konstnärliga mognad, och när den kom, afklippes hvarje fortsättning af döden. Kristian Elster dog, medan hans bok ännu var under tryckning. Han hann aldrig få smaka arbetarens lön, att åtminstone veta sig ej hafva arbetat förgäfvets. Att döma af hans egna uttalanden måtte han aldrig hafva varit viss, att hans verk skulle lefva längre än han sjelf.

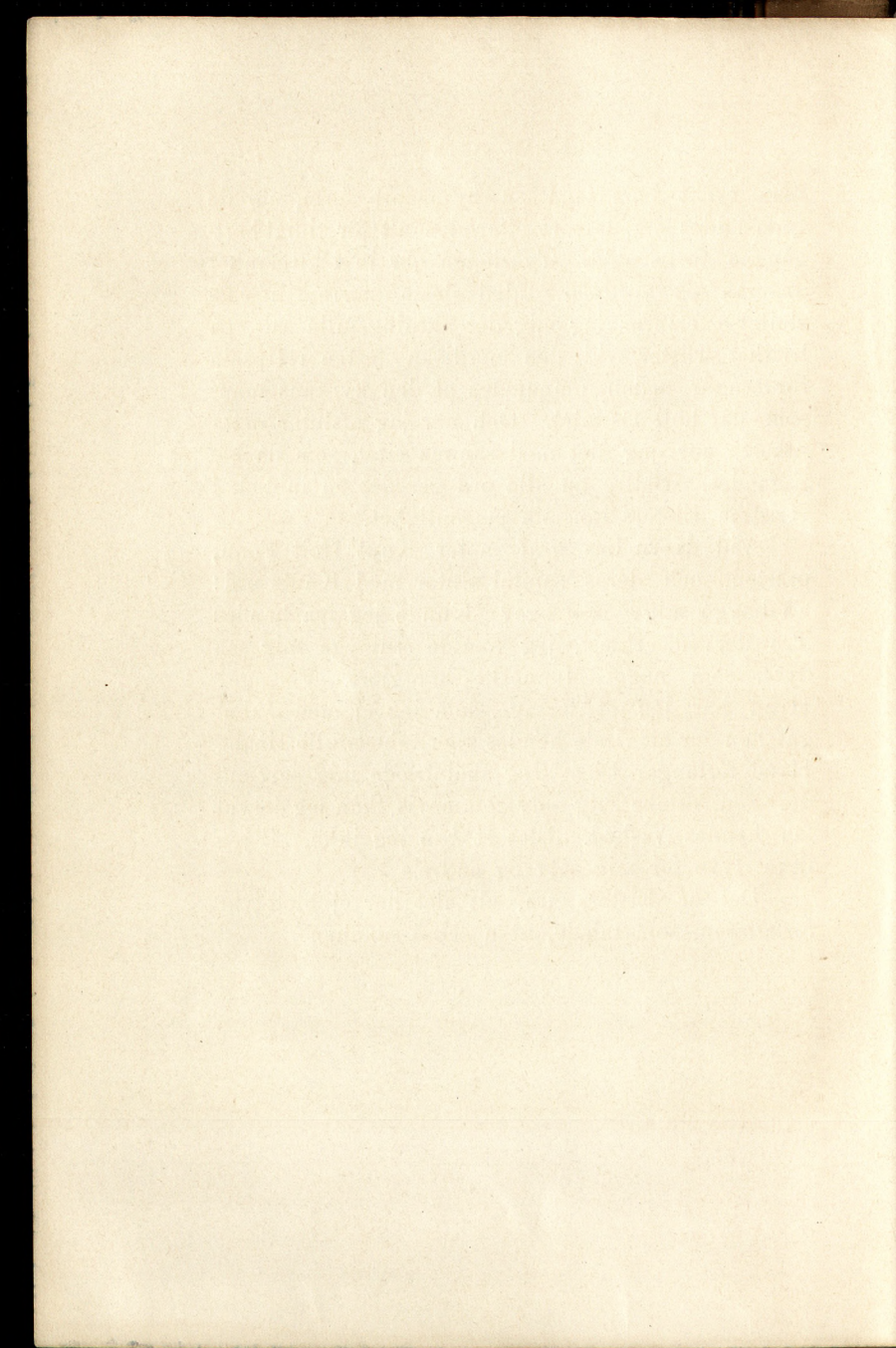
Den vida klyfta, som i tänkesätt skilde Elster från hans samtid i allmänhet, har framkallat mer än ett angrepp mot hans sista bok, angrepp, som

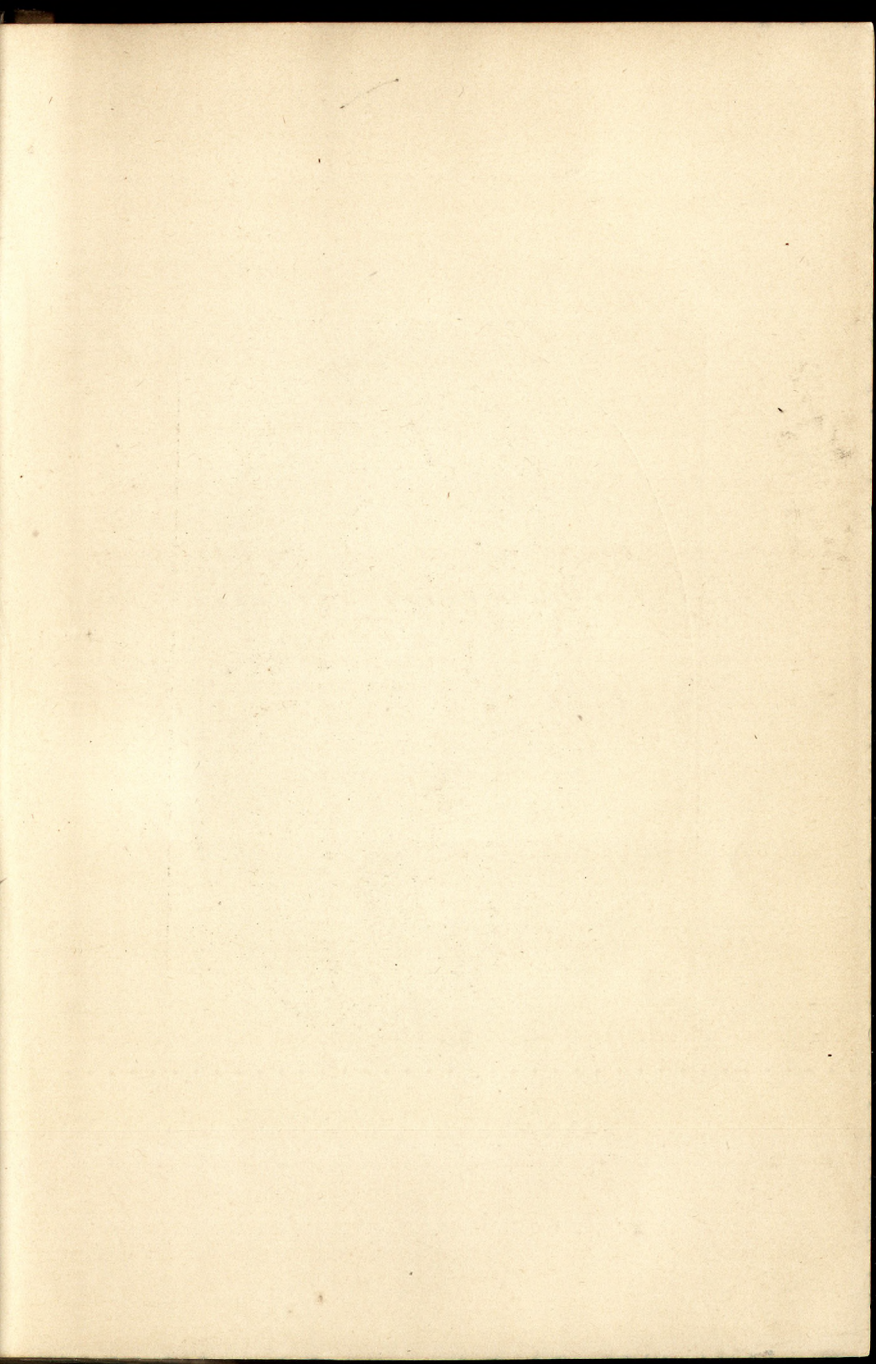
man tyckt bort taga en humanare form, när de framställdes omedelbart efter den alt för tidigt bortgångne för:s död. Ty döden gör ju i allmänhet anspråk på vördnad. Med desto större tillfredsställelse erinrar jag mig det aktningsfulla sätt, på hvilket Elster vid den nordiska festen i Upsala för två år sedan omnämndes af den kyrkans man, som då höll fästtalet. Och när jag avslutar detta utkast, gör jag det med samma citat, som då begagnades. Bättre än alla ord ger det en inblick i Kristian Elsters innersta personlighet.

Vid Kornelias graf möter Knut Holt Fonn, prästen, och deras samtal slutar med Knuts ord: »Ydmyge mig? Forsage? Kunde jeg faa hendes Tro derved, Præst, jeg skulde ydmyge mig saa dybt, som noget Menneske har gjort. Forsage? Hvad har jeg at forsage, som jeg ej med Jubel gaf hen for att vinde hendes kjærlighedsfulle Haab? Hvad forlanger De? Jeg skal træde mig selv under Fod, dræbe mig selv tommevis, kan jeg derved faa hendes Vished. Blot et *kan* jeg ikke, *vil* jeg ikke: lyve for mig selv og andre.»

Det är Elsters ära, att det här ej blott var författaren, som talade, utan också mannen.

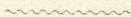

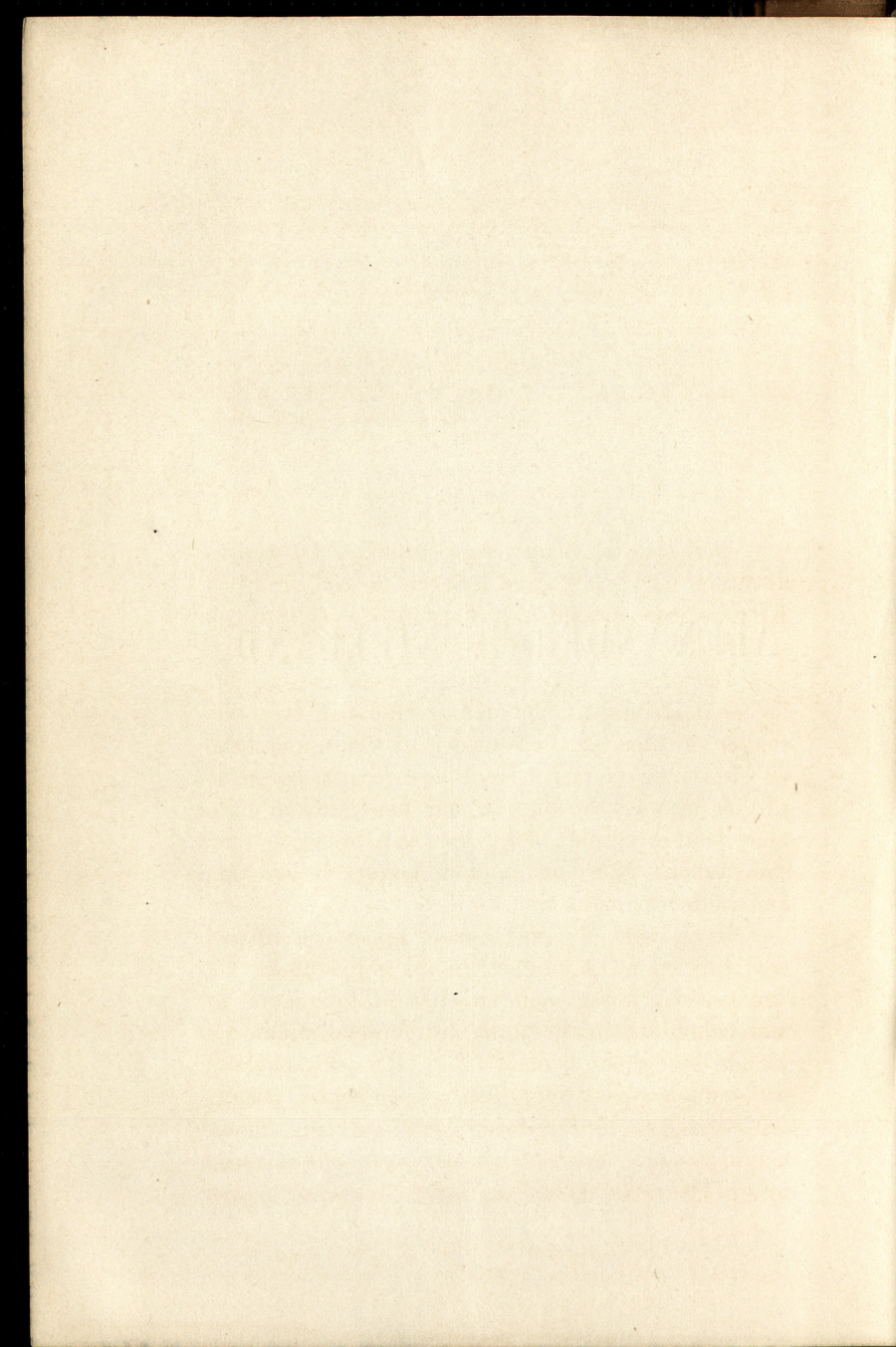

I. FALANDER.

ALEXANDER L. KIELLAND.

ALEXANDER L. KIELLAND.

Ma sensibilité est devenu trop vive;
ce qui ne fait que effleurer les autres
me blesse jusque au sang. — Mais j'ai
appris à cacher tout cela sous de l'ironie
imperceptible au vulgaire.

Henry Beyle.

I.

Det, som lär våra nyare författare att skriva, är lifvet. Den källa, ur hvilken de ösa, är lifvet. Kriteriet, om de hafva lyckats eller ej, blir då också lifvet.

Därför är det så vanskligt, vanskligare än förr, för en författare att debutera. Han behöfver erfarenhet, ej blott en rik känsloverld, klar uppfattning, ej blott liffig fantasi. Hans egen kritik bör räcka till för att säga honom, att när han ännu af lifvet blott känner spridda drag, kan han heller ej gifva stora taflor. När han ännu ej känner världen, kan han heller ej måla den.

Hvad som då står honom öppet och till och med blir en nödvändighet, är att göra studier. För länge sedan insåg målaren eller bildhuggaren, att han behöfde i detalj känna sitt föremål, innan han vågade sig på att behandla det. Landskapsmålaren studerade naturen, färg, linier, perspektiv, dagrar och skuggor, genremålaren gick omkring ibland människor för att finna typer, och bildhuggaren måste lära anatomi för att kunna bilda en gestalt.

I den mån en diktare vill gifva oss människor och ej drömda bilder, individer i stället för typer, har behovet af förarbete för en förf. och i allmänhet af arbete gjort sig alt mera känbart. En begynnande författare gör därför korta utkast, han liksom griper i verkligheten för att känna sig för, om han förstår den, han tar kanske ett mycket ringa moment, men han gör alt för att framställa detta lefvande. Han minskar omfattningen, men skärper intensiteten.

Så framkomma skisser, utkast, novelletter, utdrag ur en förf:s studiebok, modeller i lera, som en gång utförda, kanske komma att mejslas i marmor.

Men följ detta utkast steg för steg, och när sedan ett fullfärdigt arbete kommer, då skall ni finna, ej något nytt, ej något oväntadt, utan utkastens lätta vinkar och antydningar, formade till klara och bestämda gestalter. Man kan känna igen dessa studier i det större arbetet, ungefär som zoologen vet, hvilken benbyggnad, som följer sig under ett djurs kött och hud. Kiellands »studier» hafva varit af den art, att de själfva blifvit konstverk i miniatyr. Motivet att göra dem blir för deras förf. i alla fall det samma.

Kielland är icke den ende författare i vår tid, som arbetat så. Han var icke den förste och blir säkert ej heller den siste. Han började med en samling »Novelletter». Så kom hans roman »Garman & Worse», så dramatiska skisser »För scenen», så »Nye novelletter». Därefter »Arbejdsfolk», »Else» och sist »Skipper Worse».

Redan vid första genomläsningen af »Novel-

letter» slogs man af den utomordentligt behandlade formen, den fina ironien och den ytterliga skärpa, som låg äfven i den vid första påseendet så gläd-tiga och uppslupna humorn af »Haabet er lysegrønt» eller »Slaget ved Waterloo». Icke ens dessa kunde kallas harmlösa. Äfven här låg en dold udd. Det var något af Mussets behandlingssätt särskildt af kärleken, och bakom detta anade man redan då: »Det hele er ingenting.»

Man läste »en balstemning», och man hörde kommunens idéer blanda sig med orkestrernas lättaste toner. Man var med på »en middag». En lycklig far höll en skål för ungdomen, med anledning af att hans son blifvit student. Men allt detta var blott till för att visa oss, att hvad som gälde vid glaset, gälde ej i verkligheten. Fadern skulle ej tåla ens en motsägelse af sin son, och hans ord vid skålen — »at Ungdomen, gaaende stadig frem-ad maa blive sine Fædre værdig, ja — lad os sige det! — voxte dem over Hovedet» — det var blott ord. Och sonen skulle i sin tur ej blifva bättre, när han blef en auktoritet. Adjunkten spådde honom det. Och adjunkten fick rätt.

Och kärleken! I ungdomen, när blott löftet kräfves, då är det »Idyl og Erotik», men när lifvet kommer med sitt mångahanda, då stryker en kall, förstörande vind öfver det hela och lemnar blott »Visne Blade».

Så talade Kielland, man visste det, redan innan man kom till Garman & Worse. Man visste också, om man eljest förstod att läsa, hvilken fond af sympati, som dolde sig under ironin, och man

visste, att de, åt hvilka Kielland egnat sitt studium och sin kärlek, voro ej, vare sig genom ställning eller begåfning, samfundets högste. Det var hvardagsmänniskorna, hvilkas lif han ville teckna, och hvilkas lif han förstod.

Realismens författare lägga stor vikt vid skildringen af omgifningarna, af den sfer, hvori en person lefver. De låta hans karaktär bildas och påverkas häraf.

I Garman & Worse förnimmer man hela tiden, hur småstadslifvet, med dess trånga vyer och nivellerande inflytande på karaktärerna, för personerna med sig, antingen drager dem ned till sin egen nivå eller eggjar dem till en irriterad och fruktlös, tyst eller öppen kamp mot omständigheterna; som de känna fjättra sig blytungt. Men utanför svallar hafvet, det stora, fria hafvet, »det sidste sunde i den store syge Verden». Hafvet har sjungit vid dessa människors vagga, det har sett deras lifsgärning, det har gifvit dem kraft i trötta stunder, och i förnedringens ögonblick låtit dem blygas öfver sig själfva. Hvarje lif har sina stora ögonblick. Då var det här hafvet, som talade, och småstadslifvet som teg.

Det är två skilda kretsar, kring hvilka berättelsen rör sig. Å ena sidan Garmans, unga och gamla, jämte Worses, å den andra kvartetten i Anders Begmands hydda och syflickan Marianne. Å ena sidan firman, å den andra firmans underhåfvande.

Och ur dessa olika samhällslager har Kielland tecknat en hel mängd individer.

Först ha vi Christian Fredrik Garman, »unge

konsulen», som han ännu kallas af folket, hvilket mindes hans fader. Han är sträf och korrekt, affärsman till och med i sin broderskärlek, är van vid det gamla och vill, att allt skall gå som i gamle konsulens, faderns, tid. Men bakom detta lefver en annan människa. Unge konsulen må sitta på den gamla gunghästen nere i källaren och profva vinet till middagen, gammalt vin i gamla, dammiga flaskor, i sällskap med sin bror, legationssekreteraren, och berätta gamla historier; han må bedra sin broder med låtsad affärsmässighet, som denne ej förstod sig på, för att få låna honom pengar; eller han må på dödsbädden, när samme broder gråtande lutar sitt hufvud mot kuddarna, i afvisande ton svara doktorn: »min broder skal ligge netop der, hvor han ligger» — i allt detta är det människan, som hos denne formernas man bryter formerna. Man förstår obetingadt Worses ord: »Gamle konsulen var en missfornøiet Mand. Hele hans Liv var en indestængt Kamp mellem det gamle og det nye. — — — Men han kunde ikke faa de uensartede Strømninger at forliges i sitt Liv. Det umodne, stormende, ukorrekte i den nyere Tid var ham aldeles modbydeligt; og naar hans store Retsindighed tvang til ham at erkjende Sandheden, som laae bag, saa var det ikke langt fra, at han ærgrede sig».

Jacob Worse är representanten för det nya, liksom konsul Garman för det gamla. Och det är egendomligt att iakttaga, hvilken skilnad det är mellan honom och den föregående diktarperiodens oroliga naturer. De drömde, de diktade, de ka-

stade sitt lif öfver bord, när verkligheten ej motsvarade deras förhoppningar. Worse har varit i Paris, och han kommer hem med hufvudet fullt af nya idéer. Men han svärmar ej för dem, han söker en punkt, där han kan låta dem värka. Och han får i stånd en arbetareförening, där han särskildt lägger sig vinn om att meddela arbetarne, hvad som för dem kunde vara af praktisk nytta att veta. Men han är fritänkare, och ehuru man aldrig ens hört, att han i detta hänseende drifvit propaganda för sina idéer, är han dock snart nog utträngd från sin plats som föreningens ordförande. Och så är han satt i bann. Hans mor gråter öfver honom, och hela den lilla staden har på ett eller annat sätt att skaffa med fritänkaren. Då drog sig Worse till baka. När det var så stor skilnad på hans åsikter och deras, han ville gagna, var det ej värdt att börja om igen med onyttiga försök. Han arbetade utan mål, utan egentlig förhoppning, men han arbetade, träget, ihärdigt, om ock med en kväfd bitterhet, hvars enda bot dock var arbetet själf.

Härtill kommer nu fru Garman, som tyckte om teologer, god mat och mjuka länstolar, alt under en ständig klagan öfver livvets tyngd; kandidat Johnsen, som, gripen af kärlek till fröken Rakel Garman, strax tror sig färdig som reformator, talar ut sina tankar från predikstolen och, »lugnad» af prosten Sparre, tre dagar där efter förnekar dem; samt fröken Rakel själf, den stolta fröken Rakel, som tror hvar man feg, när han tiger med sin mening, som tror sig älska kandidat Johnsen, därför att han vågar tala, men när hon ser, att han ej förmådde

hålla ut, kallt vänder honom ryggen. Tag så prosten Sparre med sina hvita lockar, sitt evigt ljusa och fredsälla smil, sin glatta hand, med hvilken han sakta skjuter till sidan hvarje för hjorden farlig ulf; därefter pastor Martens, epigonen i jesuitism, som mild och instälsam vinner allas hjertan och af prosten Sparre lärt konsten att tysta ned i st. f. att strida emot — och ni har en föreställning om den värld, af hvilken Madeleine Garman så plötsligt blef en medlem.

Ty om någon hufvudperson finnes i denna roman utan hjelte, är det hon. Åtminstone synes hon ligga författaren närmast om hjertat, äfven när hon ej blef den hon bort, eller kanske allra mest just då.

När hennes far, legationssekreteraren Richard Garman, kom hem från utlandet efter ett förspildt lif och slog sig ner som fyrmästare i hemorten, förde han med sig en liten svarthårig flicka, enda återstoden från hans gamla lif. Vid hafvet och med hafvet till lekkamrat växte hon opp, med föga bildning, men sund till kropp och själ. Hennes vän är en ung fiskare, Vente-Per, och hennes nöje att sköta en båt. Men när fadern en gång blef rädd för att vänskapen mellan de båda unga kunde blifva väl varm, lät han henne flytta in i staden till sin broder, unge konsulen.

Alla de scener, som nu följa, äro interiörer ur familjen Garmans lif, och med beundransvärd konst tecknas det hela så, att läsaren ständigt hänvisas till, hvad intryck allt detta skulle göra på Madeleine. När hon känner sig skygg för de stela

människorna, pinad af det dämpade, reserverade i hela deras väsen, upprörd öfver falskhet eller rent af orätt, öfverflyttas allt detta också på läsaren, och intrycket blir ett dubbelt. Först är hon ängslig, skygg och försagd, men när den sköna, lättsinniga fru Fanny tog sig af henne, när den lätte, frivole kandidat Delphin gjorde henne sin kur, fick hon en viss böjelse för detta lif, och hon glömde hafvet, fyren och Vente-Per, hälst sedan fru Fanny sagt, att sådant kunde man ej ens tala om. Men tänka därpå kunde man som ett minne i melankoliska, svärmiska stunder. Det var dock poesi däri.

Pastor Martens friade och fick nej, ett klart, bestämdt nej. Men sedan kom upptäckten af fru Fannys och kandidat Delphins brottsliga förhållande, så unge konsulens död, och nu var Madeleine ensam, aldeles ensam, utpinad och tom. Pastor Martens friade på nytt, han *fick* ej ja, han *tog* det med lämpor. Så var hon hans. Hon formades om efter hans tankar sakta och omärkligt. Den friska, lifliga Madeleine blef den tysta, undergifna, resignerade »Lena», pastor Martens hustru. Och hvad pastor Martens i slutet säger om Vente-Pers stuga, som var timrad af ett skeppsvrak, det står som en dom öfver Madeleines lif. — »Hvad Stormen havde splintet til Vragstumper, det foiede ydmyge Hænder sammen til et nyt Hjem, saa spirer Livet av Døden, Haabet av Ødelæggelsen, Lykken av det knuste Vrag, og der leves et helt Liv paa lutter Vragstumper.»

»Det var med en sidste Levning av den gamle Trods, at Madeleine sagde: 'Saaledes leve vi alle'.»

Man känner, att detta är författarens innersta

sorg. Ingens lif är helt, alla falla vi in under samma dom. Ej som skulle lifvet ej gömma en möjlighet till annat, lifvet är nog rikt, blott vi läte det blifva, hvad det kan blifva och ej fuskade bort det i egennytta och blindhet. Men största parten af människor, menar förf., hinner ej längre, och därför skärper han tonen, han vill väcka till besinning, och hans största kraft är allvaret. Han dissekerar skoningslöst, men han hänar aldrig, och om man undantar de båda presterna, fins det därför ej håller någon af hans mera utförligt behandlade personer, som ej i något ögonblick har något tilldragande.

Skulle man då icke kunna tillgifva Kielland, hvad man dock så ofta förebrår honom? Det är, säger man, i hans bok ingen sympatetisk person, och emedan det låter så öfverlägset att tala i allmänhet, tillägger man, att realismen i det hela lider af den bristen. Förstår man nu härmed, att boken ej har någon »hjälte», med hvars *hela* karakter, *hela* lif man kan sympatisera, ja väl, då har boken ingen sympatetisk person. Men jag skulle vilja påstå att förf. i själfva verket gjort mer, än om han gifvit oss en sådan hjälte. Han har låtit oss stanna inför de mest tarfliga hvardagsmänniskor och se, att äfven hos dem kan det finnas en inre rikedom. Hvad mer, om allt detta sällan kommer till sin rätt, om förhoppningarna slockna, och lifvet blir tungt. Kielland skulle ej vara ironisk, i den mening han är, om han vore en pessimist, som trodde, att intet stode att hjälpa.

Romantikern och realisten anfalla lifvets banalitet på olika sätt. Den förre klagade däröfver som öfver något ohjälpligt. Idéen hade nu sin verld, verkligheten sin. Det låg något rörande i denna klagan, men att idealet skulle få någon uppgift i lifvet, det betonades ej. Realisten klagar mera sällan, men blottar bristerna. Men ju sköningslösare han därvid går till väga, ju närmare han kommer till att lära känna verkligheten, desto säkrare finner han, att bakom allt detta tomma, innehållslösa, intiga, rör sig ett människolif, och hvarje sådant har sin värld, som i någon mån är rik. Det hopp, som leder honom, när han för dissektionsknifven, är att finna något, som ej *kan* dissekteras, och då skall han med glädje medgifva, att i grunden är intet banalt. Men då skall också allt tåla att skärskådas, grundligt skärskådas.

Det är sant. Kielland har figurer, som han ej mäktat — eller kanske rättare ej velat — afvinna ens något grand tilldragande, som närma sig symbolen för en hel klass, och som han i enlighet med sina sympatier drifvit till karrikatyr. Jag syftar på de båda presterna, Sparre och Martens.

Härmed stå vi inför ett dubbelintresse hos Kielland. Å ena sidan vill han fullt och helt vara realist, d. v. s. lära känna lifvet och gifva människorna tillbaka i sanna bilder, hvad han lärt af dem. Å den andra vill han säga ut tidens tankar, han lägger tendens i sina skildringar. Och när man med ironi vill angripa, hvad man anser för ett samhällsöndt, då glömmer man gärna att teckna naturtroget, harmen talar, den inspirerade, våld-

samma harmen, och man slår »med krigarens lofliga rätt att såra». Så sker, att realisten kommer i strid med reformvännen, och det är vanskligt att lyda två herrar.

Kielland hatar hvarje ens det ringaste försök att på krokvägar söka böja en människas individualitet, kväfva hennes natur och i st. f. en karaktär göra henne till, hvad Hostrup kallar för en tolfteedel af ett dussin. Där af denna bittra ironi öfver prosten Sparre, när han »lugnar» kandidat Johnsen. Där af den genomgående hårdheten vid behandlandet af Martens' förhållande till Madeleine, när han aldrig sade henne emot, utan blott strök henne sakta öfver skuldrorna.

Och i detta slags ironi, som gör Kielland oförmögen att af dessa båda göra annat än två karikatyrer, ligger en ej ringa del, af hvad förf. häst vill säga oss. Man hör detta, som en sakta, stundom händöende, stundom skarpare vibrerande ton i basen, hvilken stör värkets skönaste melodier, borrar sig in i vår erinring och står kvar starkare än något annat i hela boken. Ty detta, att vi ej våga låta en natur utveckla sig fritt i en riktning, som vi ej förstå, utan städse vilja spela försyn och, direkt eller indirekt, draga den öfver till oss, våra meningar, våra sträfvan den, det glömmes Kielland aldrig. Och för att få detta sagdt nog tydligt utsätter han sig för tillvitelsen att vara kärlekslös. Men det är ej personerna, han vill till lifs, det är den riktning, han i dem förkroppsligat.

Ty detta, att »være sig selv», att äga eller söka något att lefva för, det är Kiellands genom-

gående fordran på en människa, och här fortsättes ock Ibsens tanke af det yngre släktet.

II.

Det ofvanstående är af gammalt datum. Det härleder sig från den tid, då Kielland ej hade skrivit mer än sina tre småhäften och sin första roman. Jag skall i det följande söka komplettera bilden.

Det, som då först bör beaktas, när man från Garman & Worsé går öfver till *Arbejdsfolk*, är det samband, som förefinnes mellan dessa två böcker. Det fans en krets i den först nämnda, som Kielland i trots af sitt fina, aristokratiska väsende visat sig förstå, mer och hjärtligare än de flesta, som tala högt om folket och berömma sig af att vara af dess män. Det var firmans underhafvande, den lilla kretsen i Anders Begmands hydda med syflickan Marianne som ett slags föreningslänk mellan de båda skilda samhällslagen.

Man har sagt — för att genom en enkel osanning söka förringa dessa arbetens värde — att Kiellands framställning af de båda olika samfundslager, som betecknas med namnen: fattiga och rika, helt enkelt är ett upprepande af romantikens gamla sätt att gå till väga, när den gent emot de förderfvade högre stånden satte sina ädla röfvere och galerslafvar, sina fromma tjänare och änglalika synderskor. Kielland skulle hafva idealiserat arbetsklassen för att få tillfälle att så mycket skarpare angripa de bättre lottade.

Påståendet låter mycket antagligt, hälst man gent emot ett nytt är mycket benägen att kalla det

för ett gammalt i dålig förklädnad, när det alltid kräfvess ett visst arbete för att förstå, hvari det nya och egendomliga består. Här är det dock lätt nog att finna.

Kielland har i sjelfva verket aldrig skildrat, hvad man med ett slagord kallat »den ädle arbetaren». Det fins i hela Kiellands diktning intet, som ens kan gifva anledning till en dylik förmodan. Tvärtom har han gjort allt för att skildra arbetaren sådan han är. Vi skola se till, hvad det är, som framkallat beskyllningen för idealisering.

Låt oss ett ögonblick dröja vid de figurer, han tecknat ur denna klass! Icke är väl just sällskapet i Anders Begmands hydda idealiseradt? Martin, som dricker, slåss och slår dank, emedan han aldrig dugat till något ordentligt, Gustaf Oskar Karl Johan Torpander, den svenske boktryckargesällen, som uppträder i den gripande scenen vid sin käre-stas dödsbädd i lånade pantalonger och gråter i näsduken med Abraham Lincolns porträtt, eller Marianne själf, är kanske hon idealiserad? Ja, hon är det, ifall man inbillar sig, att hvarje kvinna, som fallit för en man, är dålig. Men eljest — hvad är hennes lif annat än den gamla vanliga historien? En lättsinnig pojke har förfört en flicka, hon får ett barn, familjen tystar ner saken genom att gifta henne med en kusk, som i rättan tid rymmer till Amerika, försedd med vederbörliga respenningar? Och hon lefver sedan kvar ensam. Är det så öfverdrifvet att skildra hennes lif som lidande? Är det osant, att det är som en mur, hvilken skiljer henne från dem, hon egentligen borde hafva

rätt att nalkas? Förhållandet rangerar sig af sig själf, det sjunker i glömska, och ingen tänker vidare derpå. Det är det mäst hvardagliga i världen, förhållandet, händelsen och hon själf också. Och dock har Kielland gifvit oss den mest lefvande sympati för sin hjältinna. Är detta att idealisera, ja väl, då har Kielland idealiserat, men eljest icke.

Men det är ej mot detta, man egentligen vänder sig. Det är mot skildringen i »Arbejdsfolk» af, hur motsatsen gestaltar sig mellan fattiga och rika eller snarare af ämbetsklassens förhållande till de mindre bemedlade.

Kielland har sagt ganska skarpa saker, och medgifvas måste, att man borde vara norrman för att egentligen här kunna svara på, om han har haft rätt eller ej. Men om vi se närmare på, hvad han sagt, är detta då så aldeles obekant för oss här hemma? Kunna vi omöjligt instämma i det gamla Holberg-ska: Ligesaa akkurat er det hos os?

Han börjar med en litet och icke så litet elak skildring af ett departement i den norska hufvudstaden. Och nerven i satiren är den, att man under sken af en ofantlig brådska utträttar just ingenting. Det är det, som väckt så mycken förargelse. Men man behöfver ju bara höra tjänstemän skämta om sina sysselsättningar så där inter pocula, när det inte är någon risk, för att veta, huru stora skrymtare de ofta måste vara på förmiddagarna. Jag tror ej, det fins någon tjänsteman, som nekar, att vårt stora maskineri kunde gå med något mindre buller och något mindre apparat.

Så ha vi fått följa med till ett ting på landet. Ja, en stadsbo kan omöjligt sätta sig in i, hur sann denna skildring är. Hvarje landtbo vet det, så framt han ej har något intresse af att förneka fakta. Men ej håller där träffa vi på några ideala arbetare.

Njædel och hans dotter Kristine äro de af landtbefolkningen, som komma i beröring med världen i hufvudstaden. Detta är egentligen hela historien i »Arbejdsfolk». Hvad blir vinsten för dessa människor af att komma i beröring med en annan samhällsklass? Det är egentligen frågan, som hela boken vänder sig om, och det är svaret på denna fråga, som framkallat så starka beskyllningar mot Kielland för partiskhet och orättvisa.

Svaret har blifvit följande, framlagdt i fakta, utan kommentarier. Kristine flyttar in till staden, till sin farbror, som är departementets vaktmästare, och vållar oro i statsrådets familj, genom att hennes båda söner hvar på sitt sätt blifva förälskade i henne, den ene på det sätt, hvarpå de fleste unge män blifva förälskade i en bondflicka, den andre på ett sätt, som rent af hotar med att föra till äktenskap. Det är den senare kärleken, som föräldrarne frukta, och detta är orsaken, hvarför statsrådet ej »vill lägga sig i den värde vaktmästarens enskilda affärer,» när denne gifter sig med sin brorsdotter, och detta ehuru såväl statsrådet som hans fru veta, att Moe lider af en sjukdom, som borde hålla honom ifrån äktenskap. Att detta är sanning, har ingen försökt förneka. Hvar och en vet, hur få som skulle hafva mod att begagna sin ställning

för att »lägga sig i» en sådan sak, hälst om man i likhet med statsrådet har sina skäl för att ej vilja afgifva något votum i frågan.

I parentes en anmärkning, som egentligen kunnat sparas till längre fram, men som också osökt kan komma med här. Man har talat om det oanständiga i att skildra en sak sådan som syfilis, och man har i samma andedrag försäkrat, att det hela dessutom är onaturligt, två anmärkningar, som egentligen hafva bra litet med hvarandra att göra.

Kristines historia är ett undantagsfall. Äfven om hon blifvit smittad, är det dock snart sagdt omöjligt, att hon kunnat dö så hastigt.

Den sista anmärkningen är ytterst betydelselös och borde minst af alt komma från dem, som eljest äro särdeles värtaliga, när det gäller att häfda skaldens rätt att idealisera naturen, som det så skönt heter. Vi äro ju ense om, att det är ett delikat ämne, Kielland företagit sig att behandla, och att den detaljeradt patologiska undersökningen här betyder mindre än de psykologiska motiv, som förenade åstadkommit detta resultat. Det är just detta, Kielland insett, och för att tala med Brandes (i ett bref till G. H. T.), Kielland har låtit Kristine dö för att slippa att skildra hennes lif. Det hade varit sannare, med det vanliga förloppet mera öfverensstämmande att låta henne lefva. Men Kielland har i hennes död sett ett försonande element, och han har också i den scen, där hon tager afsked af Johan, åstadkommit något, som står

som en hvilopunkt i denna mörka tafla. Lycklig hon, som fick dö. Det är intrycket.

Vill man hålla på den omutliga sanningen, som allenaherskande i dikten, då har Kielland här gjort sig skyldig till en svaghet. Men ingalunda är det skäl att deklamera om någon öfverflödigt råhet, därför att han för oss fram till dissektionsbordet. Det är i stället ett drag af finkänslighet. Värkligheten, sådan den vid olika fall vanligen ter sig, ett helt lif med en dylik tyngd att bära, är tusen gånger mörkare, ej blott genom sjukdomen, utan genom bedrägeriet, som blifvit begånget. En sådan skildring hade varit vida pinsammare att följa, och Kielland, som visat sig ej frukta det pinsamma, där det varit af nöden, har underlåtit det, när han på annat sätt kunnat nå ett resultat.

Men för att återkomma till utgångspunkten — är Kristine idealiserad? Hon är en hederlig, enkel, frisk och sund bondflicka, ingenting mer. Hon har intet, som ställer henne öfver hennes klass. Att hon lider oskyldigt, är väl ingen idealisering. Det gör hvarje kvinna i hennes ställning.

Är det då öfverdrift i skildringen af Njædels, fadrens, missöden med den där inlagan till kongl. majestät? Det skulle väl händelsevis inte vara osanning, att sådant ofta nog drager ut på tiden, när målsägarne ej förstå sig på att sköta saken?

Ty det är att märka, att det är ej illvilja mot menige man, som uppehåller saken så länge i departementet. Det är slarf af de underordnade, ett slarf, som ofelbart mycket förr skulle hafva blifvit rättadt, om denne stackars Njædel vetat, hur han

vid en dylik affär skulle gå till väga. Men det vet han inte. Han har en mycket dimmig och mystisk uppfattning af kungen som den mäktigaste af alla människor och af »saken» som något högst inveckladt, hvilket han inte kan reda ut, men som han med ett barns hela naivitet litar på, att andra skola göra åt honom. Han är okunnig och obekant med världen. Kielland har här tecknat en af sina allra yppersta karaktärer. Något »förtryck» är han aldrig utsatt för, och ej håller för hans enskilda lif intryck af, att Kielland i hans rena seder velat framhålla en motbild till de högre ståndens mera korrumperade. Men hvad Kielland velat framhålla, är det slags samband, han visat mellan stad och land. Amtmand Hjorth, hvilken uppträder på den stora middagen i ett af de sista kapitlen, är en gammal bekant från Garman & Worse. Hans son är extra ordinarie vid departementet, och expeditionschefen Delphin mötte vi i Garman & Worse som Fuld-mægtig hos Amtmanden.

Det är det egna med Kiellands teckning af ämbetsmannaklassen, att han låter dem alla hafva sin egen karriär som det första mål, det i allmänhet kan vara fråga om. Man har tadlat äfven detta. Men hur mången kan med sanning säga, att han har ett annat?

* * *

Jag har uppehållit mig något länge vid anklagelsepunkterna mot »Arbejdsfolk», emedan jag ansett, att man där mer än eljest varit orättvis.

»Else» kom som ett fullständigande af »Arbejdsfolk», skulle man nästan kunna säga. Där finnas till en god del samma idéer om de bättre lottade klassernas skuld gent emot dem, som i lifvets kamp på ett eller annat sätt gå under. Och äfven här, vid skildrandet af en ung flickas nedsjunkande till sköka, återfinner man hos Kielland samma fina återhållsamhet vid det detaljerade utmålandet af det stygga. Jag påstår ej, att ett annat behandlingssätt af ämnet varit oberättigadt eller onödigt. Jag anför det blott som ett betecknande drag i och för uppfattningen af Kiellands hela karaktär.

Han sparar ej på färgerna, när det gäller att visa, *hur* Else kommer så långt utför det sluttande planet, att en vidare skildring blott skulle gälla olika grader i resan utföre. Han gifver med en för honom egendomlig blandning af djärf sanning i skildringen och förnäm elegans i stilen både de yttre påverkningarna och de olika stadier, hennes inre människa passerar, innan hon kommer fram till den punkt, från hvilken ingen återgång är möjlig. Särskildt ypperlig är hans psykologiska analys, när det gäller att framhålla den egendomliga samvärkan af omständigheternas inflytande och hennes egen inre drift, samt den olika karaktär, denna drift äger under de olika skeden af förfall, under hvilka vi följa Else.

Men när han kommit till denna punkt, efter hvilken alt motstånd är slut, då stannar Kjelland. Goncourt eller Zola skulle hafva följt henne äfven

under den period af ett viljelöst nedglidande, som är den närmast efterföljande. Men Kielland stannar där. Han låter henne dö — tämligen omotiveradt — och han låter oss höra dissonansen af julpsalmen, som klingar bland dem, som kunna vara lyckliga och glada. Men han låter henne dö, af samma orsak som han lät Kristine dö — för att slippa följa henne vidare. Det har ej legat i Kiellands intresse att utreda de psykologiska trådar, som leda dessa kvinnors senare öden. Han har velat visa, hvad som fört dem in, den ena i olycka, och den andra, om man så vill, i brott. Och däri har han lyckats.

Skipper Worse är ännu en tämligen ensamt stående företeelse i Kiellands produktion. Ingen bok har han skrivit med så mycken ro, ingen är håller med så mycken säkerhet utarbetad. Där finnes ej den lidelse, som gaf kraft åt skildringarna i »Arbejdsfolk», ej håller den skärpa, som utmärkte »Garman & Worse». Därför har han ock här mera än någonsin lagt i dagen den humor, som i enskilda drag förekommer nästan i alla hans arbeten. För att styrka detta senare påstående, att det nämligen här ej är första gången Kielland är humorist, en sak, som ofta blifvit tämligen ensidigt förbisedd, behöfver jag blott erinra om, när unge-konsuln och hans broder i »Garman & Worse» profva vinflaskorna, Njædels Sortie ur departementet i »Arbejdsfolk» eller »fætter Hans'» personlighet.

Det, som ger »Skipper Worse» ett särskildt värde, är sambandet mellan den och »Garman & Worse». Det är intressant att hafva blifvit

bekant med de nutida förhållandena först och sedan få se sig om bland den närmast föregående generationens män. Det är aldeles, som när man blifvit bekant med en familj och sedan får höra berättas om de båda makarnas respektive hem och de förhållanden, under hvilka de uppväxt.

Jag erkänner, att detta intresserat mig mest i hela boken, mer än den för öfrigt både gripande och skarpsinniga skildringen af Haugianerne. Hur väl förstår man icke unge-konsuln i *Garman & Worse*, sedan man läst hans faders bref till honom i hans ungdom med dess pedantiska stil, saltad med franska glosor, och dess stränga, afsigtligt uppfostrande affärs-mässighet. Och hur klart blir ej förhållandet mellan de båda bröderna, när man fått vara vitne till, hur den gamle fadern förtjust smyger sig från fönster till fönster för att uppfånga en sista skymt af sin tjufpojke till son — sedermera legationssekreteraren — hvilken mot skick och bruk rider ut på faderns ridhäst, som annars ingen vågade begagna. Som sagdt — man kände familjen förut, och man får här lära känna familjens föregåenden.

Det gifver mycken fasthet åt en verklighetsdiktare att bibehålla samma skådeplats för sina skildringar. Det första kapitel till Kiellands nya roman, som finnes i första häftet af »Nyt Tidsskrift» för 1883, har visat oss, att han ej håller nu tänker ändra lokal. Och detta innehåller en icke obetydlig lärdom. Ty vi hafva alla mer än en gång vistats i en sådan liten småstad, som den Kielland i dessa böcker skildrat. Men vi hafva icke alla haft samma förmåga af att se, hvad som

fins att se, eller att förstå, hur rikt ett sådant litet område är. Att läsa en dikt eller en roman och förstå den, det är föga konstigt. Ty där har författaren lagt allting till rätta för att underlätta vår uppfattning. Men att se ett stycke af lifvet och förstå, hvad det gömmer, därtill fordras mera. Man säger, att en ringa yta äng åt en botaniker kan lämna hundratals olika exemplar af växter, där en oöfvad betraktare kanske ej skulle finna mer än ett par tiotal. Förhållandet är ett likartadt, när det gäller iakttagande af människolifvet.

I skildringen af Haugianerne har Kielland gått till väga på ett sätt, som är mycket modernt. Han har främst af allt hållit fast vid, att människonaturen ej omdanas af någon som helst tro eller åsigt, utan att de mänskliga lidelserna äro de samma och förekomma i samma skiftningar, vare sig dess representanter äro vanliga världsmänniskor, fanatiska muselmän, medlemmar af en frikyrka eller pietistiska Haugianer. Detta är i själfva verket grunduppfattningen, som ligger bakom och bestämmer framställningen. Och det är denna uppfattning, som gjort framställningen så lefvande. Författaren låter den mänskliga naturens egendomligheter sticka fram genom det pietistiska omhöljet här, liksom han på andra ställen låtit den taga ut sin rätt gent emot konventionela fordringar.

Haugianismen är en företeelse, som torde vara Kiellands karaktär tämligen främmande. Men att han, dock förstått göra den rättvisa, synes af en karaktär sådan som Fennefos.

Det kan vara på tiden att säga något om det, som är karaktäristiskt för Kielland själf och hans konst, att se till, hurudan mannen är, som skrifvit alt detta. Jag vet det, hvarken genom personlig bekantskap eller genom andras beskrifning. Återstår då att tillse, om hans arbeten säga något därom.

Det fins två karaktärer, som säga mera om Kielland själf än alla de andra, och det är Georg Delphin och Jakob Worsé.

Georg Delphin är fin, kvick, spirituel, smidig, inställsam, bedårande, dubbel i hela sitt väsen, oroande agaçant, om jag så får säga, och full af inre motsägelser. Han förstår världen och har tillräckligt godt hufvud att genomskåda sig själf också. Därtill fordras som bekant mer än för att genomskåda andra. Men han har ej den inre energi, som är nödig för att begagna denna själfkänedom för ett starkt inre arbete, som skulle kunna räcka till att länka alla dessa härliga krafter han besitter, mot ett verkligt mål. Därtill är han för lättsinnig, för vek, för maklig, för egoistisk och kanske också för skeptisk. Han förför en gift kvinna. Han kommer till hufvudstaden och blir expeditionschef. Han har ett nästan nihilistiskt förakt för dessa »vældige Masser af langsomt roterende Papir, der lige som en Malstrøm dreje sig om et dybt Hul, hvori der ikke er noget, men hvori alt trækkes ned, hvirvles rundt, forsvinder og bliver borte uden Spor». Men han är så inne i det lif, som han ringaktar och blyges vid att ej kunna lösgöra sig ifrån, att han framför en brytning föredrager att fortsätta det dag ut och dag in, i samma kretsar,

beundrad för sin kvickhet, fruktad för sin skarpa tunga, smidig, elegant, polerad och spirituel.

Jakob Worse är raka motsatsen. Det är en bottenhederlig, öppen, osammansatt natur (jag har ofvan skildrat hans lefnad), hängifven de idéer, som gå under namnet nya, och fylld af en energi, som låter honom taga i tu med ett ringa arbete blott för att gagna. När detta går honom ur händerna, gör han icke som Strindbergs Falk, hvilken i desperation slår sig på något onyttigt som numismatik. Han tager helt enkelt till det mäst närliggande, arbetet på moderns kontor, och det värkar på honom, ungefär som sysslandet med landtbruk värkade på Niels Lyhne. Men Worse har aldrig uppgifvit, hvad han hoppas på. Han arbetar blott med detta för att ej förspilla tiden och själf blifva slapp, under det han väntar.

Det är enligt min mening midt emellan dessa båda Kiellands egen karaktär bör sökas. Han har hela Delphins naturel, hans lifliga, lekande, bedårande kvickhet, och det är tvifvelsutan ett starkt inre arbete, som kräfts för att bevara den fasthet och den trots alt stolta framtidstro, som gifver Jakob Worse kraft att hålla ut med sin lifsgärning.

Men sådan Kielland visat sig vara, besitter han egenskaper från båda, och denna egendomliga dubbelhet är karaktärsmärket, som ger hans konst något så tilldragande.

Man skall bäst förstå, hvad jag menar, genom att tänka på hans novelletter. En konstnärsindividualitet utpräglar sig oftast lättare i de korta utkasten än i mera utförda arbeten. Tag t. ex. *Siesta*. Den

är visst ej hans bästa novellett. Men den är bland dem, som karaktärisera honom bäst.

Man är inne i det lättsinniga parisersällskapet under och efter dinern. Herrarne äro af diverse art. Damerna äro alla lika. Man får denna tomma, lättsinniga konversation, och man får den, gifven med en lätthet och elegans, som gör, att den kan läsas högt i hvad sällskap som helst. Det är Delphin, som berättar. Det är något pikant, något retande i tonen, som ibland får något så öfverdådigt, att man nästan frestas att göra sig den frågan: Är detta bara spirituet? Är det ingenting mer? Och dock ligger det något i hela tonen och sättet att berätta, som låter en ana något annat.

Så frågar någon, om ingen kan göra litet musik. Man är just sysselsatt med matsmältningen, röken ringlar upp från cigarretterna mellan likörglasen. Det är för tidigt ännu att tända ljus. Och irländaren börjar att spela.

Ännu ser man något af Delphins leende. Men så kommer skildringen af konstnärens spel, och leendet stelnar allt mer och mer. Det går en iskall rysning öfver läsaren. Man vet ej hvarför. Det är hela hans sätt att röra tangenterna som man förstår. Det är Kielland, författaren själf, som talar genom de toner, han låter oss ana, och vi skakas upp så häftigt, emedan han förstått att insöfva oss så säkert.

»Han spiller *fattigdomen*».

Det kommer som ett anskri midt i all denna lyx och lättfärdighet. Och vi förstå det. På hela

jordens vida rund fins ingen tanke, som här skulle så tala med röst af en domsbasun.

Men tonen klingar åter bort. Sällskapet återhämtar sig så småningom. Men en liten brodd sitter kvar, en brodd, som de ej kunna göra sig kvitt. Den lämnar dem icke, lika litet som den lämnar läsaren.

Eller *Karen*, slutraderna frånräknade det yppersta småstycke Kielland skrifvit. Ty den borde hafva slutat med: »undtagen Anders Postkarl og en til». De sista raderna se ut som koketteri. Men det öfriga! Han beskriver. Han berättar icke. Han skildrar naturen, och han skildrar den som alltid i rörelse, aldrig som stillastående taffa. Det är räfven, som ute i ljungen lurar på haren. Inne på krogen se vi den unga flickan. Han, som reser med posten, kommer dit, och man vet, att de träffats. Så har han rest igen, och hon står ute i skänkstugan och får höra ett par ord, som säga henne, hvem han var, hurudan han var. Och så få vi höra, att haren kom undan räfven, ty han blef skrämmd af ett plaskande i vattnet bredvid. Och räfven kan inte begripa det, ty han gjorde intet buller.

Det är det bedårande i Kiellands konst detta, att han kan säga alt under sken af att säga intet. Det fins intet groft hos honom. Alt är lätt, elegant, fint. Och dock är det djupt allvar, och man kan aldrig misstaga sig på meningen. Men i »*Karen*» har han som aldrig lyckats i att få fram ett helt lif, utan att dock med orden vidröra annat än det rent yttre och tillfälliga.

Och ännu mer bedårande — jag begagnar ej

ordet i dålig mening — är hans manér att oupphörligt kasta om från det lättaste skämt till det djupaste allvar. Tänk på den fattiga Mariannes dödsbädd, där han midt i den mest enkelt gripande skildring har sinne för en sådan detalj, som att hennes olycklige älskare gråter i Abraham Lincolns porträtt. Eller på den öfverdådigt ironiska *Slaget vid Waterloo*, där han flikat in den lilla stämningsrika skildringen af fröken Schrappe, som genom fönstret mellan två tak ser ut långt bort öfver sin lilla bit af fjorden, den väg, »hvor saa mange unge Ønskefugle har fløjet sin Vinge træet».

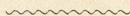
Det fins ingen egenskap, hvarigenom Kielland gjort sig så förstådd af det nu lefvande släktet som genom denna förmåga af känslornas och stämningsarnas snabba växling samt genom sin benägenhet att säga allt utan att vara patetisk. Ty med rätt eller orätt hafva vi ett slags fruktan för att visa oss alt för känsliga. Ett lätt markeradt uttryck, ett understucket litet ord, ett nästan omärkligt minspel, en blick eller en åtbörd få räcka till att säga, hvad en viss själens blygsel hindrar oss att kläda i altför värtaliga ord. De, om hvilkas mening vi äro måna, förstå oss ändå, och de, som ej förstå detta slags frimurarspråk, är det en vinst att ej hafva onödigtvis blottat sitt innersta för.

Det ligger möjligen någon grad af förnämitet i detta, men det är näppeligen grundmotivet. Man är i almänhet så rädd för den ohöljda hänförelsen. Hvarför? Ej därför att det är mera ondt om hänförelse nu än förr, ej håller därför att den nu är mindre äkta. Men den har på sitt sätt som vara

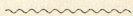
sjunkit i pris, ty tillgången har en tid varit nästan för stark, så stark, att den äkta blifvit tämligen svår att skilja från den oäkta. Därför är man rädd för att blifva hänförd i otid. Ty man vill ej få ett större lass af krossade illusioner att draga på än nödvändigt, och man är misstrogen gent emot andras hänförelse, ty det är svårt att veta, hvad den kan gälla, när dess reela värde någon gång blifvit noggrannare undersökt. Man föredrager att låna mask och låta den, som har goda ögon och förmåga af urskilning, söka komma underfund med, hvad som döljes där bakom.

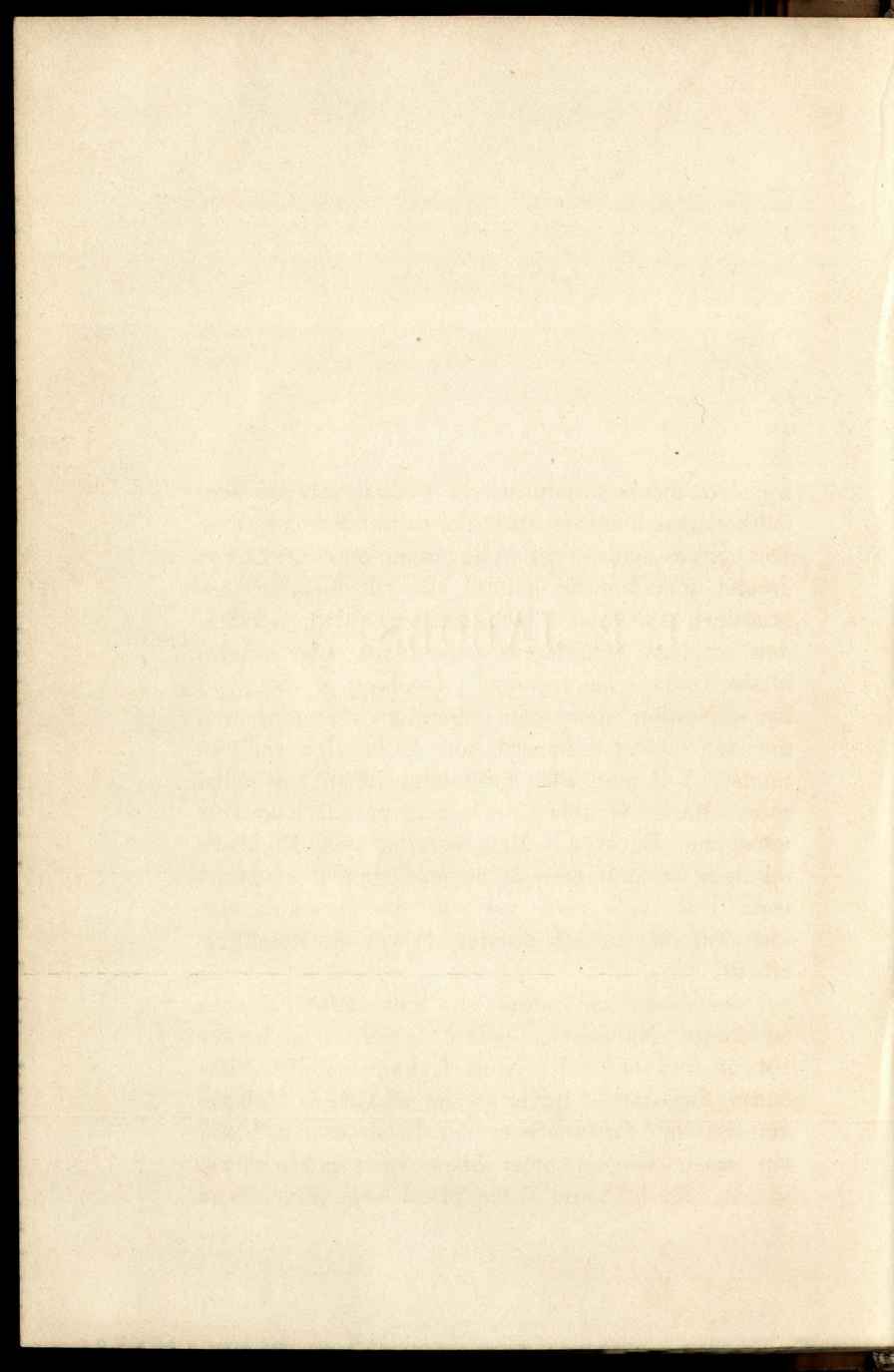
Kielland skrifver egentligen för sådana människor. Han själf är sådan. Därför blir han läst af alla, omtyckt af många och förstådd af några. Men de, som förstått honom, veta, att sällan en författare varit så ytterligt känslig, så vek och så rik på mildhet som Kielland. De, som ej förstå honom, tycka att han är rolig, men kall.

Det är kanske denna fruktan för kritik eller löje, som gjort, att Kielland så sent framträdtt inom literaturen. Han lär hafva varit 29 år gammal, när han sände sin första bok ut i världen. Men redan den var ett fullt färdigt arbete. Den utveckling Kielland haft att genomgå, innan han kunde skrifva sådana saker som sina första novelletter eller »Garman & Worse», har almänheten aldrig fått vara med om. Och det egendomligaste af allt är, att Kielland aldrig har skrifvit några ungdomsarbeten. Han lär själf hafva yttrat, att han ej ens visste af, att han kunde skrifva, förr än han var närmare trettio år gammal.

J. P. JACOBSEN.

Det gifves författare, vid hvilkas arbeten man ovilkorligen kommer att tänka på författarna själfva. Det gifves andra, vid hvilka man mest tänker på arbetet, man har för händer, och till dessa hör obestridligen Jacobsen. Hela hans metod är också af den art, att författarens person mer eller mindre måste träda i bakgrunden. Jacobsen är nämligen här i Norden den ende egentliga representanten för den art af romanstil, som kallas den analyserande. Vill man söka förebilden till en bok sådan som »Marie Grubbe», må man gå till Flauberts »Madame Bovary». Man berättar om Flaubert, att han användt flere år på utarbetandet af denna enda bok, och man vet, att den framkom, när förf. var 35 år, och att den då var ett förstlingsarbete.

Jacobsen har, utom ett litet häfte »Mogens og andre Noveller», endast skrivit två böcker »Marie Grubbe» och »Niels Lyhne», emellan dessa bådas författande ligger en tid af fyra år, och redan när den första utkom, fick Jacobsen plats bland sitt lands bäste, ja, hans arbete var i själfva verket sådant, att det ännu i dag bland hela den mängd

böcker, hvilka i Danmark på sista tiden framkommit som en frukt af den moderna literära rörelsen, står skäligen ensamt i sitt slag. Detta är ett märkvärdigt nutidsdrag. Dels den sena mognaden. Det är, som om en skald i våra dagar behöfde lefva längre, innan han vågar sig fram, och skälet är lätt funnet. Låt oss taga ett exempel i stort! När Goethe var 19 år, tror jag, skref han sin Werther. Man har sagt, att äfven detta var en analys af ett själstillstånd, och i viss mån är detta sant. Men skilnaden låg däri, som man af Goethes egna själfbekännelser får veta, att det hela egentligen var en analys af honom själf under en viss period af hans lif, gjord med tillhjälp af ett timadt faktum, som slumpen samtidigt fört till skaldens kännedom. Det var en själfbekännelse och tillika en kraftansträngning för att göra sig fri från ett slags sjukligt patos, som liksom behöft ett afledningsrör. Men hur öfvervägande lyriskt är icke detta! Hvilken sjudande lidelse, hvilket svärmeri, hvilket känslösvall! Jag nämner det ej som ett fel, blott som ett faktum. Den analyserande romanen i våra dagar — det har blifvit sagdt ofta och med rätta — är rent vetenskaplig. Den kräfver därför nödvändigt en mogen man, om den skall gifva ett tillfredsställande resultat. Ty den nöjer sig aldrig med att enbart berätta, om än så genialt och tilltalande, den framställer aldrig ett själstillstånd, en händelse eller en fortlöpande utveckling helt reflexionslöst. Den har äfven påtagit sig vetenskapsmannens uppgift att *förklara* de fakta, den framställer, och den nöjer sig ej med att blifva förstådd af fantasin, på

det sättet som man t. ex. blixtnabbt förstår, att Clärchen i »Egmont» *måste* handla, som hon gör, när hon hör, att Egmont är fången och skall föras till döden. Den analyserande romanen vill förklara ett psykologiskt problem, gifva svaret på det hvarför, som uppställes af förståndet. Men härför fordras arbete och framför alt erfarenhet. Det är därför klart, att en författare som Jacobsen måste framträda sent och skrifva sällan.

Jag har en gång hört en originel grundtvigiansk utläggning af berättelsen om Moses. Det säges, att han var 40 år, när han öfverlagdt slog ihjäl den egyptiske mannen. Då var han ej mogen att framträda, och sättet, på hvilket han framträdde, ådagalade det. Därför fick han också vänta i 40 år till, men när han då trädde i spetsen för Israels folk, då var det Herran, som kallade honom. Med en liten förändring gäller detta vid hvarje arbete, man vill göra i lifvet. För öfrigt må man fatta detta »kallande» hur man vill. Men konsten att vänta, är stor. Och när man vill gifva skildringar ur verkligheten, får man vara bättre beredd, än när man vill skrifva lyrik, och ännu alvarligare blir uppgiften, om man också åtager sig att vetenskapligt förklara, hvad man berättar. Nutidens styrka är den kritiska reflexionen. Och blott när man kan vända den mot sig själf, är man den egentligen mäktig. Jacobsen har kunnat vänta, har kunnat se tiden gå sig ur händerna, utan att ännu »vara med», har kunnat se andras eröfringar, viss att också hans dag en gång skulle komma. När

den så till sist kom, var det första slag, han slog, en stor seger.

Det är om »Mogens» och »Marie Grubbe», särskildt den sist nämnda, jag vill tala först. Mogens är liksom förspelet till »Marie Grubbe». Samma problem är antydt, stilens färg, prakt och rytmik äro gemensamma för båda. Och dock äro alla Jacobsens mindre noveller, trots att hvar och en bär tydlig prägel af sin författare, i jämförelse med hans båda hufvudarbeten af mera underordnad betydelse. En skildring af Jacobsen blir därför hufvudsakligen en skildring af Marie Grubbe och Niels Lyhne. Det man här af kan gissa sig till om författaren, blir en fråga, som må gömmas till sist.

Berättelsen om »Fru Marie Grubbe» är ett historiskt faktum, som kräfver sin förklaring, och det är denna förklaring, Jacobsen velat gifva. Det är ju tillräckligt att höra berättelsen om henne, som var gift med en fursteson, och som slutade som hustru åt den fattige Søren Ladefoged, för att spørgsmålet skall väckas: hur är detta möjligt? Hvad har hon, som var hofvets prydnad, sin konungs gunstling och en furstes brud, hvad har hon måst genomgå, innan hon sjönk ända därhän? Hvar går vägen, som bär dit? På hvad sätt är en människa anlagd och hvilka stadier passerar den, som gått den vägen? Svaret blir en hypotes, denna hypotes är egentligen hela uppfattningen af Marie Grubbes karaktär, och huruvida hypotesen är riktig eller ej, afgöres, ifall denna Marie Grubbe, såsom Jacobsen skildrar henne, naturenligt skall komma att hamna där, hvarest den verkliga Marie Grubbe hamnade.

Författaren har åtagit sig att fylla historiens luckor, att låta oss se sammanhanget mellan de olika stadierna, de fina trådar som bilda öfvergångarna i ett intressant menniskolif.

»Frü Marie Grubbe» är emellertid ett intressant arbete, icke blott genom sin egenskap att i anförda riktning vara det första arbetet på nordiskt tungomål. Äfven i ett annat afseende är det epokgörande. Det är nämligen en historisk roman med verkliga ansatser att vara en tidsskildring, och detta är så mycket intressantare, som boken tillkommit i ett land, hvarest föregångarna på detta område — exempelvis Ewald och Ingemann — just ej gifvit någon illusorisk bild af förgångna tider. Det skulle vara af intresse att närmare undersöka, i hvad mån Jacobsen skiljer sig från föregångarne i sättet att handskas med en förgången tid. Här måste dock ett par ord räcka till för att antyda, hvad som eljest skulle behöfva ett helt kapitel för sig.

Det är sällsynt att träffa en behandling af forntiden, som ej på ett eller annat sätt bär spår af tendens. Så t. ex. tala personerna i Walter Scotts och Ingemanns romaner rätt ofta ett språk, som skulle klinga mycket bra i de respektive författarnes egna munnar, men som låter mycket egendomligt finslipadt högstämtdt, när det kommer från medeltidens riddare och väpnare, hvilka knappast ens yttrade sig så städadt som nu för tiden ett sällskap herrar, när inga fruntimmer äro närvarande. Och särskildt hvad angår medeltiden, ger man oss ofta en förestälning om den, som om man då ej tänkte på annat än bragder och kärlek, jagt och torneringar

Hjältarna äro för öfrigt nutidsmänniskor, klädda i forntidskostym, deras känslor, önsknningar och framför allt deras kärleksförhållanden äro fullkomligt moderna. Af den förgångna tiden hafva de nästan ej fått mer än ett visst romantiskt skimmer, som visserligen bidrager att sätta läsarens fantasi i starkare spänning, men som dock vid hvarje kritiskt anlopp försvinner.

Det är visserligen sant, att ett och annat finnes i Jacobsens »Marie Grubbe», som starkt erinrar om de resonnemang, hvilka man skulle kunna tilltro den forne naturvetenskapsmannen och öfversättaren af Darwin snarare än den utsökta hofkrets, i hvilken Marie Grubbe en tid utgjorde medelpunkten. Och särskildt gör den starkt reflekterade analysen, att man gärna kommer att betrakta tidskostymen som något underordnad. Men här är dock en stor skilnad. Man känner hela tiden, hur förtrogen författaren måste vara med den tid, han skildrar. Han skulle eljest ej hafva kunnat t. ex. på sätt som skett imitera den gängse brefstilen, ej håller gifvit samtalstonen sin ålderdomliga form eller med den sakkännedom han lagt i dagen, skildra scener ur 1600-talets privatlif. Man erinre sig scenen mellan Erik Grubbe och hans hushållerska, scenen mellan honom och presten, när de dricka öl och tala om det förestående kriget, hela det kapitel, som skildrar Köpenhamn, när kriget nyss brutit ut, eller värds-husscenen i slutet af boken, där Søren sitter i lag med sina värda stallbröder af landsstrykare och taskspelare. Ty här ligger det egentligen nya och märkvärdiga. Man får verkligan reda på den tidens

hvardagslif och hvardagskänslor, när man läser Jacobsens skildring. Det är ej blott i högtidsdrägt hans figurer presentera sig för läsaren.

Men *hur* har han nu skildrat denna märkvärdiga kvinna? Vi gå till boken själf och följa i korthet hufvudskedena af Marie Grubbes lif.

Som fjortonårig flicka presenteras hon för läsaren i en af dessa mästerligt framkastade situationer, på hvilka Jacobsen är så rik, där man har en karaktär gifven redan i de yttre handlingar eller händelser, som få rum på ett par sidor. Hon går fram och åter i trädgården på Tjele, vankar omkring utan mål, till dess hon kommer in i ett litet lusthus, där det växer rosor utanför. Där satte hon sig, lutade sig tillbaka och lade armarna i kors. Så slöt hon ögonen och satt aldeles stilla; det kom fram ett par små rynkor i pannan, allt emellanåt rörde hon ögonbrynen och smålog. Och så skildrar Jacobsen hennes drömmar. En saga, som hon hört och nu fantiserar om, blandad med tankar på dagens mera triviala händelser. Det är en djärf, stolt fantasi och en för ett barn sällsamt utvecklad sinlighet. Men det är en flykt och en kraft i denna fantasins lätta lek, som är bedårande. Med ens springer hon upp, samlar ett helt fång af rosor, plockar upp dem en för en och lägger dem på bordets glatta, kalla stenyta. Hastigt strök hon undan armarna på sin klädning och lade de nakna armarna i rosornas milda, fuktiga kyla. Så sprang hon upp och strök med ett tag bort allsammans, som fans på bordet, och gick ut i trädgården, i det hon rättade på armarna.

För öfrigt berättar Jacobsen ej mer om Marie Grubbe som barn, än att vi få höra om hennes motvilja, när hon blef vitne till, hur en af karlarne fick stryk, och att hennes fars frilla -- hennes mor var död -- säger om henne, att hon var elak mot sin oäkta halfsyster och ej ville lyda henne själf.

Hon var med ett ord ett begåfvadt, illa uppfostradt, trotsigt, försummadt barn, som i ensamheten fört ett kanske ej aldeles oskyldigt drömlif, ett barn med goda anlag och onda, men ingendera i vanliga små portioner, en af dem, som ej skulle stanna inom det hvardagligas sfer. Hemligheten i Marie Grubbes karaktär ligger däri, att där alltid lefver hos henne en viss äfventyrsaktig sträfvan efter något i lifvet, som är mer, än hvad i allmänhet komma dödliga till del. Hon är modig äfven efter nederlagen, och hennes läppar må aldrig så starkt tala misströstans ord, det, som äfven under hennes största förvillelser tyder på en lefvande kraft inom henne, är, att hon alltid äger energi nog att våga en brytning.

Emellertid blir Marie Grubbe sänd till fru Rigitze i Köpenhamn. Det är det stora krigsåret 1658 och 59. Köpenhamn belägras af svenskarna, och Marie Grubbe hör knappt talas om annat än om Köpenhamns ridderlige hjälte, den unge Ulrik Kristian Gyldenlöwe. Och det var ej underligt, att hon kom att älska honom. Men det, som kom henne att älska, det var, att »det store Navn, som Heltenavnet er, løftede ham ganske ud av de almindelige Menneskers Rækker. Hun havde egentlig aldrig tænkt sig Helte være til som andre Men-

nesker. — At man kunde møde en Helt, en virkelig Helt, møde ham ridende i store Færgestræde, saa vildt havde hun aldrig drømt. Livet saa pludseligt helt anderledes ud, der var Andet till i Verden end det Dagligdags.» Och när hon sedan ser honom hemma hos fru Rigitze, när hon osedd af honom ser på honom, så som en kvinna kan låta sina ögon stråla mot sina drömmars hjälte, när hon tror sig obemärkt, och när han så blir varse blicken, som hvilar på honom och med en lättsinnig bonvivants djärfhet begagnar sig däraf för att kyssa henne, då fick hon för första gången denna förtryckta, bäfvende, lycksaliga känsla af att ej längre vara fri. Och när hon sedan hör honom ligga för döden — hans sjukdom var en följd af utsväfningar i förening med ansträngningar under försvaret af hufvudstaden — då fans det för henne blott ett. Hon måste se honom, måste tränga in till hans sjukbädd, endast och allenast för att se honom. Vi minnas den storartade teckningen af denna dödsbädd, den vilda, burleska kraften i skildringen, hånet, bespottelsen i samtalet med prästen, föraktet hos den döende libertinen, som viker för dödsängesten och tager sig luft i det förfärliga utbrottet, när den sjuke kastar sig på knä i sängen, bryter värjan i tu, håller stumparne upp i luften och ropar: Pardon Jesus. Strax efter kommer Marie in. Den sjuke ligger i feber och ångest efter den starka öfverretningen nyss förut. Han ber henne bedja. Ty det behöfves ord, många ord. Men i ett anfall af gamla tankar drar han henne till sig och sjunger en lättsinnig visa. Då vaknar den gamla sjuksköterskan, och

vid hennes förskräckta tilltal tänker han åter på döden, han krymper samman af fruktan, och han ropar åt Marie att gå: »Vig bort Satan! ud! ud!» Och han slog kors på kors. Marie sprang förskräckt därifrån, och ett par timmar senare dog Ulrik Kristian.

Detta var ett nederlag för Marie Grubbe. Så hade hon ej tänkt sig en hjältes död. Hon hade tänkt sig, att han med klingande sporrar och högburet hufvud skulle rida in i det land, som döljer det stora obekanta. Hon var som bedöfvad af slaget, både af att han var död, och att han dött så. Det var den första illusionen, som brast, och det känner man starkast. Ej håller fans det något, som kunde förströ henne. Svensken låg ännu kvar utanför Köpenhamn, och alt lif, all rörelse voro som afstannade inom staden. Barnet gjorde, hvad hennes hjälte velat göra. Hon bad, hon gret, hon vakade. Hon fråssade i tanken på undret, på uppenbarelsen, på det öfversinliga. Hon flydde den värld, som hon tyckte bedragit henne, och sökte en annan, som kunde ersätta, hvad denna brutit.

Men det kom en annan tid. Belägringen upphäfdes. Det låg liksom i luften att vara glad, man andades ut öfver det långvariga tvånget, och Marie Grubbe kläddes i guld och siden för att upptagas i hofvets krets, bland dess nöjen. Nunneperioden var förbi.

Marie Grubbe blir nu gift med Ulrik Frederik Gyldenlöwe. Det är ett s. k. tillståndt, godt parti, som Marie Grubbe tog emot, utan att hon älskade honom. Det var prakten och makten, som lockade,

den stälning, som medföljde att vara en furstesons brud. För att förstå Marie Grubbe måste man här lägga märke till, att hela hennes giftermål nu lika väl som sedan, när hon är gift med Palle Dyre, är ett uppgifvande af hennes egentliga naturel. Hon slår sig till ro med det hvardagliga. Hennes fantastiska tro på lyckan i lifvet, särskildt på kärlekens lycka, hela hennes luftslott hade ramlat i stycken den där aftonen, när hon såg honom dö, som hon drömt sig så stor. Verlden hade krympt tillsammans för henne. Hon var trött och behöfde förströelse. Därför gifte hon sig med Ulrik Frederik. Under de första månaderna af deras äktenskap var det lidelsen, som kom henne att älska. Han var sedan borta ett helt år, och den ensamhet, i hvilken hon då lefde, förde henne åter in i drömmarnas värld, där hon då ej gjorde annat än att pryda sin man med fantasins fagraste smycken. När han så kom tillbaka och glömde henne för de sämsta skökor, då var det, hon lärde sig förakta honom och hata honom. Men den passivitet, som tillåtit henne ingå detta äktenskap, var bruten, och när äktenskapet lagligen blef upphäfdt, gjorde Marie Grubbe ännu ett försök att finna lyckans underbara ros och fästa den vid sitt hjärta.

Om det tillåtes mig ett yttrande, som möjligen för mången låter något paradox, ville jag säga, att Marie Grubbe, när hon gifte sig med Ulrik Frederik, begick det brott, till hvilket Faust ej fick förfalla, om hans själ skulle lefva. Hon tröttnade att kämpa emot och lät världen råda. Eller med andra ord. Det fans hos henne som hos så många ett

starkt sinligt begärande element, och ett, som fordrade något mer. Hon var aldrig utan sinlighet, hennes önskningar aldrig som Fausts af rent ideal natur. Hon var en kvinna, som trodde på kärleken och sökte den. Hon ville, säger hon, »at Livet skulde tage mig så stærkt at jeg nedbøjedes eller opløftedes, saa der intet var Tankerum i mitt Sind for Andet end som det, der løftede mig op, eller det, som der bøjede mig ned; jeg vilde smelte ned i min Kummer eller brænde sammen med min Glæde.» Det var detta, hon glömde, när hon gifte sig med Ulrik Frederik och nöjde sig med hvardagsträlens ljumma dryck.

Efter de skakningar, Marie hade genomlevvat under sitt äktenskap, vaknade hon emellertid upp ur den likgiltighet, som förmått henne att ingå det, och föremålet för hennes nästa kärlek blef nu hennes egen svåger, Sti Høg. Marie var ej längre ett barn eller en svärmande jungfru. Det, som nu skulde fästa henne vid en man, skulde också vara af annan art än det, som en gång hade fört henne till Ulrik Kristians dödsbädd.

Sti Høg var en man, som hade lefvat. Han hade ett slags erfarenhet, som för kvinnan innebär något retande, och vid ett tillfälle hade Marie sett, att han äfven besatt fysiskt mod och fysisk styrka. Han var alltid ny, alltid intressant, det var, som besatt han en alldeles egen färdighet att förstå människor och andra ting. Hans kritik var kall och skoningslös. »Det var med en frejdig Haan, syntes Marie, at han bekjendte sin Tro paa, hvor stærkt Dyret i Mennesket var, eller hvor lidt Guld der

skjulte sig i dets Naturs Slakker — — hvor led-
deløs og famlende og ganske i Tilfældets Vold det,
der var ædelt og det, der var lavt, brødes i Ens
Sjæl.» Han vann Marie genom sin skenbara öfver-
lägsenhet. Men han var ej den, hvars kärlek
kunde lefva. Den, som tvifflar, kan ej älska, och
Sti Høg var för stark tvifflare, för att ej Marie
och han skulle dragas från hvarandra. Det blef
ett tomrum dem emellan, ingen visste, hvarifrån
det kom, eller hur det kom, men kom gjorde det,
och en vacker dag voro de främmande för hvar-
andra och skildes utan saknad, åtminstone från
Maries sida.

Än en gång flammar emellertid lågan upp in-
om Marie Grubbe. Det är vid hennes förhållande
till »den gyldne Remigius», den ljuslockige, ader-
tonårige ynglingen i Nürnberg. Hon hade skilt
sig från Ulrik Frederik mest därför, »at hun
havde bevaret hine sin første Ungdoms Drømme
om, at den, en Kvinde skulde følge, han skulde
være hende som en Gud paa Jorden at hun med
Kjærlighed og ydmygt kunde tage av hans Hæn-
der Godt og Ondt.» Så hade hon i ett svagt
ögonblick trott, att Sti Høg var denne gud, han,
som icke en gång var en man. Och nu blyg-
des hon öfver sig själf och gaf sin kärlek de lägsta
namn. Hennes lif var förbi, hennes lefnadslopp
fulländadt, en lugn vrå, där hon kunde lägga sitt
trötta hufvud till hvila för att aldrig lyfta det mera,
det var hennes önskningars mål. Det var då,
denna ynglingakärlek kom som ett friskt ragn.
Hans ungdomliga afguderi, hans glada tro på henne

och hans lycka i denna sin tro, det gaf henne nya krafter och liksom lyfte henne i hennes egna ögon.

Remigius dog hastigt, och nu var altsammans förbi. Marie för efter en mellantid af »slö, tårlös sorg» tillbaka till Tjele, och inom kort tid var hon gift med en af sin faders grannar, velb. hr Palle Dyre.

Det var ett sextonårigt, »aldeles begivenheds-löst» äktenskap, »i dagligdags Bekymringer, i smaalige Pligter og i sløvende Ensformighed, og intet Tillids- eller Fortrolighedsforhold til at give det Varme, ingen forsonende Hygge til at gjøre det lyst.» Under den första tiden hände det ofta, att hon vände åter till sina gamla skönhetsdrömmar, och det, som då oftast föresväfvade henne, det var sagan om det slumrande slottet, som var öfverväxt med rosor. Att kunna hvila, drömlöst, tårlöst, sorglöst. Men det blef annorlunda. »Som en skjøn og ædel Bygning i Barbarers Hænder forsømmes og forderves, i det de dristige Spir trykkes ner til plumpe Kuppelhatte, de knipplingsfine ornamenters brydes Led efter Led og den rige Billedpragt dækkes Lag paa Lag med dødende Kalk, saaledes forsømtes og fordærvedes Marie Grubbe i disse sexten Aar.»

Från detta äktenskap var det hon rymde med Søren, sin mans kusk. Man har påstått, att Jacobsen har gjort orätt, som ej här »sagt rent ut», att Marie Grubbe började med att söka en man och slöt med att söka en kropp, och man har förebrått honom, att han äfven här antydte, att det hos henne fans kvar en viss själshöghet, ja, att detta steg till och med var en yttring deraf. Hade Jacobsen ej

velat skildra något mer, än det ofvan antydd, då hade han kunnat taga sina typer från gatan, och han hade sannerligen ej behöft gripa till Marie Grubbe för att få fram något så simpelt. Jag tror gärna och vet äfven, att också ett slikt förhållande kan kräfva sin skald. Men här hade det varit att lägga plumpa barbarhänder på ett ädelt konstverk, om författaren hade stannat vid en så torftig förklaring af hennes sällsamma steg. Hade Marie varit sådan, då kunde hon väl hafva skänkt honom sin kärlek, men hade den en gång blifvit upptäckt, skulle hon otvifvelaktigt ha gjort något för att hindra en katastrof. Hon hade ej följt honom som en hund i alt hans elände.

Saken är den, att det gick, som Sti Høg spådde vid deras afsked. »*Den* vil komme en Gang, Marie,» sade han, »som er din Kjerlighed værd eller som du tror den værd og han vil intet tvivle, intet tygle eller skjælte, han vil bøje dig som lødigt Guld i sin Haand og sætte sin Fod paa din Villie, og du vil være ham følgagtig i Ydmyghed og Glæde; men det er intet fordi han elsker dig mere end som jeg, men for han har mer Tro til sig selv og mindre Øje for dit uskaterlige Værd.»

Att Marie kastade sina ögon på Søren, dertill bar hans fysiska kraft skulden. Men att hon följde honom som hans maka, det måste ha betydt något mer. Ty det ligger ofta i kvinnans natur samma längtan att få böja sig för någon, som det ligger i mannens att få herska. Det skulle kunna tänkas, att författaren tänkt sig en sådan absolut hängifven kärlek möjlig endast med en man, som

det ej ett ögonblick kan falla in att tvifla på sig själf. Och därför blef detta Marie Grubbes tredje äktenskap det enda förhållande, under hvilket hon ej knotade, från hvilket hon ej drömde sig bort. Och dock var det en karrikatyrbild på den dröm, som en gång var hennes.

Man har riktat en annan förebräelse mot teckningen af Marie Grubbes karaktär, som skulle kunna tyckas vara af högst allvarsam natur. Man har sagt, och det tämligen allmänt, att Marie Grubbe under hvarje nytt stadium varit så olik sig själf, sådan hon var i ett föregående, att man står rådvill, om man verkligen har att göra med samma person. Och man har noterat detta som en stor brist hos författaren. Men granskar man så slutet, där magister Holberg samtalar med Marie om hennes lefnads öden, så finner man ju, att just detta varit något författaren velat betona. Det är ett spörsmål, han uppställer.

Det fins säkert ingen, som ej lagt märke till så skarpt begränsade skeden i sitt lif, att när han jämfört sitt s. k. jag *nu*, med hvad det var *då*, han erfarit en känsla, som tänkte han på något aldeles främmande. Jag tror, att man knappast behöfver hafva genomgått så starka växlingar som Marie Grubbe, för att man vid tanken på sig själf under olika perioder af sitt lif på frågan: »Men de har jo kun havt *een* sjæl?» — skall instämma i hennes dröjande fråga: »Ja, har jeg?» Och hvad säkert är, det är just denna brist på enhet, eller kanske denna svårighet att se enheten, författaren velat hålla fram. Det är denna människonaturens under-

bara förmåga af förändring ända in i det oigenkännliga, som är en del af det problem, som här sysselsatt honom. Detta drag i teckningen kan altså knappast annat än af tanklöshet förevitas Jacobsen som ett fel.

* * *

Författaren säger själf i fråga om Niels Lyhnes inre utveckling den tid, han ännu ville blifva skald: »Nu havde han endelig fattet at det ikke var nogen Naturnødvendighed at være enten oldnordisk eller romantisk og at det var simplere selv at sige sine Tvivl end at lægge dem i Munden paa Gorm Lokedyrker, rimeligere at finde Lyd for sit eget Væsens Mystik end at raabe mod Middelalderens Klostermure og faa det samme ekosvagt tilbage, han selv havde sendt».

Något dylikt erfor man, när man från Marie Grubbe kom till Niels Lyhne, det andra af Jacobsens hufvudarbeten. Och det var nog mången, som kände sig glad därvid. Ty hur det nu är, vår tid intresserar oss mera än andra tider. Och det är också ganska naturligt. Hvarje diktare, som på nämnvärdt sätt gripit in i sin tids lif, som åt sin tids människor gifvit mer än ett blott tidsfördrif på lediga stunder, har gjort detta genom att tala till denna tid ett språk, som den kan förstå, genom att lida dess lidanden, dela dess fröjder, lefva dess lif, eller kanske också omsätta dess dunkla aningar i en form, som låter dem i människornas själar taga gestalt af tankar. Det är nog godt och väl, att skalden skall tolka det eviga. Men så rent abstrakt

är väl ändå ej fordran på en skald, ty då skulle en dikt från t. ex. 1500-talet ej blott till form, utan äfven till innehåll kunna vara precis lika med en dikt i våra dagar. Och så skulle det i själfva verket också vara, om ingen utveckling ägde rum, om människornas hjärtan vore sig lika, om tankarna vore lika, intressena desamma, om känslorna ej förändrades, och om aldrig en ny släkt med sin egendom ökat arvet från den förgångna. Men så är det ej. Hvad af evigt, ständigt närvarande, lefvande, som kan spåras i människosläktets historia, uppenbarar sig dock städse i ständigt nya former och på olika sätt. Det är för detta skalden måste hafva öra, om han skall tala till sin tid och förstås.

Det fins skalder, det är sant, som stått så långt *framom* sin tid, att först en eftervärld uppskattat dem. Men det är epigonernas stora slägte, som talar med missaktning om tiden, som kläder sig i det misskända geniets lånade fjäderprakt och klagar att vara missförstådt, då i stället faktum ofta är, att tiden lärt mer än de, som dock göra anspråk på att lära tiden. Ty diktaren lär själf af sin tid, men ger tiden tillbaka, hvad han lärt af den. Mer kan han ej gifva.

I våra dagar ser det ut, som om verklighetsdiktningen med personer och händelser ur själfva samtiden vore snart sagdt det enda, som intresserar diktarna själfva. Det är tvifvelsutan något, som förtjänar beaktas, att just Jacobsen, som trognare än någon i sitt hemland förstått tränga in i en förgången tid, påvärdad af den almänna strömningen inom literaturen, lämnade detta fält och genom en

nutidsroman gjorde ett framsteg, som ej gärna kan misskännas eller förbises. Saken var den, att han till sin dikt valde ämnen ur 'det lif, som låg honom själf närmast.

Niels Lyhne är det ofullgångna geniets historia. Den är tillika en undersökning om, hvad en menniska kan bygga på i lifvet. En kort framställning af hufvudkaraktärens utveckling skall visa, hur nära han ligger vår egen tid. Och då denna bok är den mest pessimistiska, som utkommit i en tid, hvilken har rykte om sig att gärna se allting i svart, är det klart, att hvad den djupast och bäst skildrar, är den sorg, som är karaktäristisk för det nu lefvande släktet. Ty hvarje tid har ett drag af sorg, vår som alla andra.

Niels Lyhne är frukten af två aldeles motsatta naturers förening. Hans moder är af ett drömmande, svärmiskt lynne, hans fader var en praktisk man, hvars tankar ej sträckte sig utom jorden och det jordens är. Och dessa två riktningar är det som strida om herraväldet i Niels Lyhnes själ. Men moderns natur är det, som från början har väldet öfver honom. Gången af hans utveckling betecknas deraf, att faderns blir den, som segrar.

Han hade ställt sitt mål högt, Niels Lyhne. Han skulle ej blifva en af hvardagslifvets böjda trälar, som kappas om brödbiten och girigt sträcka sin hand efter alt, hvad de af jordens goda kunna göra till sitt. En af de utkärade skulle han bli, en af dem, »som äga sin egen himmel och sitt eget helvete», en af dem, som fara på strålande vägar i

ärans gyllene vagn, högt öfver vanliga dödligas stigar. Och han säger det själf — det var sin moder han hade att tacka för, »at der var saa höjt til Loftet i hans sjæl». Men redan i hans barndom ser man spirorna som skulle skjuta upp och göra vårbrådden om intet.

Hans barndom gick förbi i fantasiens gyllene drömmar, så som barn i almänhet kunna drömma sig in i lekar, der sagans och lektyrens hjältar äro med och de själfva bjuda och befalla öfver sagböckernas hela brokiga värld. Med en tolfårig pojkes hela brådmogna och oegennyttiga lidelse hade han förälskat sig i en tant, en ung 28-årig skönhet. Hon dog i lungsot, och det var då, han för första gången vaknade till tvifvel på den stora underbara Gud, som dittils hade herskat i hans värld. Ty han hade bedt till Guden, bedt honom om undret i skälfvande tro, bedt, att hon skulle få lefva. Han hade hört, att Gud hörer bön, och nu sade han sig själf i barnsligt trots, att det fans ingen Gud hvarken i himmel eller på jord, och han erfor en med rysningar blandad glädje vid tanken, att när andra vände sin fot till kyrkan eller lyfte sin själ i bön, var han den ende, »som ej knäppte sina händer, som nekade Gud sin hyllning.

Och detta är ett mycket riktigt drag af författaren. Där det religiösa tviflet finnes, där har det ofta vaknat långt förr, än man vanligen tror. Låt vara, att detta — vid 12 år — var barnslighet. Låt vara, att det hann glömmas bort, innan en mognare ålders reflexion kunde bemäktiga sig det.

När sedan tviflet fullkomligt blef lefvande hos Lyhne, då var det dock blott en växt, som hade sin rot i detta frö. Ty orsakslöst finnes intet inom människan.

Men åren gingo, och Niels Lyhne kom till Köpenhamn som student. Han kom midt in i en stark jäsningsperiod. Det var förunderligt lockande att höra andra med klara ord uttala alt, som i aningsfull, tyst förbidan legat inom honom själf och aldrig helt vågat stiga fram i dagsljuset. Man vet, att Jacobsen här genom en anakronism — Lyhne dör ju i kriget 64 — tecknat någon af de kretsar, som under hans egen studenttid mottogs och hänfördes af de idéer, hvilkas förnämsta målsman inom Danmark Georg Brandes varit. Och det är hänförande skildradt detta ungdomens vaknande mod att kasta sig öfver all världens frågor, dess håg att tillegna sig alt, dess jublande öfvertygelse, att »det är lika skönt att lära som att lefva».

Men hos Lyhne var det dock mest fantasin, som tog fart och växte. Arbetet, som borde hafva kommit till och gifvit det anade stadga, fångat inbillningens foster, gifvit dem verklighet, som verklighet kunde få, hållit dem kvar och jagat de öfriga bort, arbetet uteblef, och i ett oarbetadt, löftesrikt kaos låg hans inre. Han gaf sig själf löften, men han höll dem ej. Han drömde sig diktare, men han diktade ej. Han gjorde utkast och planer, men fullbordade ej. Han svärmade och drömde, men älskade ej.

Ty i denna tid var Lyhne också förälskad. Det var i fru Boye, en ung änka, som lefde med bland hufvudstadens artister och literatörer, en ung fru, som satte sig öfver världens förtal, men hvilket världen också betalade henne med ränta.

Det var ett egendomligt, vagt kärleksförhållande, som knappast ens uttalades i ord, utan som kom af sig själf, och som båda parterna undveko att nämna vid namn. Det var ett slags öfversinlig sinlighet, som fångslade dem vid hvarandra, ett förhållande, så blekt, så värlighetslöst, så utan alt kött och blod, som ett förhållande kan vara, hvilket ej rent af är fantasteri. Man var bunden och dock icke bunden, fri och dock icke fri. Ett onaturligt, förslappande, löst förhållande. Hvarje annat skulle hafva varit bättre. Sådant det nu var, skildes de åt, när fru Boye till sist blef förlofvad »för att träda in i världen igen», utan att hafva vunnit något, utan att ens hafva älskat. Ty som sagdt, en enbart sinlig kärlek behöfver man just ej predika emot. Men detta är något, som saknar alt, hvilket skulle kunna gifva kontrahenterna lust att ens minnas hvarandra.

Och detta förhållande ingriper mäktigt i Niels Lyhnes utveckling. Ty det var efter dess upphörande, han började känna, hur marken liksom långsamt vek undan hans fötter, när han ville träda på den. Det var efter detta, modlösheten bemäktigade sig honom och stal den kraft, som skulle hafva gjort honom till bärare för de idéer, som voro hans.

Och hvilka voro dessa idéer? Hvad var det, han trodde på, som han ville föra ut i verlden? Och hvarför blef denna hans tro blott en bubbla, som brast? Det var »ateismens hellige Sag», på hvilken Niels Lyhne trodde, och det, som i början gjorde denna tro så lefvande i honom, var tanken, att den skulle kunna omskapa jorden till ett paradis. Ty hvilken intensitet skulle det ej gifva åt lifvet, om *det* rymde alt, och intet funnes, som vore lagdt utanför det, ingen tanke på detta obekanta, som Hamlet talar om, intet hopp om, att hvad som försummades *här*, skulle bättras *där*! Och hvilken summa af kärlek sparades ej åt jorden, när alt som på bönen eller längtans vinge flöge uppåt, kunde riktas på medlidande med de olyckliga, och på försök att hjälpa, der hjälp vore af nöden!

Detta trodde Lyhne på, och tilläggas må, att han aldrig ändrade öfvertygelse. Men det fans dock ett något, som gjorde denna tro i honom svag, och det var ett slag af tvifvel, som är ytterst märkvärdigt, därför att det är så nytt och så uteslutande modernt. Det är icke blott vår hjärna, säger han, som behöfver öfvertygas. Det är ej blott vår tanke, som behöfver danas om för att en ny öfvertygelse skall blifva lefvande i oss. Våra känslor, våra drömmar, fantasier och önskingar skola alltid taga en annan väg. Ty vi hafva sjungit och läst därom i vår barndom, den har växt sig in med hela vår föreställningskrets, denna vår tro på en styrande Gud och en himmel efter döden, och skulle ateismens seger vara tänk-

bar, skulle den endast kunna vara en frukt af ett arbete, som sysselsatt generationer. Man må i religiösa frågor tänka, hvad man vill. Jag tror, att man alltid skall erkänna, att ett mera förtvifadt själstillstånd näppeligen är tänkbart, och att en sådan slags misstro är tillräcklig för att suga all mærg ur äfven hvarje den mest glädjebringande öfvertygelse. Huru mycket mer då, när det gäller en, som redan i sig innebär något tröstlöst! »Det er paa det Sunde i dig, du skal leve, det er det Sunde, der bliver det Store», säger Jacobsen själf någonstädes. Men det var just det sunda i Lyhnes natur, som aldrig helt kom till sin rätt.

Med sin vän Erik Refstrup, målare, kom Lyhne efter en tid på ett feriebesök hos en familj i landsorten, och der såg han nu för första gången husets unga dotter Fennimore. Inom fjorton dagar blifva de unga vännerna båda förälskade i henne, och Erik blir den lycklige, som hemför henne som sin maka.

Det är efter denna händelse, den ofvan antydda reaktionen inom Niels Lyhne tager sin början. Tre år hafva gått förbi, när vi åter göra bekantskap med honom. Han arbetar ännu, men mera planlöst, han umgås med många människor, men de intressera honom icke. Tviflet inom honom blir alt starkare, tron på hans ideal alt mattare. Och förr eller senare kommer det kanske en dag »hvor Resignationen kommer till En som en Frister og lokker før En, at man skal sige Farvel til det Umulige og nøjes. Og Resignationen har saa meget før sig, thi hvor ofte er ikke Ungdomens idealske Fordringer

bleven vist tilbage, dens Begejstring bleven beskæmmet, og dens Haab lagt øde». — — »Han var træt, og det var fra hans fejlsagne Elskovshaab, at Træthedens Rod var rundet».

Under detta tillstånd af afmattning fick han bref från sin vän Erik. Denne hade emellertid blifvit gift med Fennimore, och deras äktenskap hade varit ett af dem, där makarna draga hvarandra ned i stället för tvärtom, ett äktenskap, som börjat i kärlekens sjunde himmel och slutat i den mest jordbundna lidelse, hvilken nu också var förbi. Nu skref Erik, att han saknade idéer, att hans konst ej längre lefde för honom, och att han behöfde Niels, som man i nödens stund behöfver en vän.

Niels Lyhne kände en hastigt upplågende lust att hjälpa. Han återfick med ens denna pojksårens innerliga tillgifvenhet, som han alltid hyst för sin vän, och kände alt detta, »Aarene til Trods og hvad Aarenes var». Ja, han ville hjälpa honom, gifva honom hans kraft igen, han, som ej kunde hjälpa sig sjelf, och Fennimore skulle han ej med ett ord låta ana, att han mindes, hvad som varit.

Så for han dit. Men när han for därifrån, hade han svikit sin vän — man kan lika litet hjälpa en annan att arbeta, som man kan hjälpa en lam att röra ett finger — hans hustru hade han gjort till sin älskarinna, och under detta förhållande hade Erik dött af en olyckshändelse.

När nu Niels flackat omkring en tid i utlandet utan mål, fick han med ens lust att komma hem. Och han tog itu med skötseln af sin faders gård.

Det var honom en njutning detta arbete, som alltid gaf ett resultat. När han lade sig om aftonen efter en ansträngande dag, var han viss att hafva ett arbete gjort. En följande dags ovisshet eller tvifvel kunde ej göra det ogjort. Hans kritik kunde ej bryta sönder det mellan hans egna händer.

När han så blef gift med ett sjutton års barn, som afgudade honom, som gjorde hans bildlösa tro till sin, därför att hon som bibelns kvinna sade: din Gud skall vara min Gud, din tro min tro, och detta endast för att hon älskade honom — själf hade Niels aldrig velat beröfva henne den himmel, dit hennes tankar alltid förut vallfärdat — då var Niels lycklig, lycklig i tre år, och han sträfvade redligt att göra deras lif rikt och deras äktenskap utvecklande för dem båda.

Men så blef hans hustru sjuk, och när hon kände döden nalkas, bad hon Niels hämta en präst. Och hon dog med tanken på sin Gud, till hvilken hon gick, och Niels kände, att han var ensam, redan innan hon lemnat honom.

Ännu ytterligare skärper Jacobsen den tragik, som ligger i att äga en öfvertygelse, som man ej helt gjort till sin. Äfven Niels' barn dör. Men när fadern såg dess plågor — han väntade på läkaren — då bad Niels till »den Vorherre i Himlen, som holder Jorderig i Angst ved Prøvelser og Tugt, som sender Nød og Sygdom, Lidelse og Død».

Och nu hade Niels Lyhne mist det sista, han ägt, tron på sig själf. Ty han hade ej bedt därför att han hoppades eller trodde på hjälp. Han

hade ropat till himlen i sin nöd, »skjøndt han vidste, at ingen kunde høre Raabet.»

Det är värdt att lägga märke till detta. Det är här ej fråga om, huruvida hans öfvertygelse var den rätta eller ej. Men detta var nu en gång hans öfvertygelse, och den hade han svikit med denna sin bön. Den, som står ensam eller isolerad med en tro, har ju intet utom sig att trygga sig vid. Sviker han sig själf, har han ej längre ens ett halmstrå att hänga sig fast vid. Han må förklara det på tusen sätt; denna gång, när det riktigt gälde, hade han fallit. Om det skedde flere gånger eller ej, kunde nu vara det samma. Och detta är det oändligt smärtsamma, men också det tänkvärda vid slutet af denna bok. Man behöfver ej begå någon indiskretion, om man förutsätter, att Niels Lyhnes tro är författarens. Det kan vara en stor sorg att släppa tron på alt, som är annat än jord. Men det är förtviflan att, fast man gjort detta, nödgas säga till sig själf: du kan dock ej drifva ur din själ, hvad ditt förstånd fördömer som vantro.

Lyhne gick ut i kriget 64 och blef skjuten. Men medan han låg på lasarettet, tänkte han än en gång tillbaka på sitt lif. Och han uppkallade för sitt minne alla dem, han älskat i lifvet. Alla hade de gått bort och lemnat honom ensam. Men hade han varit trofast? Han hade blott negationer att svara med. Och han fick ut slutsumman af sitt lif. »Det var det store Triste at en Sjæl er altid ene. Det var Løgn hver Tro paa Sammensmelting mellen Sjæl og Sjæl. Ikke den Moder, der tog

En paa sit Skjød, ikke en Ven, ikke den Hustru, der hvilede ved ens Hjerte . . . »

Boken slutar: »Og endelig døde han da Døden, den vanskelige Død».

* * *

Jag har uppehållit mig så utförligt vid Jacobsens båda böcker, emedan jag som sagdt, egentligen vet så litet, jag vill säga om förf. själf. Af det nu föreliggande åtminstone har man svårt att påvisa någon bestämd utveckling hos honom. Det ser ut, som om verldsåskådningen i Marie Grubbe varit den samma som i Niels Lyhne. Att den senare som literär produkt är ett framsteg, har redan antydts.

Blott ett om författaren. Det är ej för intet som Jacobsen börjat sin bana med att öfversätta Darwin. Af honom och af egna vetenskapliga arbeten har han lärt sig forskarens flit och den omutliga sanningskärlek, som förmår honom att utan skon-samhet till det yttersta fullfölja ett arbete, resultatet må blifva af hvad art som helst. Det skulle kunna sägas mycket om hans sätt att använda läran om anlagens ärftlighet. Men det skulle föra mig alt för långt. Jag vill blott påminna om den utmärkta skildringen af Lyhnes föräldrar, som blott är tillkommen för att motivera de båda olika lifsriktningar, som under hela hans lif brötos inom sonen.

Det faller genast i ögonen, att Jacobsen är pessimist, ja, han är säkert den mest utpräglade,

som den nordiska literaturen öfverhufvud frambragt. Och han tycks besynnerligt nog vara det lika mycket af naturligt anlag som genom reflexion.

Han är starkt kritisk. Det är ej mycket, som håller profvet inför hans öga, och med en nästan ängslig noggranhet fortsätter han analysen af ett förhållande eller en karaktär in i detaljer, som säkert undgå äfven de flesta iakttagare. Detta gör, att hans scener och figurer — om man undantager enskilda undantag såsom den storartadt framställda Ulrik Christians dödsscen m. fl. scener i »Marie Grubbe», eller i »Niels Lyhne» afskedet mellan honom och fru Boye — ej äga det dramatiska lif eller den påtagliga individualitet, som man finner hos Elster, Kielland eller Schandorph. Han är ej lika omedelbar, utan kräfver en ständigt spänd reflexion hos läsaren för att blifva förstådd.

Ett författarskap sådant som Jacobsens är frukten af den mest öfverförfinade bildning. Hans analys går så långt i detaljrikedom, att äfven de mest utmärkta iakttagare måste förvånas öfver det öfverflöd, han bjuder på. Jacobsen är själf sjuklig, har måst föra ett instängdt och tidtals ensamt lif. Det är därför påtagligt, att en ej ringa del af denna kunskap om människohjärtats detaljer vunnits genom själfakttagelse. Han skildrar med förkärlek, hvad man skulle kunna kalla hans samtids intellektuela lidande (Niels Lyhne), och han sysselsätter sig nästan alltid med dem, som på ett eller annat sätt sträfva till höjderna. Därför skrifer han egentligen för ett litet publikum. Han är

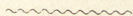
snart sagdt en författare för författare, olycklig och förnäm, skarpsinnig och öppenhjärtig.

Och han är ytterligt sensibel. Äfven vid den hårdaste kritik förstår man, hur djupt och innerligt han känner med sina personer.

Dessa egenskaper hafva också tryckt sin prägel på hans stil. Än är den nykter och uttömmande i sin breda skildring eller omsorgsfulla undersökning, än sätter den läsarens alla nerver i dallring genom den veka musik, som ofta är ett af dess mest sär-egna märken. Och nästan alltid tyder den genom periodbyggnadens tonfall på en sorg, som ger själfva prosan ett slags tung rytmik, hvilken i värkan erinrar om de mest konstmässigt bygda versers melodiska fall.

Jacobsen är vetenskapsman i sitt skaldskap. Däri ligger både hans styrka och hans svaghet. Han lämnar aldrig ett halffärdigt arbete. Men i själfva den metod, han använder, ligger en påmin-nelse för läsaren om, hvilken möda arbetet kostat.

HOLGER DRACHMANN.

ROBERT DR. JOHANNES

Du er naturmagt halvt og halvt en Mand,
Og du har endnu ikke enet begge.

B. Björnson.

När man läser Drachmann, har man intrycket af en naturmakt. Man läser hvar dikt för sig, och man hänryckes vanligen, tröttnar någon gång, när hans underbara öfverflöd på stämning och hans svällande känslokraft får något, som nästan förefaller en nutidens läsare främmande. Man beundrar skalden i ett poem på två sidor, framkastadt med en innerlighetens centrala kraft eller en lidelsens obändiga våldsamhet, som är hänryckande. Man bäres på melodien i hans vers, man liksom låter vagga sig in i hans prosas böljande rytmer, man blir betagen af hans ständigt unga käckhet, man tror på honom på hvarje särskild punkt. Man står rent af under inflytandet af en förtrollning. Men har man så volym för volym läst igenom alt, hvad han skrifvit, jämför man för eftertanken alla dessa mångartade försök i de mest skilda arter af skaldskap, då frågar man sig ovillkorligen: står det en man bakom ordet? Är det en personlighet, en efter utveckling letande personlighet, som i dessa böcker kastat ned frukterna af hvad han i lifvet för egen del funnit? Fins det en enhet i denna heterogena massa, en tråd, som genom labyrinten

leder oss ut i dagsljuset? Eller är det blott ett löst aggregat af flyktiga, om också intensivt gifna stämningar? Och man har svårt nog att svara på den frågan. Det är, som jag sade, lätt att blifva gripen som af en naturmakts elementära våldsamhet, nästan i alt, hvad man läser af honom, men det är med trollkraften hos Drachmann som med vinden. Man vet icke, hvarifrån den kommer eller hvarth den far. *Mannen* har man svårare att komma till rätta med. Ty Drachmann är väsentligen romantiker. Af realismen torde han ej hafva tillegnat sig mer än formen och uttryckssättet. Till kärnan af nutidens sträfvanden har han näppeligen hunnit. Därför är han mera beundrad än älskad. Man kan finna dem, som helt gått upp i beundran för Kieland, Elster eller Jacobsen bland de nya, näppeligen någon, som är djupt och personligt gripen af Drachmann. Därtill fordras intrycket, ej blott af en skald, utan också af en karaktär.

Vare härmed ej sagdt, att den brist på inre enhet, som jag antydt, att man snart nog märker hos Drachmann, skulle värka så, att det ena arbetet ej skulle vara det andra likt, eller att man ej genast skulle förstå, när man läser en sida eller en vers, om den är skrifven af Drachmann eller ej. Långt derifrån! Drachmann kännes genast igen på sin stil med dess än poesiartadt rytmiska klang, än nästan medvetet eftersträfvade enkelhet. Men det egendomliga med Drachmann är, att om man hade alla hans arbeten framför sig i en hög, utan att förut vara förtrogen med dem, och man så hade på dem alla bortklippt angifvandet af det år, då

de blifvit tryckta, skulle sannolikt äfven den finaste kännare få svårt att ens approximativt bestämma, hvad som varit det första eller det sista verket i denna kolossala produktion. Detta orsakas af en egenskap, som är säregen för Drachmann och som ställer honom tämligen ensam i en tid, hvilken just tyckes kännetecknas deraf, att äfven dess mest fjärrskådande andar utstaka för sig ett bestämdt fixerat och preciseradt mål, som just *de* vilja vinna, en tid, när förmågan af begränsning rent af synes vara villkoret för och nerven i hvarje verklig och varaktig framgång.

Saken är den — inom konstens värld — att arbetet kommit att betyda så mycket mer, än det betydde förr. Konstnären har nödgats stiga ned från sin usurperade plats af halfgud eller undantagsmänniska och erkänna, att han icke är mer än en vanlig dödlig, som kanske visserligen är i besittning af en *grad* begåfning, hvilken torde vara för mer än de flestes, men som till sin *art* ej på annat sätt är skild från andras, än t. ex. den som är nödig för en vetenskapsman eller en maskinkonstruktör. I och med detta har skalden fått en annan blick på sig själf och sin uppgift. Det är ej längre nog med att hos sig upptäcka, att den poetiska begåfningen förefins som ett faktum, och tillräckligt har väl detta håller under inga tider varit. Men säkert är, att arbetet för en nutida konstnär har kommit att betyda mycket mer, än det någonsin gjorde förr. Under den romantiska perioden gick det till en del an att »skrifva på inspiration». Ty så länge stämningen var ungdomlig

och frisk, så länge det gick an att i dikten endast lämna, hvad stunden ingaf skalden att skrifva, så länge gick det för sig att skilja på människan, som skref, och det, som skrefs af denna människa. Man kunde njuta af det diktade, äfven om detta var något, som den diktande aldrig tänkt på allvar, ja, kanske ens aldrig skulle vilja tänka på allvar. Och man kom aldrig på den idén att gå till rätta med en person, därför att hans diktning visade sig sakna den personliga öfvertygelsens adelsmärke.

Det blef annat, när de tankar, som en gång togo ett så storartadt, sin tid långt föregripande uttryck i Kierkegaards kritik öfver H. C. Andersen, verkligen trängde ned till hela den diktande generationen och blefvo den lösen, som är vida mer än det mången gång andefattiga och intetsägende ropet på realism. Det är det krafvet, som Goethe talar om, när han säger:

»Niemals kann's vom Herz zum Herze gehen,
Wenn es Euch nicht vom Herze geht.»

Men krafvet har formulerats något bestämdare. Allting kan gå från hjertat på så sätt, att jag i dag brinner för ett, i morgon för ett annat. Krafvet har formulerats så, att en mans diktning skall, om den vill vara något värd, vara hvad hans eget lif skänkt honom såsom bäst och orubbligt visst. Och liksom hvar menniska begär, att i sitt eget inre lif gå från erfarenhet till erfarenhet, från frågor till frågor, från trängre synvidder till vidare, från tvekan till visshet, eller kanske stundom från skygga tysta spörsmål till de djärfva och fordrande, så begär man ock att äfven i en skalds verk läsa hans andes

väldiga framåt, så som han kan läsa det hos sig själf. Och i hans lif känna vi då igen något af vårt eget, därför att vi äro barn af samma tid och samma tankar.

Men af hvad man vet om den mänskliga begränsningen framgår, att hvarje författare liksom utstakar åt sig eller rättare finner det fält, som är hans. Man kan rent af säga, att hvar och en har sin specialitet. Jag har påpekat detta vid Topsøe, vid Elster. Förhållandet ställer sig något olika med Drachmann. Jag menar icke, att Drachmann ej skulle äga en specialitet. Ty det har hvar menniska och följaktligen äfven hvarje skald. Konsten ligger i att komma under fund med denna specialitet. Om man har några allvarliga grunder, som invärka på valet, så är det nästan lika svårt som att välja lefnadsbana.

Det har understundom sett ut, som om Drachmann funnit sin specialitet. Man har läst arbeten af honom, såsom hans *Dæmpede Melodier* eller hans präktiga samling fiskarberättelser, *Paa Sømands Tro og Love*, där man tyckt, att man haft Drachmanns lifs lefvande, helt och hållet, så som en skald gifver sig själf, när han skrifver äfven för släkten, som komma. Men så har man helt hastigt fått tag i något annat t. ex. *Østen for Sol og Vesten for Maane*. Och man har tyckt, att äfven där var Drachmann hel, sig själf och framför alt skald, skald på hvar enda rad. Men jämför man så just de båda sistnämnda arbetena med hvarandra, då frågar man sig ovilkorligen: Hvilket utaf detta är af Drachmann och hvilket är af någon annan? Eller äro de kanske

i lika hög grad hans värk båda, fastän sambandet är af det slag, som ligger så djupt ned inom känslolifvets oåtkomliga område, att Drachmann själf sannolikt skulle erkänna sig vara den siste, som kunde utreda detta?

Rättvisast är väl att antaga det sista alternativet. Ty Drachmann besitter i själfva verket också en egenskap, som jag med detta velat komma till, nämligen hvad han själf på ett ställe i »Vandenes datter» kallar för »*Al-Kjærlighed*». Han har en universelt anlagd naturs hela lätthet att mottaga intryck, dess förmåga att bemäktiga sig det mest olikartade stoff, men han saknar dess förmåga att fullkomligt genomtränga och omsmäla, hvad han funnit. Ett romantiskt ämne gör honom till romantiker, ett realistiskt till realist.

Detta är nu Drachmanns svaghet, och den är ej af de minsta. Hvad han verkligt gifvit oss, ses bäst, om vi anföra ett par exempel.

Drachmann är framför alt lyriker. En natur sådan som hans måste vara det. Som lyriker når han längst med den egenskap, jag ofvan angifvit såsom den innerst värkande i hans karaktär, och han är också på detta fält samma den skiftande stundens barn. Men i känslornas värld är omväxlingen rikedom, och därför är Drachmann stor som lyriker, ja, han är egentligen den ende lyriker, den moderna strömningen i grannlanden affödt. Han är på ett underbart sätt herre öfver den poetiska formen, eller rättare han har skapat en ny poetisk form, många former. Metriken skulle kanske ej alltid hafva så lätt att klassificera dessa vers med

rytmer så växlande, som hafvet i olika väderlek, detta haf, som först och sist väckt diktarens kärlek. Ty det är hafvet, som lärt Drachmann att dikta. Det har blifvit sagdt förr, men om man därför underlåte att säga det, kunde man aldrig gifva ens en föreställning om Drachmann. Det var hafvet, han målade, när han ville vara målare. Det var om hafvet han diktade, när han blef skald. Tänk på *Bölgernes sang*, där vågorna blifva till naturväsen, som ana människan, »hvilken higen beständig, gik aldrig tilbage. — Vi aned, vi öjned hans slægt med os», sjunga böljorna. Eller *Kan du forklare mig hav*, denna dikt om hafvets eget väsen, diktad af en, hvilken känner sig som barn af de lätt flytande, starka böljor, som gå öfver ett stort djup. Eller dikterna från Italien, från haf och land, dessa yppiga, sydländska, glödande dikter där lidelsen på ett egendomligt sätt flyter tillsammans med känslan för naturen. Svärmeri vet man ej af.

Drachmann är ovanligt djärf, understundom nästan barnsligt utmanande djärf. Det är honom en fröjd att säga ting, som han vet skola låta illa i mångas öron. Men till och med vid sådana tillfällen bäres han af ett slags käck stämning, som låter honom vistas »ovenover Skyerne, hvor Himlen alltid er blaa». Det är sällan ro i detta underligt öfversvallande skalderus, som griper en, när man läser Drachmanns lyrik. Det sjuder ett kraftigt rinnande blod i hans sångmöes ådror; där är en åtrå, som aldrig blyges för att à la Byron blotta sitt eget väsen af naturdrift och frisk sinlighet. Där fins också något af den helleniska lifsglädjen, som man påstår vid kristen-

domens införande hafva gifvit upp andan med den suck, som sades gått genom Hellas' dalar: »Den store Pan är död.» Sagan sade icke sant. Det fins mer än ett tecken på, att han lefver. Drachmann är en ande, som förstår en målare sådan som Rubens, och som är slägt med den konst, hvilken frambragte Rembrandts hustru, sittande på sin mans knä, medan han med sin lediga arm höjer ett bräddadt champagneglas. Men han äger också den djupa melankoli, som man lär vid hafsstranden en afton eller *Inde i skoven*, där vattnet af en bäck sakta porlar fram och söker den väg, som leder mot hafvet. Ty som sagdt — Drachmanns lyrik är outtömlig på stämningar.

På gränsen till lyrik står *Derovre fra Grænsen*. Man har kallat dikten för Danmarks Fänrik Stål, och författaren har sjelf gifvit en vink om släktskapen mellan den gamle fänriken och sin sotare, som varit med ute i kriget. Det skulle vara mycket att säga om denna härligadikt, hvilken med ens gjorde sin författare ryktbar och populär på ett sätt, som ingen af de yngre är eller kanske ens kan blifva. Men jag vill inskränka mig till att fästa uppmärksamheten på en sak, som är ganska tänkvärd. Det är det nya sätt, på hvilket kriget blifvit framställt. Det har skett på många sätt hos de äldre författarne. Men ett drag har dock varit gemenamt för de flesta. De ha lofsjungit kriget och dess hjeltar, och om också tonen i deras skildringar, såsom t. ex. just hos Runeberg, stundom varit mörk, om krigets elände också kommit fram i all sin nakenhet, så har dock hufvudtemat egentligen varit

de handlande personernas bragder. Men här är det annorlunda. Man vet, att i det nittonde århundradet är det massrörelser, som afgöra slaget. Och skildringen här rör sig ock omkring denna de mångas maskinartade kamp, där den enskilde försvinner som ett stoftgrand, hvilket ingen talar om eller ens märker. Eller ock försätter oss författaren som i det dråpliga qvädet om de fyra i skansen midt in i en krets af dessa enskilda, dessa små kuggar på det stora hjulet, och låter oss se, hur de kämpa eller dö utan buller och utan personalier vid grafven. Och ständigt ligger det fångslande och nya i hans stora förmåga att se det hvardagliga så, att det blir betydelsefullt.

För resten har Drachmann skrivit romaner och noveller ur nutidens lif, och det egendomliga med dem är, att de alla handla om lidelsen, eller det naturenligas rätt gent emot det konventionella. Och han har lyckats understundom som i *Dædalus*, der kärlekens hänsynslösa berättigande fått en poetisk tolkning, som i kraft endast kan jämföras med hvad Byron i sina stora stunder gifvit oss, och detta fast förhållandena här äro hvardagliga, helt och hållet flyttade ut ur den belysning, i hvilka skalderna älska att låta dessa lidelsens barn taga öfvernaturlig storlek. *Tannhäuser* behandlar samma ämne; det är äfven där en parentes i en mans lif, under hvilken han älskar eller, för att fullfölja den bild, som ligger i titeln, långt borta från hvardagsvärlden drömmer sin dröm om lycka inne i Venusberget, blott för att sedan vakna upp till en så mycket trivialare verklighet. Och så ha

vi *En Overkomplet* med dess präktiga partier och svaga sammanhang mellan partierna, dess utmärkt gifna bifigurer och dess fullkomligt obegripliga hufvudperson, som är ett barn i slutet som i början, ett stort, starkt, lidelsefullt, fåfängt och lättledt barn.

Karaktärsteckningen är i allmänhet icke Drachmanns starka sida. Hans hufvudpersoner i synnerhet göra intryck af att vara bygda på en stämning hos förf., som på försök blifvit omsatt till mänsklig gestalt. Man märker ej något studium, och det är nog en förtjänst, men man får det intrycket, att där aldrig funnits något håller. Det är därför de äro så nära i släkt alle sammans och likna hvarandra så mycket. Kärleken och kraften spela en stor roll i deras tillvaro, och deras kärlek är ej den manliga, karaktärsutvecklande kärlek, som vi vant oss att betrakta som livets kärninnehåll. Den är elementär, våldsam, sann, kraftig och säker på sig själf. Men begäret att göra den fullt reell och fri från alt fantasteri har medfört, att den har bra mycket af njutning och ofta nog mindre af äkta personlig hängifvenhet. Drachmann gör intryck af att skildra Rousseauska naturmänniskor, som medvetet söka en »natur», som de i grund och botten till följd af sitt eget väsen ej kunna äga.

När man helt nyligen gjorde bekantskap med Drachmanns senaste arbete, skådespelet *Puppe og Sommerfugl*, gjorde man en något enahanda iakttagelse angående bristen på en närmare individualisering, så snart det gäller mera sammansatta

naturer. Paul Barring, den äkta mannen, är en karaktärsteckning och såsom sådan tämligen ensamt stående. Hans hustru är det redan vida mindre. Malcolm, man vet aldrig ens hvad han är mer än kär, är helt enkelt mannen, som älskat, njutit och nu är halft utbrunnen. Lerche är Malcolm i embry, en slags underlig nutida Cherubin, Lorenzen är den narraktigt beundrande vännen och ingenting mer. Hvarje figur är så att säga utförd på bas af ett enda enkelt karaktärsdrag. Detta är aldrig tillräckligt, men eger sin förklaring i Drachmanns lyriskaplynne, som hindrar honom att allsidigt fatta och framställa en karaktär.

Men det fins två former af diktning, där Drachmann lämnat storartade saker, och detta därför, att de i viss mån stå lyriken nära. Den ena är sagan, den andra är fiskarnovellen.

Vandenæs Dotter är bland dessa kanske den svagaste. Den är skrifven på prosa, och förf. har här öfvergifvit sin gamla konst att dikta om en gammal saga i dess egen art och med dess egna tankar. Han har af den gamla Undinemyten velat göra en ny dikt, en stor allegori, ett slags nutids-saga med nutidsmystik och nutidstankar i ett egendomligt brokigt virrvarr. Det har icke lyckats honom, och det är håller ej underligt. Ty ett sådant företag lyckas näppeligen i en tid, hvilken som vår ännu i det hela är sökande.

Men i »æventyrdigtet» *Østen for Sol og vesten for Maane* samt det likartade *Prinsessen og det halve Kongerige* har han förfarit på annat sätt. Där är det helt enkelt en nutidsskald, som förtäljer

henne på sitt sätt och med inläggandet af den tankegång, som är honom egen. Ty det är det stora och underbara med sagan, att hon låter dikta sig om igen af de mest olikartade tidehvarfs barn, och alla finna de i henne något, som gör henne till ett uttryck för hvad de sjelfva tänka och känna: »Østen for Sol og vesten for Maane» är ju den gamla norska sagan, som vi återfinna hos Asbjørnsen i den nordiska upplagan af sagan om Eros och Psyke. Man vet, att det här är en björn, som tagit Eros' roll och om natten besöker sin brud i manlig gestalt, till dess hon som Psyke af nyfikenhet lyser på honom, när han sofver, för att se, hvem hennes brudgum är. Så kommer då präfningsens tid, ty med kunskapen är hon ute ur paradiset och måste med egen uthållighet och arbetsduglighet tillkämpa sig, hvad hon förut var i omedelbar besittning af. Detta är nu sagans ram. Men så som det är skildradt! Eller låt oss säga diktadt! Vi föras in i det lilla fattiga torpet, där »den yngsta lefver», och vi få hennes vaknande jungfruliga längtan och drömmar i verser, som i enkelhet och finhet äro bland det yppersta, Drachmann åstadkommit. Hans naturskildringar, »brudehymnen», de inströdda romanserna och först och sist »Nattergalens Sang», deras återseende och de storartadt enkla strofer, med hvilka dikten slutar, utvisa, enligt min mening, höjdpunkten af Drachmanns verskonst. Det är en naturuppfattning, som oftast är fri från metaforer, fri från fantasteri, fri från alt främmande. Men där talar i stället något af naturens eget stora lynne. Där är skogens sus, barrdoft, friska vindars kyla,

värmande sol och böljornas stora, tunga, sjungande slag. Det är frisk dikt, som stärker och vederkveckar.

Jag har nämt, att Drachmann ej egentligen ligger för att teckna karaktärer, och jag har påvisat, att detta rent af beror på Drachmanns företräden i andra riktningar. Men det fins ett slags skildringar, där Drachmann blir mästerlig som psykolog, så snart han ger sig in på detta område, och detta gäller alt, hvad han gifvit af berättelser ur sjöfolkslifvet. Man har sagt, att detta beror på, att deras karaktär är mindre sammansatt, och vi hafva ju nyss sett Drachmanns benägenhet att bygga en karaktärsteckning på ett enda enstaka drag eller en enda stämning. Men det beror också på ett annat drag hos Drachmann, nämligen hans förkärlek för det enkla, okonstlade och naturliga i motsats mot det reserverade, tillbakadragna och någon gång trångbröstad, som civilisationen ofta för med sig. Det är Rousseau, som verkar ännu efter hundra år, till och med på dem, som kanske aldrig läst honom. Det luktar också riktigt saltvatten af dessa utomordentliga fiskarnoveller, som han i *Paa Sömands Tro og Love* gifvit oss. *Paul og Virginie* är också en med romantik försatt sjömanshistoria, och *Lars Kruse* är en tung, djupt känd skildring »från verklighetens och sandens regioner». Men så slående sant har Drachmann aldrig diktat som i den förstnämnda samlingen. Den står ensam i hela nordens litteratur, och alla Lies teckningar från samma håll i hans fädernesland väga ej upp denna enda bok. Vi lära känna deras lif i storm och stiltje, när lif-

vet där som annanstädes kommer med stor sorg eller våldsam glädje, eller när det lugnt och omärkligt glider fram som uteder en jämn väg. Vi se för oss hela det stora slagsmålet på kyrkheden, som afbrytes af klockaren och det lilla barnet, som frågar, om »de store Drengene ere uartige». Vi lära känna hela detta mödosamma lif, detta tunga arbete, dessa faror, som ge' sinnet vidd och modet spänstighet, denna sega ihärdighet, som mången skald förr ej vågat sig på, emedan den sett ut som ett alt för tungt gods för att passa i dikten, vi få vara med om en bröllopsglädje så äkta, som när »den store björn» seglar hem med sin lilla Stine, och vi få också stå i stugan hos honom, när han drages med den sista tunga mödan, när novemberregnet slår där ute på rutan, hustrun har stannat klockan, för att det skall vara tyst i stugan, och hon själf läser för det stora barnet där i sängen ur den stora boken med spännena.

Drachmann har förstått, hur tyst detta lif lefves, hur rikt det är, hur enkelt det gifver sig uttryck, och hur starkt i lifvets stora ögonblick tystnaden talar. Derfor är han här skald, mer till och med än i sina mest konstmässiga rytmer. Ty här har han en innerlighet, som låter en förstå, att han aldrig varit så nära att finna sin egen personlighet, som när han så enkelt och gripande skildrade dessa hafvets arbetare.

Drachmann har på sista tiden, som nämndt, uppträdt som dramatisk författare. Hans sista stycke känner allmänheten ännu icke, och man vet ej, hvad däraf kan blifva. Mer än om de flesta, gäller

om Drachmann, hvad man eljest i allmänhet kan säga om hvarje lefvande författare, nämligen att när man talar om en sådan, talar man ej om något afslutadt. Han är alltid ett vardande.

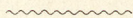
Jag har sagt ett och annat om hvad jag anser vara Drachmanns svaghet, nämligen den brist på verklig personlig fasthet, som man tycker sig ögna hos honom. Jag tror mig ej håller hafva tagit fel i detta. Men när man läser Drachmann, hänföres man ändå, reflexionen må säga hvad som hälst, af den stora diktarkraften, och för hvarje dikt man njuter minnes man hans egen apologi:

Tag mig paa det vide
Som et Hav i store aabne Træk.

THE
JOURNAL
OF
THE
AMERICAN
MEDICAL
ASSOCIATION
PUBLISHED WEEKLY
CHICAGO, ILL.
1914

S. SCHANDORPH.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

Det är ingen stor skald, vi här hafva att göra med, ingen af dem, som tagit verlden med storm, som slagit ett enda kraftigt slag och så med ens stått vid början af en redan anad framtida storhet. Schandorph är fastmera en af dem, som genom troget arbete långsamt kommit till den höjd, han nu intager. Och det arbete, som varit honom nödigt, har endast varit en frukt af det gamla grekiska ordet: känn dig själf. Hela Schandorphs utvecklingshistoria har varit det ingalunda lätta sträfvandet att begränsa sin diktarförmåga inom det område, som för den samma varit det rätta. Men den företer ett stärkande skådespel. Ty i Schandorphs natur fins intet brutet eller förstördt. Han har gått genom lifvet som en man. Han har vågat bekänna för sig själf, där slik beännelse var af nöden: jag har satt mig ett mål, som jag ej mäktar hinna. Oförtrutet har han så sökt ett annat, han har omsider fått syn på det rätta, och han har vunnit det. Inom sin sfer är han diktare. Ej i den stil, han tänkte sig det i sina ungdomsdrömmar, men lifvet har lärt honom en diktkonst, som är hans och ingen annans. Sin egen väg har han funnit, och leder den ock ej till parnassens topp,

så leder den dock till mången mellanafsats i berget med frisk grönska omkring och vida vyer utåt. Det är Schandorphs ära, nerven i hela hans personlighet, att han *kunnat* afstå från ungdomsdrömmen, att nå den högsta spetsen, och dock ega energi och själförsakelse nog att med friskt sinne gå en stig, som är mindre lysande, men som det dock kan löna mödan att följa.

Schandorph är född 1837 i Ringsted på Sjælland, där hans fader var postmästare, blef student 1855 och tog 1862 teologisk examen. Småstadslifvet med dess egendomligt skiftande företeelser har också blifvit ett fält, där Schandorphs skildrarkonst rätt är i sitt esse, och minnena från diligensstallet torde i hans berättelse lämnat mer än ett spår.

Det år, som på gossens fantasi gjort det mäktigaste intrycket, var dock 1848 med dess för Danmark så minnesrika händelser. Borchsenius meddelar härom i en uppsats i Ude og Hjemme: »Vid tullen till »Kjöbenhavnsvejen» lågo pojkarne i höstackarne ute på gårderna och väntade på truppernas ankomst; långt borta kunde de se bajonetter och sablar blänka. Då det gula hästgardet, som nuvarande konungen då anförde, drog genom staden, var det, som om riddarne från Ingemanns romaner blifvit lifslevfande. Entusiasmen blossade upp i den på allmänna intressen eljest tämligen fattiga stadsbefolkningen. Inkvarteringspligten blef en glädje. Man bäddade på golfven, i köken kokade man och stekte, och hade man officerare eller frivilliga inkvarterade, kom det vin på bordet. Soldaterna fingo punsch ute i lusthuset i trädgården, och unga

och gamla uppstämde de nyaste fosterländska sångerna — först och främst »den tappre landsoldat!» — Det är tydligt, att sådana intryck skola värka väckande på ett lifligt barn, och det är ej blott i »Thomas Fris's historie» man märker, att Schandorph under sin ungdom tillhörde det parti, som bär namnet de nationalliberale.»

I september samma år blef Schandorph satt i Sorö akademis skola. 1855 blef han student och kom strax derefter till Köbenhavn, der han under de närmast följande åren kom in i en krets, dit bland andra B. Björnsson och Kr. Arentzen hörde. 1858 träffade Schandorph för första gången sin sedermera blifvande motståndare H. V. Kaalund, hvars diktsamling »Et Foraar» då ännu icke utkommit.

När Schandorph år 1862 tog »teologisk Attestats,» var han redan helt och hållet Straussian, och redan förut hade han börjat de vetenskapliga studier i romanska språk, som han sedan skulle idka jämte diktningen. Efter hans examen lär man till och med en tid hafva trott, att Schandorph skulle blifva vetenskapsman och icke skald. Han uppehöll sig också en lång tid med att undervisa i franska och italienska, och från denna tid har man af hans hand flere literära karaktäristiker. Borchsenius uppgifver äfven Leopardi, Rabelais och Beaumarchais. 1874 disputerade S. för doktorsgraden med en afhandling öfver »Goldoni och Gozzi», hvarmed hans egentligen vetenskapliga produktion för närvarande synes afslutad. Ännu en frukt af hans romanska språkstudier äro de

öfversättningar, hufvudsakligen af spansk folkpoesi, som återfinnas i Berggrens stora samling af folkvisor och melodier från alla land.

Af de äldre arbeten, som numera i det hela fallit i glömska, må nämnas »Digte» af 1862, en samling dramatiska scener med titel »Ude i Skoven» från 1867, »Nye Digtninger» af 1868 och »Nogle Digte» af 1875, där dock det nya och originella hos honom brutit igenom, och som därför äro att betrakta som vändpunkter i Schandorphs poetiska produktion.

I slutet af förra året har Schandorph utgifvit ett häfte »*Samlede digter, ældre og nyere*», som äro ytterst intressanta i och för uppfattningen af deras författares utveckling. Samlingen har till inledning ett stycke, kalladt »*Min ven presten og jeg*» (*en slags fortale til denne digtsamling*). Det är till största delen hållet i samtalsform. En af skaldens ungdomsvänner har gjort honom ett besök, och de båda äro glada att råkas igen, om ock lifvet fört dem in på skilda banor. Men den gamla förtroligheten vill icke riktigt infinna sig. Lifvet har ju gifvit dem en så helt olika uppfattning, och alt, hvad ungdomen har gemensamt för att utplåna meningsskiljaktigheter, är icke längre tillstädes. Det är dock ej egentligen religiösa eller politiska meningar, som göra de båda vännerna främmande för hvarandra. Prästen klagar, att hans vän svikit sina gamla ideal, han är »arrig paa ham», för att han har »forladt den gamle gode fane, som fordom var os begge to saa kjær». Och så uppstår ett af dessa lugna, godmodiga meningsutbyten, där ingen

blir het och ingen bär agg. Prästen talar med vemod om sin väns dikter från yngre år och frågar, om ej allmänheten kan få se dem jämte det nya, som ligger honom mera fjärran. Han har också ett annat skäl.

»Han har lyst at se
ind gennem en fortykket cellehinder
kanalen til den lyriske gelé
om den oprindelige cellekjærne
og granske ud, hvorlunde der har dannet
sig ud af den en prosa-epopé.»

Och denna samling är i själfva verket enligt Schandorphs egen utsago

»en fragmentarisk
beretning om en livskamp, der er ført,
mens stærke drøn har buldret rundt omkring,
og hvirvelstorme aandens luft har rørt,
— hvad eller om du vil — om et ikarisk
paa lyrisk solfart anlagt opadsving.»

Schandorphs historia har varit karaktäriserad och väl också med all rätt som en utveckling från en romantisk ståndpunkt till en mera realistisk. Men detta är nu sagdt i största allmänhet och är för öfrigt en genomgång, som varit gemensam för flere författare under hans period, ej blott inom Danmark. Att han länge kämpat för att lära förstå sig själf, är väl lika allmänt sagdt. Men synpunkten synes mig ändå bättre. Ty man talar så mycket om idealism, realism och alla andra ismer, att man vid bedömandet af en författare ofta nog synes rent af komma bort från det, som dock är det allra väsentligaste, huruvida hans diktning verkligt uttrycker hans eget väsen — han må nu tillhöra hvad skola som helst — eller om han helt lugnt svär *in verba*

magistri, det må nu ske på nytt eller gammalt manér. Eller som här angående Schandorph — det gäller att undersöka, huruvida den nya vägen, han själf slagit in på, gjort honom till en dugligare författare, än han förut var, om han på den blifvit mera herre öfver sina inre resurser, om den vägen således varit den *han* bort gå, eller om man kunnat vänta mer af *honom* på den bana, han från början tillhörde. Frågan ställer sig som en rent personlig, och svaret torde få gifvas olika, alt som det gäller olika individualiteter.

Schandorph är intet poetiskt geni. Det säger han själf, och man har af honom ej anledning befara, att han sagt det för att få säga något, som låter bra. Den första afdelningen i denna samling härrör emellertid från »Studenteraarene» 1855—1862. Samlingen innehåller ej alt, som trycktes i dikterna af 1862. Det synes, som om författaren från de särskilda epokerna valt de dikter, som med sina brister eller förtjänster dock härröra från honom själf. När man diktar, påverkad af en äldre ståndpunkts alster eller i allmänhet under trycket af förebilder, från hvilka man ej ännu hunnit göra sig fri, torde det vid mognare år ej vara omöjligt att ur det myekna epigonartade urskilja det, som är mera själfständigt eller åtminstone i någon mån bär prägeln af att verkligen vara upplefvadt och känt. Och det är detta, Schandorph här tycks ha sammanfört med utlemnande af mångt och mycket, som han nu vet vara långods.

Man finner i de båda första afdelningarna af dessa dikter flere drag af den Schandorph, som vi

sedan lärt känna, men man finner ock mycket, som hos den nuvarande mannen är öfvervunnet, om också ej glömdt. Man finner ofta samma sunda, kraftiga uppfattning af lifvet, samma ironi mot alt officiellt, samma öppna sinne för hvad lifvet har att bjuda af godt, samma skalkaktiga gäckeri med affektation och pryderi. Man läse t. ex. det i all sin bredd särdeles kostliga stycket om *Etatsraaden*, som, något påverkad af champagne, går hem öfver Vesterbro och där under inflytande af ruset träffar en gammal kamrat från studentåren, som narrar honom, den stadige allvarsmannen, med i ett lag af lustiga sällar, där etatsrådet emellertid trifs så väl, att han alt ibland, i all hemlighet förstås, återvänder dit och då alltid dagen därpå är vid bättre humör än någonsin. Men där finnas ock andra sånger, som tyda på ett inre missmod, hvilket ej är riktadt mot rådande förhållanden eller slikt, utan ett, som kommer af, att Schandorph ej träffat den »Sangbund» inom sig själf, som kunde blifva en tolk för just hvad *han* ville säga. Han må låta aldrig så uppsluppen i vissa sånger, aldrig så jämn och lugn, han må tala om, att han alltid vill vara glad, han må prisa skämtet och skatta sig lycklig att äga den välsignade lyckan att kunna le af fullt hjerta, det går dock genom båda de afdelningar, som beteckna tiden före 1875, en viss misstämning, som alt ibland dyker upp och ej låter tysta sig.

Hur ofta komma vi ej åter till det för en brytningsperiod som vår så ytterst betecknande, att just de mest betydande personligheterna ofta mogna så sent, eller rättare så sent komma under fund med,

hvar deras egentliga uppgift är att söka. Schandorph vet vid denna tid, att han ej är sig själf, att han ej är ett geni, man spårar drag af inflytande från Heine, till och med i denna kärnsunda natur, som minst af alla synes ha något gemensamt med detta aggregat af geniala episoder. Det är ej en blott ögonblicklig nedslagenhet, när Schandorph utbrister:

»Det er usaligt at eje kun
disjecta membra poetæ».

Saken var den, att Schandorph hade ännu ej fått ögonen upp för, att han bättre kunde återgifva det lif, som rörde sig omkring honom, än sitt eget inre. Han hade sysslat med lyrik, och hans senaste utveckling har visat, att han är ägnad att vara genretecknare, och att han på detta område äger egenskaper, lika solida och märkansvärda, som dem han med smärta fann sig sakna på ett annat fält.

Ty det var ett misstag af Schandorph, när han klagade, att han hos sig blott fann stycken af en skald. Det käns så, när man som han under en lång period af sitt lif liksom ser tiden rinna sig ur händerna och sina bästa år förgå, visserligen ej under andlig ovärksamhet, men i stället under ett slag af värksamhet, som hans vakna kritik sade honom aldrig skola bära någon frukt, om ej möjligen för hans utveckling. Det är ej svårt att förstå en människas själstillstånd under sådana dagar. Schandorph har i sitt väsen något sundt och oförfäradt, som har satt honom i stånd att genomgå alt detta. Men man må vara hur sund som helst, sådant tar dock på krafterna, och det är ett märkligt drag i

hela Schandorphs karaktär, att han trots sin sena mognad dock tydligen är den mest harmoniske af alla det yngre Danmarks diktare.

När man länge varit epigon, är det ett tecken till friskhet att kunna undersöka sitt eget eller ett snarlikt själstillstånd och opartiskt och strängt säga domen deröfver. Efter Schandorphs första novellsamling 1875 kom också romanen »Uden midtpunkt», der han tecknat gengångaren från 1840-talet, den entusiastiske gamle studenten, som hänförs af alt och arbetat i intet, som nött ut sin energi vid blåarne och som aldrig gifvit en själfständig insats i hela den ofantliga massa af andras idéer, han upptagit som sina och hvilka han bar till togs som en täckmantel öfver sin egen inre nakenhet. Sådan har för visso Schandorph aldrig varit. Men det har varit en tid, när han fruktat att blifva det, och det är ej enbart iakttagelsen af andra, som lärt honom greppet på denna karaktär. Det har varit en akt af frigörelse, under hvilken han själf växt stark, och efter hvilken han blifvit en annan.

* * *

När det gäller att förstå en författare, kan man lära icke så litet af att se efter, hvilka slags karaktärer han med förkärlek tecknar. Schandorph har naturligtvis, som de flesta andre, gifvit typer af den mest olika art; men i början vill jag hålla mig till ett slags naturer, som komma igen och som hvar på sitt sätt äro lika karaktäristiska för mannen och för hans utveckling.

Vi träffa då först, som ett slags öfvergångsföreteelser, skulle man kunna säga, i hans första två novellsamlingar, i »Unge dage» också något däraf, och nu senast i »Thomas Fris' historie», figurer, som förefalla oss till sina grunddrag bekanta och som tydligen hänga nära till sammans med den böjelse för romantik, som så länge hämmade utvecklingen af Schandorphs egentliga naturel.

I »Fra provinsen» förekommer en berättelse, kallad »Mit sidste skoleaar», der hjälten är en vän till författaren, som här kallar sig »jag», och denne vän är en af dem, som det kan löna sig att med ett par ord klargöra för läsaren. Han är något slags sydländing, har en erfarenhet af lifvet, som gör honom på en gång fruktad, beundrad och afundad af de andra pojkarne, inlåter sig i ett kärleksäfventyr, som slutar med enlevering och olycka, och har i hela sin natur något af sigenare och poet i förening. Han har starka passioner, och han låter sig ledas af dem. Han är ett naturbarn, som blifvit ett litet grand depraveradt, men som blir intressant och i viss mån sin omgifning öfverlägset genom sin förmåga att fullkomligt hänföras af och gå upp uti en enda hel, odelad lidelse.

I »Fem fortællinger» bär den fjärde titeln »Kagepigen». Hon är af samma släkt och har dessutom, vill jag minnas, veritabelt sigenarblod i sina ådror. Hon blir ett slags kurtisan, men en af dem, hos hvilka lidelsen aldrig blir mekanisk. Hon begår själfmord af kärlek och förtviflan, och man har hela tiden af henne intrycket af något sällsamt demoniskt, som ställer henne utom kretsen af van-

liga dödlige. Hon är en af »jene Azra, welche stérben, wenn sie lieben», men med en tillsats af realitet, som gör, att man tror på henne, äfven där man tydligt ser idealiseringen.

I »Unge Dage» visar hjälten själf, som väl egentligen ej är en författaren alldeles ovidkommande person, tydliga spår af samma slags medvetet trotsiga och passionerade sigenarlynnne, och ändtligen har Schandorph i »Thomas Fris' historie» i *Friehling* tecknat, och denna gång ej blott tecknat, utan äfven kritiserat en natur, som blott är den yngste, raffinerade brodern till ofvannämnda personer. Friehling är en komplett Heinesk-Byronsk företeelse, en af dem, som, om hans geni ej brustit sönder i utsväfningar, med fog kunnat skriva »Förförerens dagbog» i »Enten-Eller» och utan vidare sätta sitt namn därunder.

I de föregående karaktärerna har det funnits mycket, som ingifvit författaren sympati. De ha aldrig handlat efter system. »Sie haben geliebt und geleet» utan hänsyn till hvad deras omgifning dömde om saken eller ej. De ha varit lyckliga och kanske blifvit olyckliga. Men där har aldrig varit skrymteri eller beräkning i deras sinnen. Det fins hos dem något sundt, starkt och oförderfvadt, som harmonierar med mycket hos Schandorph själf och som också utgör föreningsbandet mellan dessa extravaganta karaktärer och de mera osammansatta existenser, Schandorph ofta så öfverlägset skildrat. De äro släkt med Byrons korsar, hans giaur och med hans Haidie. Men de ha aldrig smakat gift-drycken till sammans med Mussets »Rolla». Frieh-

ling åter betecknar en annan sida af Schandorphs erfarenhetsrön. Han har varit rik och lefvat ett helt lif i njutningar och excesser af alla slag. Han har kanske från början varit de andra lik, men när vi göra bekantskap med honom, är han raffinerad. Hans sinneslust är satt i ett system, där den nakna egoismen är principen, omgifven af en rosenröd, fast något anfrätt slöja af en märglös erotiks fantasifoster. Bilden är ej så obetydligt dimmig och sväfvande. Den äger på långt när ej den realitet, som annars är Schandorphs bästa egenskap som karaktärstecknare. Men den är i hög grad psykologiskt märkvärdig såsom typen för en världsåskådning, som Schandorph mer än en gång velat till lifs. Den är en sammanfattning af alt det, som måste vara hans ärliga och starka natur förhatligt.

Schandorph har, såsom förut påvisats, stått under invärkan af den riktning, som plägar betecknas som den Heineska, hvilken väl knappast kan sägas ha affödt någon egentlig skola, men som i stället räknat adepter rundt omkring i hela världen och skapat en hel massa epigoner och lättingar. Alt det koketteri, som medföljer detta slags själfbehagliga pessimism, all den moraliska slapphet, den gifver åt karaktärerna, dess tomma frasmakeri och lata ordgyckel har Schandorph ofta framställt, stundom med det honom egendomliga »lune», som t. ex. när han i en af sina sista historier »Dilettant-komedien» skildrar, hur Heine tar sig ut omsatt i skolpojks hjärnor och skolpojks poesi.

Men Friehling har ännu ett drag, hvilket ställer

honom nära ett annat slag af karaktärer, som Schandorph ett par gånger återkommit till, och som representeras af prästen i den utomordentligt väl skrifna berättelsen »En Enkestand» och af ästetikern i »Smaa folk». Friehling är ästetiker i den meningen, att han fritagit sig själf från all skyldighet att uträtta något i den prosaiska värld, som synes honom så alt igenom banal, och det inre lif, han lefver — oberäknadt sinnesnjutningen — är ett njutningssjukt, tanketomt drömlif.

Presten i »En enkestand» hör till de bästa teckningar, den nyare nordiska literaturen frambragt. Han är en modern Tartuffe, kan man säga, men bilden har onekligen undergått högst väsentliga modifikationer. Ty pastor Alstrup är aldrig medvetet hycklande. Han är visserligen ej i strängare mening kristen. Kristendomens stränga kraf är ej hvad han erfarit och predikar om som hufvudsumman af all vishet. Ty pastor Alstrup är framför alt bildad och belevad. Genom hela hans världsåskådning går ett drag af förfining, han har förskönat religionen, klädt den i blomsterskrud, lånat den fantasiens mest förledande smycken och gjort den till en afart af ett slags fint poetiskt ästetiserande. Hos honom, som hos Zolas abbé Mouret finnes en stark sinlighet, som ständigt är på väg att genombryta det kristliga pansaret. Men hos honom är den ingen hel och kraftig passion, som banar sig väg med en naturmakts våldsamhet. Hans lidelse lefver på fantasier, söker sig näring i drömmar och nöjer sig med att fladdra omkring det älskade föremålet, som flugan omkring ljuset,

dock ej tillräckligt nära för att utsätta sig för faran att sveda vingarne. Och han har naturligtvis som alla dylika naturer denna obestämda, ynglingaåren eljest tillhörande böjelse att se ett nytt ideal i hvarje på något sätt utmärkt qvinna, som kommer i hans väg. Herman Bang har mycket riktigt anmärkt, att det är en inkonsequens af författaren att låta denne man förklara sin kärlek för den unga änkan, bokens hufvudperson. En pastor Alstrup framkallar inga katastrofer.

Ästetikern i »Smaafolk» står denna karaktär mycket nära. Eller rättare, det är blott en ny sida af samma typ, som gifvit Schandorph anledning att teckna denne. Han är idealens man, som mycket sällan lemnar den till äfventyrs något fattiga skönhetsvärld, hans fantasi skapat, för att nedlåta sig att i egentlig mening lefva med här nere på jorden. Han har de mest lofvärda maximer, han har lifliga och vackra intressen, som han i synnerhet om aftnarne, då som bekant nervösa personers intelligenta kraft är högst uppdrifven, förstår att låta värka rent af inspirerande både på sig själf och andra. Han saknar ej håller lust att göra något af alla sina vackra tankar. Men de hafva egentligen makt öfver honom, endast så länge den första hänförelsen varar. När den förgått, inträder gärna en afmattning, som efter opiirus, och han saknar den energi, som fordras vid det ofta nog både mödosamma och nedslående arbetet att i praktiken realisera, hvad som i fantasien synes så utförbart och hänförande. För öfrigt har han reflekterat så litet öfver verkligheten, att han gent emot den förhåller sig tämligen tafatt.

Den, som afslutar raden af dessa karaktärer (om också ej såsom den till tiden senast framställda), är hjälten i Schandorphs säkerligen ypperligaste större arbete, »Uden midtpunkt».

Albrecht är student. Han är gammal. Tiden har gått honom förbi. Han har upplefvat flere generationer vid universitetet. Den tid är slut, då han med sina klingande vers, sin spirituella konversation och sina djärfva idéer hänförde kamratkretsen. Han har om igen försökt samma spel med de yngre, han har gjort sig ung med dem, men äfven de hafva lemnat honom bakom sig, och han är en gammal student, gammal och ensam. Och det är ej yttre olyckor, som gjort honom till hvad han är. Han har ett grundfel. Han har aldrig arbetat, och han har aldrig tagit något på allvar.

Det är beundransvärdt skildradt, hvilket intryck det gör på denne, som dock läppjat på alt, hvad andlig förfining vill säga, och som nu står på gränsen af förfall, när han plötsligt genom en vän, som var prest i landsorten, får ett fördelaktigt anbud på en plats som informator i ett greffligt hus.

Han kände sig ung på nytt och såg genast i spegeln, att han, trots den lilla kala fläcken i nacken, dock ännu kunde uppträda ganska passabelt. Han bestälde sig en elegant uppsättning i kläder, och han kände, när han drog på sig dem, att han med det samma iförde sig sin gamla rustning som en idéns kämpe mot den simpla filisterverlden. Och när han for dit ut — i första klass för att imponera på kusken — hade han en försmak af ett vaknande nytt lif, med nya intryck, nya stämningar

och nya tillfällen att låta det ljus lysa, som ingen längre aktade på, men som där kanske kunde förvåna världen.

Hans entré i familjen är briljant. Familjen, som då var samlad, bestod af en gammal nåd, som hvarken hörde eller såg mycket af lifvet, men hade en ingrodd fruktan för att bli förbisedd, frun i huset, som ännu var tillräckligt ung för att, då hon aldrig älskat sin man greffen, i smyg kunna gifva näring åt ett och annat oskyldigt svärmeri, och så en ung dotter Alvilda, en af dem, som instinktmässigt veta sig behöfva något mer, än hvad hennes uppföstran gifvit henne. Också hon längtade efter något nytt, som hon ej rätt kanske kunde uttrycka i ord, hvad det var. Men i motsats till Albrecht var hon en helgjuten och kraftig karaktär, som väl behöfde utvecklas, men som ej förstod sig på att göra något till hälften.

Albrecht visste, som sagdt, att göra sin entré briljant. Utom damerna fann han där före sig sin hederlige vän, pastor Jespersen, en präst, som är en helt annan natur än den ofvannämde pastor Alstrup. Jespersen är en grof natur med tämligen råa drifter, ofin i hela sitt yttre, men med en viss prästerlig salvelse, som var lätt att parodiera. Albrecht var för klok att väcka skandal genom att under första samvaron med pastorn upplifva deras gamla dispyter från studentåren. Men i ett ögonblick, när Alvilda såg på honom, passade han på och härmade med en skicklig rörelse Jespersens åtbörd, när han knäppte händerna omkring ena knäet och såg upp i taket.

Denna inledning till Albrechts förhållande till Alvilda är ett mästerverk. Det karakteriserar båda, och det visar arten af det välde, han fick öfver henne. Han, som läppjat på alt, men gått till bottnen med intet, han, som deklamerat sig till hänförelse, men aldrig uträttat något dugligt, denne aktör, hvars smidiga natur kunde lämpa sig efter hvad som hällst, blef den unga flickans drömda ideal. Han sjöng sig in i hennes hjerta med poem, hvilkas epigonnatur hon ej kunde kritisera, han sade henne ting, som hon aldrig drömt om, som han hade på tredje eller fjärde hand, och som hon trodde honom kallad att föra ut i verlden som nya sanningar. Han ljög sig till hennes kärlek, till dess att omständigheterna demaskerade honom och räddade henne. Då reste han sin väg helt simpelt. Komeden var slut, och han hamnade i en liten skola på landet.

Dessa karaktärer bilda till sammans liksom ett helt af iakttagelser, som ömsesidigt fullständiga och förklara hvarandra. De utgöra den negativa kritiska sidan af Schandorphs produktion och peka alla hän på den art af mänsklighet, som eger författarens sympati och som han tecknar — med dess misstag, brister och ensidigheter visserligen — men alltid med en medkänsla, som gjort Schandorph till den ende af Danmarks nyare författare, hvilken egentligen är humorist. Hvad han älskar och förstår, är hvardagsmänniskorna af alla klasser, folk, som kanske ej förstå att tala så vackert för sig, som hafva en ingalunda hög eller ideel uppfattning af lifvet, som taga världen sådan den är och ej

förstå sig på drömmar och fantasteri, människor med osammansatta känslor och grofva nerver, men med något ärligt, godt, oförderfvadt och sundt i karaktären, folk, som gör sitt dagliga arbete utan prut, och hvars bästa känslor just ej i hvardagslag komma till orda.

Bland sådana är Schandorph hemma, och det var efter den upptäckten han blef mästare i sin konst, så som han nu är.

I sin sista större roman *Thomas Fris' historie* har Schandorph gifvit en skildring af sin egen utvecklingsgång. Jag stöder denna uppgift särskildt på den intressanta redogörelse för arbetet och dermed i sammanhang stående företeelser i Danmark under de sista årtiondena, som Otto Borchsenius skrivit i »Ude og Hjemme», ehuru jag därmed ingalunda vill hafva sagt, att han skulle ha tecknat sig själf, som man säger. Men han har begagnat de stadier, han själf genomgått, för att tydliggöra sin hjältes.

När man har att göra med en författare, hvilken skrivit så mycket som Schandorph, är det hardt när omöjligt att fullständigt genomgå alt. Man får söka taga ut det mest karaktäristiska för att dy-medels göra karaktären begriplig. Det är en intressant anmärkning af dr Borchsenius, att den första delen i nyssnämnda bok synes vara af äldre datum än den senare. Det förklarar mycket i teckningen af hjältens egen barndom, särskildt hans förhållande till sin mor, som hör till de där ofta omtalade signarpoe-tiska företeelserna, hvilka som kvarstående rudiment från en förgången lifsform i Schandorphs senare pro-

duktion påminna om hans föregående romantiska period. Det förklarar Friehlings fantastiska figur, hvilken, om också behandlad med ironi, dock ej egentligen kan sägas bära prägeln af att vara fullt värlighetstroget skildrad.

Hvad är nu hufvudpersonen här? Jo, en person, utrustad med sällsynta gåfvor, student på 50- och 60-talet, som med den dåtida hänförelsen svärmade för poesi, frihetsidéer och nordens enhet. Det är hans »Lehrjahre», som boken handlar om, hans små versförsök, hvilka utskrikas som något stort, den inom honom begynnande aningen om andra lifsmål, förhoppningen om det där nya, som alla tala om och tänka på. Boken skildrar hans deltagande i det literära lifvet, i sällskapslifvet och i studentlifvet, och låter krisen, som afslutar »Lehrjahre», inträda i och med ett upplöst kärleksförhållande.

Och han resignerade på att blifva skald. Han köpte sig en landtgård, och det var hans plan att realisera *något litet* af de demokratiska idéer, han i sin ungdom svärmat för och diktat om. Men han hade lärt sig en sak under sitt lif i hufvudstaden, nämligen det, att bland hundra, som talade vidt och bredt om folket och folkets sak och folkets upplysning, fans det knapt en, som i egentlig mening förstod denna allmoge. Om han nu skulle slå sig ned i sin födelsebygd? Om han där skulle taga ett tag med i det arbete till verklig folkupplysning, som han trodde förestå!

Det var detta, som blef Thomas Fris' lifsgärning. Och samtidigt följde en period, under hvilken

hans eget inre undergick en total omgestaltning. Under trägna studier fann han den väg, han skulle gå, och den vägen ledde honom till England, d. v. s. till dess tänkare och vetenskapsmän. Han stannade själf på den plats, där ödet stält honom — *Hic Rhodus, hic salta* — och han förvandlade sitt hem till en uppfostringsanstalt, där han undervisade traktens befolkning, med hvilken han förstätt göra sig förtrogen, i sådant praktiskt vetande, som kunde vara af mesta gagn och mest närliggande att gripa till.

Han blef vald till »Folkethingsmand» för sin födelseort. »Det Nye, han havde haabet paa og længtes efter, rejste Hovedet paa Aandens forskjællige Gebeter. Det var ikke blevet forundt ham at blive Høvding for Bevægelsen, men han mødte som en vel øvet Soldat, en moden og besindig, stille og udholdende Subaltern i den unge Falanx».

I mera enkla ord kan aldrig kärnan i Schandorphs lifsuppfattning uttryckas, än han själf gjort i detta lilla citat. Nödvändigheten att begränsa sitt mål inom en sfer, som ej är för vid för ens förmåga, att stanna på den plats, der man *kan* värka och ej genom att sträfva högre försumma det mindre, har varit den lärdom, han under sitt lif tillkämpat sig, som burit honom fram och i egentligaste mening gjort honom till, hvad han nu är.

* * *

Vi hafva följt Schandorph genom de olika arter af karaktärer, han gjort till föremål för sitt

studium. Jag har därvid påvisat, i hur hög grad man i dem kan spåra det själfironiens rensningsarbete, som åt honom själf skulle gifva andens spänstighet och lifskraft. Det gäller att tillse, på hvilket område han slutligen blifvit mästare, hvar han omsider gjorde den insats, som han länge antog skola blifva ogjord eller åtminstone gjord blott till hälften.

ag förbiser ej värdet af en karaktärsanalys sådan som den öfver Albrecht, ej håller en teckning sådan som af hjältinnan i »En Enkestand». Men det fins dock ett fält, där Schandorph enligt min mening hunnit allra längst, där hans natur utvecklat sig bäst, der han med ett ord mest är sig själf.

Det är vid skildringen af lifvet i småstäder eller på landsbygden, där hans humoristiska berättarkonst rätt får göra sig gällande. Och detta gäller, vare sig han gifver rena humoresker eller såsom i *Et levnetsløb fortalt paa Kirkegaarden*, säkert det bästa Schandorph någonsin skrifvit, en hvardagslifvets historia, lika rik på sorg som på poesi, liksom mättad med den innerliga sympati, som är utmärkande för Schandorphs sätt att i allmänhet betrakta människolifvet.

Hans humoristiska teckningar föra oss mera sällan till, hvad man egentligen kallar folklifvet. Nya förhållanden hafva tagit bort det slags poetiska nimbus, hela den apparat af folkvisor och solskensstämning, hvarmed man älskat att omgifva det. Schandorph har, som sagdt, aldrig tecknat det s. k. rena folklifvet, d. v. s. sådant detta ter sig i bygder, där man mindre kommer att tänka på förhållandet

mellan de olika samhällsklasserna. Han har aldrig såsom t. ex. Björnson skildrat folket, sådant dess lif lefves dem emellan med bortseende från deras förhållande till husbondfolk o. d. Ej håller han idealiserat det. Men hvad han i stället gjort, är att han skildrat det, sådant det verkligt är, i enkla och simpla, ofta grofva drag, men allt igenom med en hjertats godhet, som låter honom se det sympatiska och tilldragande och framställa detta, fast han samtidigt har ögonen öppna för mycket, som ej just alltid är gjordt att sägas inför allt för ömtåliga öron. Det är öfvergångsstadierna mellan klasserna, för hvilka hans öga är skärpt. Halfbildade och halfherrar, småstadstyper, kalkborgare och drängar äro hans hjältar. Man kan nästan säga, att han infört dem i literaturen.

Tänk på skildringen i *Stine bliver Gaardmandskone* af den tretioåriga pigan, som på sin enda lediga dag under sommaren går 1½ mil för att hälsa på sitt lilla barn, frukten af ett felsteg under hennes ungdom. Hon råkar att få åka med en rik bonde, tjugu år äldre än hon, som hon fångar genom att hon satt tyst hela vägen och till och med teg, under det de tillsammans njöto något reskost. Ty han hade varit gift två gånger förut, men de kvinnorna hade hållit på att prata ihjäl honom, och då smakar det att få en, som kan hafva tand för tunga. Och giftermål blir det också, utan vidare tal om saken. Ty det kunde ju Stine omöjligt hafva något emot, när hon nu blef bondhustru, och då det icke fans någon svärmor i huset. Och när han så icke brydde sig om, att hon råkat illa ut den der gången

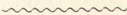
för åtta år se'n, då var det hela klappadt och klart, och mannen ansåg sig ej ens behöfva särskildt bedja om samtycke.

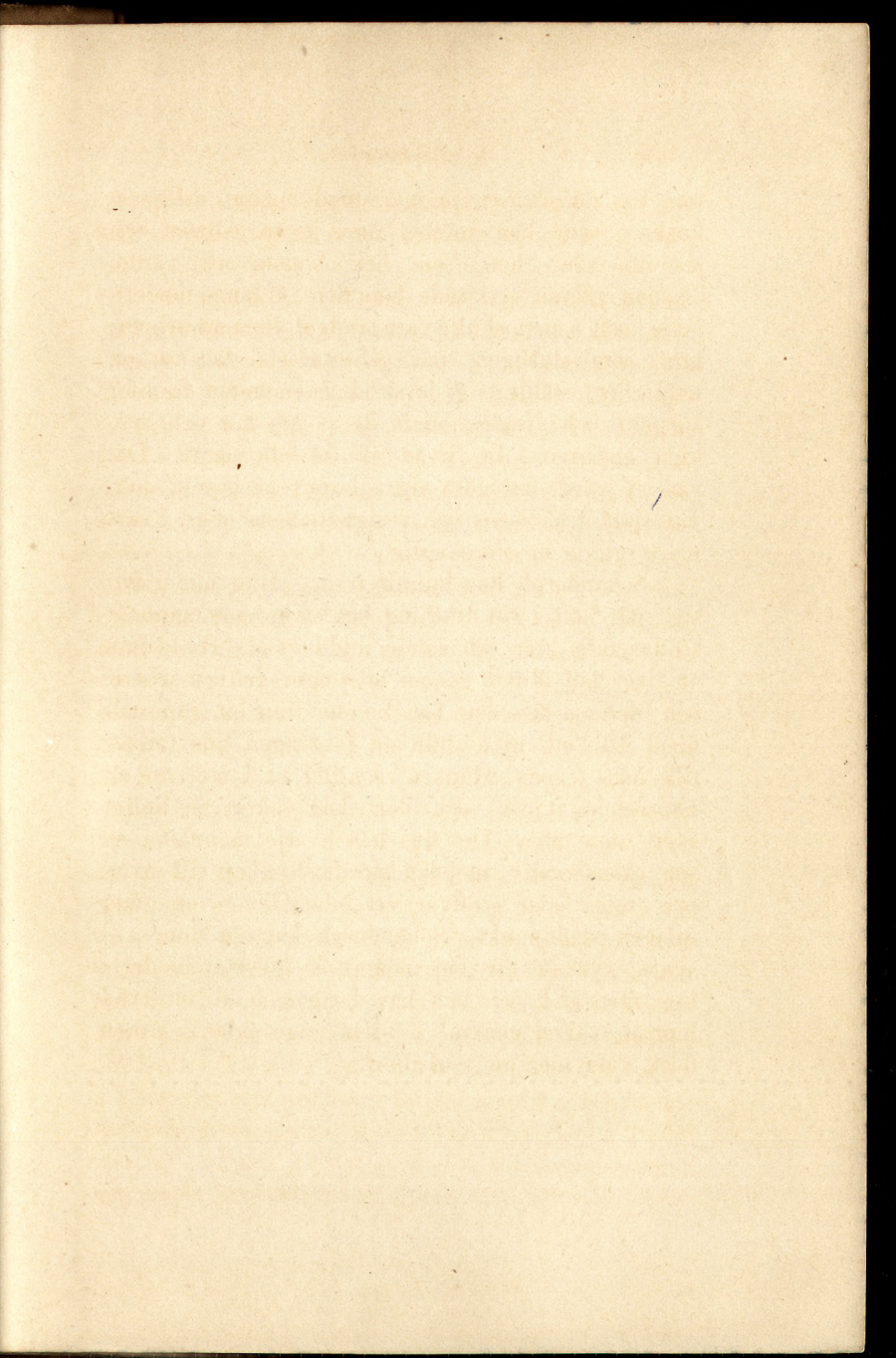
Schandorph trifs bra i stallet. Hans kuskar och drängar, vare sig de äro bottenärliga, rättframma karlar, som diligenskuskén i »Et levnetsløb», eller de äro behäftade med en viss, kuskar tillhörande slyngelaristokratism, som den värdige »Povl kusk» i »Uden midtpunkt», äro skildrade på ett sätt, som mer än något visar, att den ådra af danskt lynne, som skapade Holbergs Henrik och Arv, ännu ej sinat ut.

Schandorph har gifvit ett helt galleri af sådana figurer. De båda vännerna i »Thomas Fris' historie», smeden och den gamle bokhållaren, som berusa sig till sammans, gräla till sammans, tala om ungdomens kärlek, och till afsked för hvar gång sjunga en sång om lifvets glädje, gå nästan längst i det burleska. Fyllbulten i »Et oprør», som välter i smutsen utanför borgmästarns hus och sörjer öfver, att borgmästaren skall göra sig besvär för »et saadant snavs menneske som jeg er», och som anser sig kunna försaka en sup på förmiddagen, mot löfte att få sig ett helt rus på kvällen, är nästan lika frisk som murmästaren Kolbe, hvilken ställer till revolution för att roa sig. Och så garfvaren och poliskonstapeln i »En aftenpassiar»! Aldrig har Schandorphs förmåga att låta de stora idéerna blifva komiska genom att passera genom små hjärnor tagit ett mera humoristiskt uttryck. Och öfverst i samlingen hänger ett blekt kvinnohufvud, porträttet af Else, hon,

som var förlofvad i tjugu år med honom, diligenskusten, som hon möttes med i vagnshuset och jasminbersån; hon, som fick honom att vänta, emedan affären ej kunde föda flere, så länge modern lefde, och sonen skulle vara student, utan att arbeta; hon, som slutligen, när giftermålets dag var en möjlighet, stälde sig bredvid fästmannen framför spegeln och visade honom deras grå hår och rynkiga ansigten. Ja, hvad skulle folk säga? Det var ej värdt att göra sig till narr på gamla da'r. Ett själförsakelsens och resignationens offer, hvars martyrgloria är oförgänglig.

Schandorph har hunnit fram. Han har gifvit sig själf helt i sin diktning, och öfver hans mannaår strålar full, klar, värmande middagssol. Hvad han är, har han blifvit genom ett troget, gediget arbete. och detta arbete har fört honom från ett gammalt ideal till ett nytt, från en förgången tids tankar till hans egen. Hans utveckling är i mer än ett hänseende typisk, och den har säkert ej heller skett utan offer. Det fins hos hvarje människa en seg, konservativ motståndskraft, hvilken till hvad pris som helst sträfvar att bibehålla en en gång intagen ståndpunkt. Schandorph har ägt den sällsynta styrkan att vid mogna år öfvervinna detta inre motstånd, och han har därigenom blifvit hvad han är, väl ej general i »den unge falanx», men dock vida mer än »subaltern».

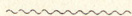

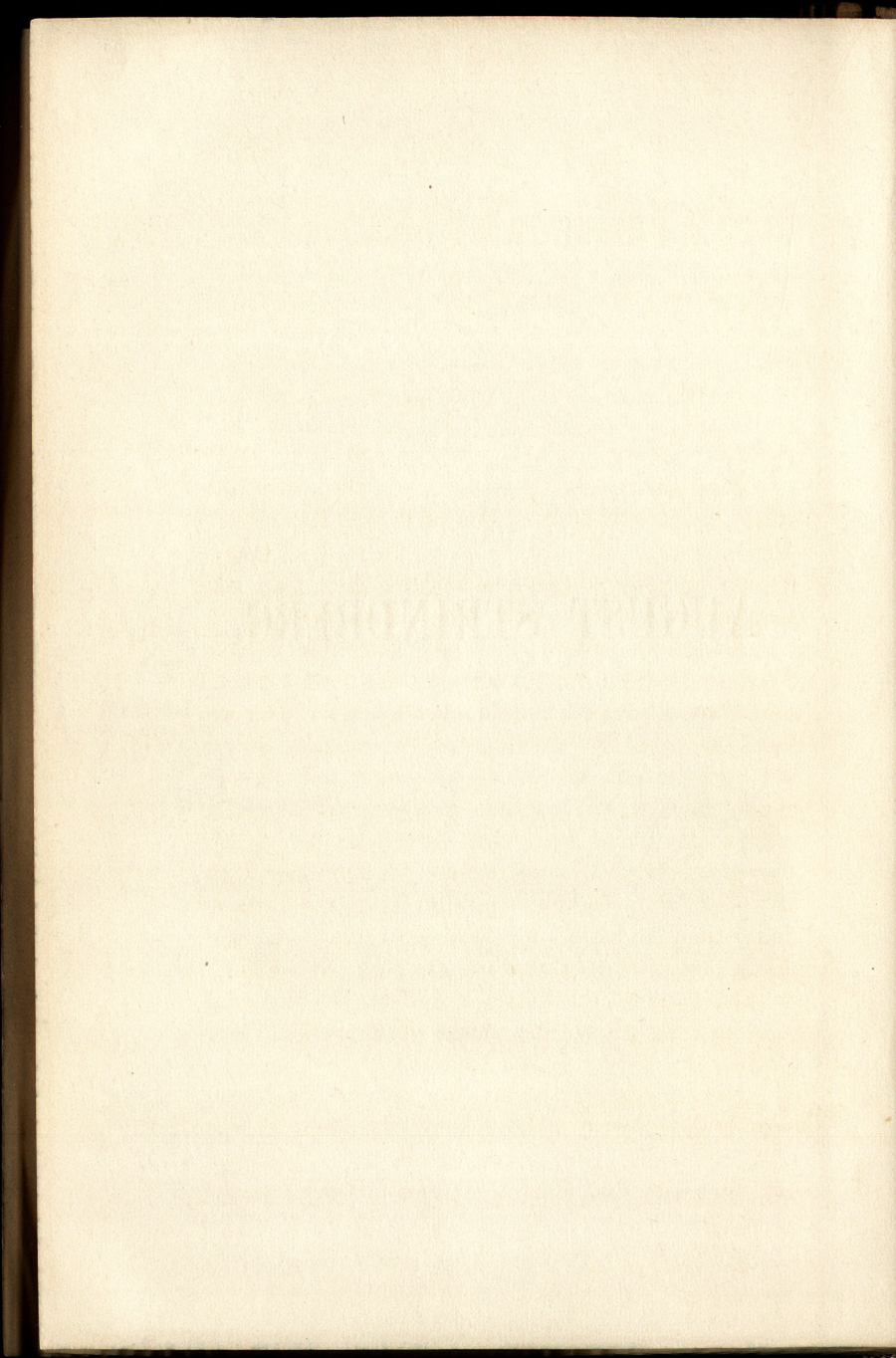

AUGUST STRINDBERG.

AUGUST STRINDBERG.

Facit indignatio versus.

Juvenalis.

Man har klagat länge och med rätta öfver den stiltje, som rådt inom den svenska literaturen. Man har till och med hållit på därmed så länge, att när äntligen lifstecken här och där yppat sig, man af gammal vana låtit talet härom fortfara.

Medgifvas måste dock, att om man jämför Sveriges literatur med utlandets, så äro de känslor, som därvid väckas, ganska egendomliga. Det är, som om man från ett upprördt, stormigt haf med vid horisont och mångskiftande vågor helt hastigt vände blicken till en liten täck skogsidyll med i midten en tjärn, som lugnt, enformigt och troget afspeglar samma himmel, samma omgifning år ifrån år. Eller om en vindstöt från de större vattnen understundom kastat upp nya vågor, har den dock sällan varit tillräcklig för att gifva den jämna, dunkla spegeln ett helt och hållet nytt utseende, röra upp de djup, som ännu slumra osedda och okända.

Det är karaktäristiskt för ett litet land som vårt, hvilket ligger afsides borta i ett hörn af Europa, att egentligen så få af de stora politiska hvalfningarna i vårt land satt sig ett blifvande märke

i vår literatur. Den svenska diktningen är sent född, och när den kommit till lif, för det mesta barn af inflytanden utifrån. Hvar och en vet, hvar han har att söka förebilderna till den diktning, som kom till orda vare sig i Dalins eller Gustaf III:s tidehvarf. Den ny-romantiska riktningen med Atterbom i spetsen tog blott förebilderna från annat håll än den närmast föregående tiden, och när den skola kom, som ville vara nationel, fans det redan bland dess egna samtida de, som påstodo, att utlandets diktare äfven här haft sin hand med i spelet.

Enligt min mening är nu detta ingenting, som med rätta kan klandras. Det är blott en lag, som städse gjort sig gällande, att då hvarje nytt tidehvarf gjort sin insats i utvecklingsarbetet, denna tanke eller art af sträfvande som en elektrisk ström måste passera genom alla de särskilda ländernas tänkare och diktare, för så vidt det är fråga om ett land, som ej kämpat ut och börjat tillhöra de länder, som varit. Men det ligger i sakens natur, att strömmen blir svagare, ju längre bort man kommer från det egentliga batteriet. Tänk t. ex. på reaktionen i början af detta århundrade. Hvilken mängd af fenomen inom den literära världen blef ej en frukt däraf bara i Frankrike. Hos oss finnes andra delen i »Lycksalighetens ö» jemte en del lyrik. Eller 1848 års idéer, som likaledes i Frankrike födde af sig en hel literatur, medan de här hufvudsakligen togo sig uttryck i »Sånger i pansar».

Under de sista årtiondena har emellertid den

poetiska produktionen inom Sverige varit tämligen mager. Vi berömma oss i allmänhet af det lugn och det rika jämnmått, som fördelaktigt utmärker vårt kära fädernesland framför andra mindre lyckligt lottade länder. Men att ett dylikt beprisadt lugn på vissa håll kan blifva liktydigt med stagnation, därpå är vår nutida litteratur — eller var den åtminstone för ej länge sedan — ett tydligt bevis.

Strindberg är otvifvelaktigt den ende i Sverige af det nyare släktet, som är en författare af rang. Han är ett fullkomligt barn af sin tid, och han är lika intressant i sina misstag som i sina förtjänster, lika utprägladt originel, vare sig han, som i första akten af *Mäster Olof*, höjer sig i jämbredd med skaldekonstens stormän eller i *Nya riket* gör sig skyldig till saker, som mildast taladt äro honom ovärdiga. Det är ett stort misstag, hvad man från åtskilliga håll hört, att den, som skrivit »Nya riket,» för alltid »gjort sig omöjlig», som det heter. Det är blott medelmåttor, som *kunna* göra sig omöjliga. Med Strindbergs geni är det egentligen ingen konst att bringa ett förgånget i glömska. Saken i fråga blir ju ej bättre för det. Men så förhåller det sig i alla fall.

Strindberg har behöft lång tid, innan han, som man säger, slog sig igenom. Den efter »Röda rummet» utgifna, särskildt i psykologiskt afseende mycket intressanta samlingen *I Vårbrytningen* lämnar tydliga bevis härför. Ty det är ingen liten samling denna, och den innehåller det mesta, af hvad på olika håll var skrivet af Strindberg, innan

namnet Strindberg ännu var ett namn. Där fins *I Rom*, ett dramatiskt proverb med Thorvaldsen(!) till hjälte, hvilket var sin författares första försök i den dramatiska genren. Vidare träffa vi der *Hermione* och *Den fredlöse*, i mina ögon de enda af dessa förstlingsalster, som gifva ens en aning om förf. till »Mäster Olof». Där finnes verkligt något af den våldsamma energi, som sedan skulle utmärka allt det dugliga, som kommit från Strindbergs hand. Det samma gäller om den genialt utkastade teckningen af Markus Larssons äfventyr med de båda lotsarne, hvars snöpliga slut tillika är färgadt af den bittra ironi, som sedan blifvit ett af Strindbergs kraftigaste vapen. Och med hänsynslös kvickhet har han i *Anno 48* gifvit uppslaget till de teckningar, som utförda skulle gifva »Röda rummet».

Men det är ett faktum, att trots allt detta, som verkligt fans skrifvet, var Strindberg ännu icke känd. »Mäster Olof», hvars versifierade upplaga utkom 1878, väckte mera uppseende i tidningarna än hos allmänheten. Men af hvad värde detta arbete var, lärde man sig ej inse, förr än förf. på ett helt annat sätt fäst ögonen på sig. Strindbergs hela karriär är en illustration till Zolas egendomliga yttrande, att för att i våra dagar taga sig fram måste en förf. vara en kraft, som ingen kan skuffa undan, men som bryter sig väg »brutalement». Och detta — menar Zola — är en vinst för vår tid. Den, som ej kan skaffa sig plats själf, må ej vänta att på en annan väg få sig odödlighet garanterad. Man tar ej patent på skaldens lager.

Man får kämpa sig fram steg för steg. Och det är de svaga existenserna, som äro dömda att gå under. Men till dem hörde nu icke Strindberg.

1878 utkom emellertid ett litet häfte, som åtminstone i någon mån blef läst, och som också finnes bland de ungdomsarbeten, som äro inryckta i den ofvan nämnda samlingen. Det var skisserna från Upsala, *Från Fjärdingen och Svarthäcken*.

Förf. till dessa rader mins mycket väl, hvilket intryck dessa skisser då gjorde på honom. Det mesta förstod jag ej, emedan jag då varit för kort tid i Upsala, dels ock därför, att teckningarna egentligen torde träffa in på tiden närmast före och omkring 1870 och särskildt vis-à-vis en del satiriska utfall i den sista historien var jag mest benägen att instämma med veteranen på sjukhuset: »Insulterar du den store mannen? Vara är förnimmas. Det kliar i hjernan, när den stora tanken gör sitt intåg».

Saken var den, att här som på så många andra håll hade Strindberg brutit med traditionen, och hvar och en, som åtminstone för några år tillbaka kom till Upsala, sökte i början att betrakta lifvet därstädes på samma sätt, som han af historien och de äldres berättelser om sina ungdomsintryck trodde, att det var. Och följden var naturligtvis den, att Strindbergs skildringar syntes honom osanna. Upsala! Bara namnet var fullt af poesi. Det väckte en hel här af föreställningar om allt, som ynglingen drömde om. Det friska kamratlifvet, ungdomsglädjen och ungdomsyran, den oegennyttiga vänskapen, sökandet efter sanningen, alla de rika

vyer, som lärdomens stad skulle öppna öfver världen — med ett ord, redan innan ynglingen kommit till Upsala, hade han lärt sig sjunga: »Svara mig Glunten på ära och tro etc.» Ty här ligger egentligen hemligheten, i hvad folk i allmänhet tänka om Upsala. De ha hört för mycket »Gluntarna» för att ej nästan uteslutande tänka sig Upsala som en stad, där glädjen och poesien (»Nu kommer våren, re'n vindarnas troppar» etc.) äro envåldsherskare. Och i det hela är det ej underligt, att man minnes Upsala med vemod. Ty hurudant det *nu* är, nog är det väl ändå vanligt, att ungdomsåren rymma mest glädje, och att de sedan därför, sedda med ålderns ögon, taga sig ut, som hade de gått fram i idel solljus.

Emellertid hade Strindberg här gifvit taflor ur Upsalalifvet, sådana litet hvar torde känna till det. Man har naturligtvis sagt, att han såg sakerna för mycket i svart. Jag vill ej nu inlåta mig härpå. Men jag frågar hvilken Upsaliensare som hälst, låt ock vara, att mycket på de sista åren förändrat sig, om ej »Inackorderingarna» existera, om skildringen af latinskrifningen eller begrafningen är öfverdrifven, om talen på nationen äro stort bättre än de anförda, om han aldrig sett någon gammal öfverliggare à la »svinet» i den sista historien, och om han själf aldrig haft sin lilla period »mellan drabbningarna».

Det, som gör dessa skildringar särskildt märkvärdiga, är, att här både stil och uppfattning äro fullkomligt »Röda Rummet». Och hvad som mest visar, hur riktigt Strindberg träffat tonen i sin tids

Upsala studentkretsar, är den mängd mer eller mindre lyckliga skildringar af Upsalalifvet, som på sista tiden förekommit, men hvilka alla delvis eller helt och hållet gå i den riktning, på hvilken Strindberg visat vägen. Och eget är, att flere af de mest vällyckade partierna i »Röda Rummet» äro skildringar ur det studentikosa i våra dagar, (Borg och hans kotteri).

Det mottagande, som kom Röda Rummet till del vid dess första framträdande, är ett slående bevis på, hur föga man tager hänsyn till ett arbetes förtjänster, så snart partilidelserna på det ena eller andra hållet fått en stöt. Jag vill ej tala om, att man påstod boken vara osedlig. Det har man sagt om Dickens och Thackeray lika väl som om Strindberg. Och det har ännu icke skadat någon af dem. Men här grät den dygdiga harmen verkliga krokodiltårar. Det var smuts — naturligtvis — och skandal. Jag har ej lust att citera de uttryck, som fälades under den första hettan, och som — det måste rättvist erkännas — på sista tiden gent emot detta arbete blifvit betydligt modererade. Det löjligaste af allt var, att man började kalla Strindberg Sveriges Zola, och att man till och med ville veta, att han där hämtat sina förebilder.

Det enda sätt, på hvilket dylikt kan förklaras, är, att de herrar, som uttalade slikt, aldrig läst Zola, utan bara hört, att han skrivit åtskilligt, som ej gick an att läsas högt för fruntimmer, och när det nu onekligen fins dylikt i Röda Rummet, helt hastigt och lustigt gjort den slutsatsen, att här var en produkt af det splitter-nyaste-nya, som

den franska naturalismen fört in i världen. Här måste allmänheten få höra ett riktigt Zions väktarrop. Literaturen var i fara. Vandalismen höll på att bryta in.

Den, som läst Zola, vet, hur litet Strindberg har gemensamt med honom. Utgående från ett bestämdt vetenskapligt system, har Zola gjort till sin uppgift att skildra en hel slägts öden och genom dem konstatera ärftlighetslagarna. Och han skildrar som vetenskapsman, lugnt, opartiskt, pröfvande. För honom gäller det aldrig att blott berätta. När han skildrar en utveckling, säger han ej blott, att så har det gått, utan äfven: det fans ingen möjlighet, att det kunnat gå annorlunda. Och särskildt — han är aldrig tendensiös.

Hvad man synes mig oftast åtminstone hafva förbisett hos Strindberg, är, att han utgår från de strängaste kraf på sina hjältar, hvilket tillhör hans verldsåskådning och i ingen mån har att göra med, huruvida alla de scenerier han tecknat varit af så särdeles uppbygglig art. Och vidare — det är falskt att påstå, det Röda Rummet endast skildrar vidrigheter. Det är ej svårt att påvisa, hur många drag af den ädlaste mensklighet där finnas, hvilka hvar och en kunde se, endast han gjorde sig möda själf. Eller begär man kan hända, att en författare, som skildrar en person, till läsarens vägledning skall sätta ut noter, där han upplyser om, hvilka af hans personers handlingar som äro fullt plausibla och hvilka icke?

Det är karaktäristiskt för Strindberg och kanske också för det tidsskede, i hvilket vi lefva, att

båda de karaktärer, på hvilkas skildrande förf. själf tydligen nedlagt mest sympati — Falk och Mäster Olof — båda hafva något, som de vilja uträtta i verlden, båda kämpa de därför ända till blods, hos båda fräter den mask, som heter tvifvel på hvarje framtid, och båda affalla de, från hvad en gång var deras högsta i lifvet, och eget nog, detta affall sker med ett underligt föraktfullt löje, ett gäckande trots mot den värld, som framtvingar förnekelsen af det bästa, en människas inre kan rymma. Ty här äger intet själfbedrägeri rum. Hvarken Olof eller Falk svika sin öfvertygelse, därför att åldern på själfpröfningens eller slapphetens väg lärt dem en annan. Olof bekänner för att få nåd, och Gerdts ord: »Affalling» kastar honom tillintetgjord på skampallen. Falk vänder åter från sina försök att med obefläckade händer utan kompromisser med sitt samvete gå literatörens knaggliga stig, oaktadt han själf vet sig handla lumpet, endast därför att han är trött på en hopplös strid och längtar att få vara i ro och åter räknas bland hyggligt folk.

Olof säger i slutrepliken:

»Lugn jag står på den ensliga strand,
Dit vågen mig vräkte, ty jag är dock i land!
Och nu jag vinkar mitt lycka på färden
Åt djärfve seglarn, som ej ville lyss
Till honom, som förliste där ute nyss!
Styr högt mot vinden, rätt ut på fjärden,
Dit bort mot målet, dit du vill så gärna:
Du faller dock af, som vi gjorde alla,
Om ock ditt märke du tar på en stjärna,
Ty himlens stjärnor ju också falla.»

Det har varit ett lifsproblem för Strindberg detta: kan en människa lefva för annat än den lumpna daglönen? är det möjligt att sätta sig ett mål och nå det? är det tänkbart att vinna — icke Aladdins lampa eller Fortunati pung — utan simpelt och enkelt kraften att fasthålla och förfäkta, hvad man lefvande tror på? Samt detta — har man kanske rätt, att när arbetsförsöken strandat, lägga armarne i kors, draga sig undan från lifvet och se på? Erfarenheten har i Strindbergs mun lagt ett bittert svar. Men allt är vunnet, så länge den svarande ej är tillfreds med negationen. Och Strindberg låter ej förgäfvres Borg skrifva om Falk: »Han kommer igen endera dagen, det är säkert. Ingen vet, hvar man har honom.» — Det är detta, man så ofta glömmar, när man förebrår Strindberg och andra deras pessimism, deras brist på positivt innehåll, och hvad det nu heter alt. En energisk protest, om den är aldrig så bitter, aldrig så skärande, tyder dock på mera lifskraft, än om man söker glömma, att lifvet har en fränsida, sättet må sedan vara hvilket som helst. —

Falk har lemnat sina olika befattningar som extra ordinarie i diverse verk, man får veta det redan i början på boken, och han har beslutat att blifva literatör. Han vill föra de fattiges och betrycktes talan, säger han. För öfrigt visar han, liksom den unge Renhjelm, hvilken vill bli en stor konstnär, en högst anmärkningsvärd obekantskap med världen. Man har sagt, att bokens komposition är lös, och det må gerna vara sant. Det förringar här egentligen icke dess värde. Ty allt,

som skildras, är nog så till vida till för sin egen skull, som förf. haft intresse af att teckna just dessa sidor af Stockholmslifvet. De äro erfarenheter, som den unge Falk — eller också Renhjelm — gör, »Stadier paa Livets Vej,» som de hafva att passera, innan de äro färdiga och dragit full nytta af skolan.

Falk har lemnat ämbetsmannabanan för att få arbeta på ett fält, der han tyckte sig äga fullt bruk för sina krafter — förf. säger dock i en not, att den satiriska skildringen af ämbetsverken egentligen hade full tillämplighet för en del år tillbaka — och han gör sin rond hos förläggare och på tidningar. Det är nu ej fråga om, att hvarje förläggare skulle bete sig som hr Smith, eller att hvarje tidningsredaktion skulle vara sådan som Gråkappans och Rödlufvans. I alla dagar har satiren haft för sed att så att säga utmåla de lyten, den häcklar, för att låta dem träda mera i ögonen. Det kan naturligtvis ifrågasättas, huruvida ej den satir, som skildrar utan öfverdrift, vore mera värk-sam än den nämnda. Men detta hör egentligen icke hit. Hvad man för att här förstå Strindberg rätt, bör ihågkomma, är, att han vid en skildring af dåliga förhållanden, som fullkomligt äga motstycken i verkligheten, aldrig sagt, hvad mången af hans vedersakare påstått honom hafva sagt, nämligen att det *alltid* är så. Saken är så enkel, att den förefaller som ett axiom. Erfarenheten visar dock, att äfven axiom behöfva upprepas för att ej falla i glömska.

Men den erfarenheten gör Falk och mången

med honom, att det är lika svårt att gå sanningens ärenden på författarebanan som på någon annan. Han får lära känna förbannelsen af att stå i ett partis tjänst, man må höra till hvilket parti som hälst, oärligheten mot antagonister, tidningarnas riksdagsreferat, där motpartiets anföranden utelemnas, förläggarnes anbud på affärer i religion och patriotism, och han får på nära håll se den arbetande klassens nöd och eländet hos samhällets olycksbarn, medan han som en bakgrund till taflan ögnar de obildade, rika köpmännen med den brutalitet, som kommer af att äga makt, och hos deras fruar den lätja, som kommer af att ej behöfva göra något. Och Falk förtviflar. Han bär hat till hela samhället för dess refvors skull. Men han griper ej till revolvern som nihilisten, trots att han hatar dem, som hafva något, därför att han sett så många, som intet ägt, och dem, som äro något, därför att han sett så många, som oförskyldt stannat på en obemärkt plats. Han underkastar sig ej håller det stränga själfarbete, som ger till resultat förmågan att vänta och hoppas på, att den dag skall komma, när äfven han kan få göra något vid det långsamma arbete, som har vårt släktes förädling till mål. Han ryckes ner i hvirfveln och »räddas» af en vän, som »lugnar» honom, d. v. s. förmår honom att hålla mun och taga sitt förnuft till fånga. Han tar en befattning, lika godt hvad som hälst, för att bara kunna lefva. Det är ett slags desperat resignation, full af kväfd bitterhet, undertryckt harm och det mest genomgående människoförakt.

Och Renhjelm! Han, som ville in på konstens

fält, hur går det med honom? Han älskar, naturligtvis, skulle Strindberg säga, och blir bedragen, också naturligtvis. Det fins knapt en mera gripande skildring i hela boken än den sida, som tecknar dagen, när han gjort denna upptäckt. Falander, den gamle syndaren, som man tycker nästan bitit hufvudet af skammen och ej borde hafva mycket af mänsklighet igen, är emellertid den, som åtager sig att rädda Renhjelm. Han har öppnat ynglingens ögon för sanningen, och den unge gråter de krossade illusionernas första, utsägligt bittra tårar, gråter med hufvudet i Falanders knä. Plötsligt kände han något hett falla på sin hals och en hand på sitt hufvud: Stackars gosse!

Af bifigurer äger Röda Rummet ett helt galleri, och deras stora förtjänst är, som Falk säger, »att de tala som människor och inte som böcker». Hvem mins ej sällskapet hos Lill-Jans? Olle Montanus' trista existens och sorgliga slut, Lundells mera banala lefnadshistoria och Sellén, den med oändlig humor tecknade Sellén, som ber Olle stoppa omkring sig med penslarna för att inte frysa, när han ligger och läser högt ur en kokbok af brist på mat, Sellén, som rifver upp golftiljorna i ateliern för att elda med, och som tröstar Falk, när denne första gången pantsätter sin klocka, med, »att världen är nog svår ibland. Men man får väl dras med den ändå». Ett uttryck af hjärtlighet, som är mera värdt än hela sidor af vanligt romanprat. Ty säga hvad man vill, där fins en rik fond innerlighet och värme i denna bok, som tager sitt skönaste uttryck i den ypperliga beskrifningen på det

underliga liktåg, som följde det lilla oäkta barnet till grafven, och i den syn, Falk såg, när han med en känsla af tacksamhet och frid såg ned i det mörka djupet på den lilla kista, som gömde en död, som intet namn hade fått. Det är en likartad idé, som när Hellqvist i sin hemska tafla »Mäster Knut och Peder Sunnanvader» midt i den ohyggliga svärmen af nyfikna och råa anleten låter det lilla barnet undrande titta på narrens skramla. När jag såg det anletet, tänkte jag ovilkorligen på Falks tankar, när han såg ned i den öppna grafven. Och innerligheten fins äfven i en så på en gång burlesk och ohygglig skildring som den af rummet, afdeladt med kritstreck, där enkan med fem barn, skomakaren och snickaren bodde tillsammans.

Röda Rummet är en tafla ur vårt samfundslif, gjord med en kraft och en uppskakande sanning, till hvilken hela vår literatur ej äger ett motstycke. I tekniskt hänseende har dess förf. aldrig lemnat ett mera fullfärdigt arbete. Det berättas också med anspråk på tillförlitlighet, att han under tio år varit sysselsatt därmed.

* * *

Mäster Olof har från de mest olika håll med all rätt blifvit framställd som ett dramatiskt arbete, hvilket hos oss står skäligen ensamt. Dess uppförande på Nya teatern har varit en triumf för vår svenska vitterhet, och detta fastän man visst ej kan eller mig veterligt någon ens försökt påstå, att det är ett helgjutet arbete. Men äfven detta är prägladt af denna för Strindberg egendomliga, våldsamma energi, som oemotståndligt rycker en med sig.

Dramat har kommit till allmänheten i två omarbetningar, en på prosa, den äldre, som dock var den, hvilken blef antagen till spelning, en omarbetad, delvis på vers, som försedd med ett efterspel utkom i bokform, blef föga läst och förlåtligt nog äfven föga förstådd.

Jag säger förlåtligt nog och skall längre fram vid påpekandet af skiljaktigheten mellan de båda upplagorna söka motivera detta.

På ett egendomligt sätt har Strindberg begagnat sig af den historiska omklädnaden för att få rum för de tankar, han ville tolka. Men trots ett och annat faktiskt våld mot de historiska händelserna, har han dock gifvit oss en bild af reformationstiden, man får verkligen en idé om denna orofyllda jäsningsperiod i och genom dikten. Ett och annat faktum må vara något godtyckligt behandladt, men de principer, som då stredo om herraväldet öfver världen, som ännu strida, och som kanske alltid skola strida därom, blifva lefvande för oss i och genom sina kraftfullt framställda representanter.

Det djärfvaste greppet är, att Strindberg utfyllt en lucka i uppfattningen af Olaus Petris karakter. Hypotesen är ej bekräftad af den historiska forskningen, må så vara, men den har åtminstone den förtjänsten att gifva en förklaring öfver hvad den vill förklara. Jag menar här Mäster Olofs bekanta förhållande till den mot Gustaf föranstaltade sammansvärjningen. Motivet härtill finnes i den ypperliga scen i tredje akten, där adelsmannen delgifver Olof Vesterås' riksdagsbeslut och talar om de olika

punkterna i beslutet, förbindelse att straffa uppror, rätt för konungen, rätt för adeln etc. etc. För hvarje punkt svarar Olof med ett secundo! tertio! quarto! som med stigande spänning visar, att han finner reformationens sak förvandlad till en penningsspekulation.

Olof.

Intet vidare!

Adelsmannen.

Jo, se'n komma litet småsaker. Men det är inte af synnerlig vikt.

Olof.

Låt mig höra!

Adelsmannen (läser).

Det står 5:o om rätt för predikare att förkunna Guds ord, men det fingo de ju förut också!

Olof.

Och ingenting mer? — —

Var god läs upp den punkten, som handlar om tron.

Adelsmannen.

Tron — det står ingenting nämndt. Jo, låt mig se — »evangelium skall läsas i alla skolestugor.»

Dessutom fins där en fullmakt åt sekretarius Olaus Petri som kyrkoherde i stadens kyrka med 3000 daler om året. Och det är, när adelsmannen gått, Olof utbryter: »Detta var allt, jag lidit och kämpat för! En fullmakt! En kunglig fullmakt! Jag tjänte Belial i stället för Gud! Ve dig, falske konung, som sålde din herre och Gud! Ve mig, som sålde mitt lif och mitt arbete åt mammon: Gud i himmelen förlåt mig!» — —

Det är nu, Olof beslutar sig för, att »en skall dö, på det att alla må lefva.» Det är efter denna scen, han enligt den äldre versionen af pjesen ej blott blir medveten om, utan ock delaktig i anslagen mot kung Gustafs lif.

Den märkvärdigaste personen i stycket är dock Gerdt Bokprentare, han, som blifvit insatt på dårhus af Brasken, emedan han blifvit satt att trycka anti-lutherska skrifter och i stället tryckt lutherska. Det är hans karaktär, Strindberg velat förklara eller ersätta i det märkliga »Efterspel» han skrivit till den sista upplagan af Mäster Olof. För folket uppföres där ett skådespel i de gamla medeltidsmysteriernas stil, där författaren dock inom en ovanligt trång ram vetat inlägga en den originellaste världsåskådning, till idén nära befryndad med Viktor Rydbergs dikt, »Prometeus och Ahasverus.» Här råder också »den Evige,» men »han besöker dessa trakter blott hvarje myriad af år.» Emellertid är det nu Gud och Lucifer (här uppfattad som ljusbringaren), hvilka gemensamt styra verlden, och då Gud vantrifves vid det eviga »ja, ja,» hvarmed englarna interfoliera alt hvad han säger, så besluter han att skapa en värld mellan Mars och Venus, der »de som lefva skola tro sig vara Gudar som vi, och vår glädje skall vara att se, huru de äflas och yfvas.» Lucifer lofvar att säga människorna sanningen, men Gud nedkastar honom under dårskapernas värld och förkunnar, att dårarnas namn på honom skall vara den onde.

»Du harsegrat,» säger Lucifer, »ty du var starkast, och därför kallas du Gud, du onde.»

I paradiset är det nu Lucifer, som skänker människorna kunskapens gåfva, lär dem, att lifvet är ett ondt och visar dem till den store befriaren, döden, då de ju blott äro till för gudarnas förströelse. Då skapar Gud Kärleken, på det de må föröka sig, innan de dö. Lucifer låter visserligen vattnet stiga för att af barmhertighet förgöra dem, men Gud räddar »ett par af de minst vetande, som aldrig skola komma till sanningen.» Och mot krig, pestilens m. m., som alla skänka befrielsen, gifver Gud kärleken till lifvet. Lucifer har ock lärt dem fråga, men Gud gör Lucifer stum, att menniskorna må fråga frågor utan svar, och när sist Lucifer sändt sin son, som sagt dem sanningen och lärt dem dö, så säga en del, att han är Gud, och en del, att han hafver djäfvulen.

»Och hvem mena de med djäfvulen?»

»Lucifer.»

»Ännu veta de intet, de dårarna.»

Jämför med detta, hvad Gerdt säger: »I måsten bäfva för att vakna ur er sömn! Jag heter den förkastade engelen, som tiotusen gånger skall gå igen, jag heter befriaren, som kom för tidigt, jag heter Satan, därför att jag älskade er högre än mitt lif, jag har hetat Luther, jag har hetat Huss, nu heter jag Anabaptista.»

Om Gerdt helt och hållet är en fantasiskapelse eller ej, lämnar jag därhän. Säkert är, att han blifvit det under Strindbergs händer. Strindberg har velat säga, att ingen reformation är ett afslutadt arbete, att bakom hvarje för tillfället löst

uppgift ligger en större, som också skall lösas, att därför den, som är apostel nu, i sin tur skall vika för en mäktigare, och att de världsomskapande tankarna behöfva tid för att skjuta växt. Deras första uppspirande skott kunna mejas af, men rötterna gå blott allt djupare i jorden, tills stammen skjuter upp, som blir till ett väldigt träd. Olof var en sådan där liten apostel som ej såg längre än till det värk, han själf hade att utföra. Gerdt har i sitt bröst något af alla tiders framtidssiande andar. Han var en af utposterna, som Ibsen kallar dem i »En Folkefiende.»

Förhållandet mellan Olof och hans mor är teeknadt med särskild finhet, kanske dock bäst i den senare upplagan. Det är i sakristian, innan Olof skall upp och predika för folket, som modern får veta, att hennes son är lutheran. Och som Olof säger till Christina: »hon älskade mig så högt, att hon endast kunde banna. Låt aldrig din kärlek blifva så stor.» Detta är Olofs hårdaste prof, och utmärkt är i den nyssnämnda scenen motsatsen mellan modern, som till följd af sin uppfattning nästan förbannar sonen, när han vågar sitt lif för den nya läran, medan Christina just då lär sig att tro på honom, fast hon ej kan förstå. Hon frågar också: »Det är en stor och rättfärdig sak, du skall tala för?»

Olof.

Du vet icke?

Christina.

Jag vet blott, att den är större än kärleken till din mor. Är den?

Olof.

Du såg det nyss!

Christina.

Då skall du gå upp!

Scenen vid moderns dödsbädd, där Olof drifver ut munkarne, men själf tänder vaxljusen kring hennes läger, är väl tänkt och konsekvent utförd.

Däremot är förhållandet mellan Olof och Christina ej rätt klart, eller också erkänner jag mig gärna ej förstå, hvad författaren därmed velat säga. Olofs ombytliga, för att ej säga nyckfulla sätt emot henne förefaller stundom aldeles obegripligt, om man ock här och der tycker sig ana, att författaren hos Olof velat lägga ett slags fruktan, att kärleken skulle göra honom oduglig till sitt kall.

Hvilken af de båda versionerna är den bästa, är en fråga, som är svår att afgöra. Hvad som emellertid, för att nu upptaga en ofvan gjord antydning, gör den senare mera svår att sätta sig in i, notabene för en, som ej känner båda, är, att Gerdt i den senare omarbetningen fullkomligt trädt i skuggan. Så t. ex. har hela den stora scenen i 1:sta akten mellan Gerdt och Olof sammansmält till summa två sidor, hvaremot en del däraf här är förlagd till 4:de aktens slutscen. För öfrigt uppträder Gerdt blott i 3:dje akten, och i slutakten förekommer han icke alls. Hvad förf. velat säga genom denna figur, är förlagdt till efterspelet, en anordning, som ej är fördelaktig för sjelfva den dramatiska spänningen i stycket.

I allmänhet synes det hafva varit förfäls plan att vinna större koncentration. Så har hela den förträffligt anordnade scenen, där Olof försvarar skökan mot böeln, slutande med de skarpa, men strängt rättvisa orden: »Gå! och synda icke härefter, men visa dig icke för presterna, ty de skola kasta dig för kvinnorna,» lämnat plats för en helt enkel tirad, där Olof förklarar, att om han komme i den situationen, så skulle han göra så och så.

Femte akten erbjuder de största olikheterna. Det ser nästan ut där, som om författaren i viss mån dömd sin hjälte på annat sätt. Ty i prosaupplagan var det knapt fråga om annat än att Olof »drefs af andan» och från Gerdts dom: »Affälling» finnes det ingen appell. Det har här kommit ett tvifvel in om, hvilken ande, som har rätt. Lars säger: »Är du viss, att du icke gått längre, än anden bjöd?»

Olof.

Anden sade alltid: »gå den väg, jag kallar dig.» Och jag gick!

Lars.

Anden sade så äfven åt mig, men jag gick icke din väg.

Olof.

Om det icke vore Andens röst? Åt dig säger han: »stå stilla!» och åt mig ropar han: »statt upp!» Hvad har han sagt åt kungen och Brask?

Äfven talar marsken här ett helt annat språk. Han uppträder med en öfvertygelse, som inger respekt på ett helt annat sätt än i den första upplagan. Och Brasks uppträdande är också ägnadt

att göra slutet till en tveksam fråga i stället för till ett afgjort energiskt svar. Ty hvad Brask vill sätta en gång på sin graf:

»Han ville det rätta, men den gången
Var det rätta orätt; sitt lif han gaf
I strid för sanning, och i blodad strid
Föll han för dygd; men han trodde sig som mången
Kämpa mot Satan, när han brottades med Gud»,

— det är i själfva verket den stora gåtan, som går genom all historia, och den går ock, uttalad eller icke uttalad, genom hela denna dikt, om ock, som antydts, förf. i sin första upplaga hugger af den gordiska knuten med Gerds kategoriska slutreplik.

I hvad mån förf. verkligen uppfattar sin hjälte olika eller ej i dessa båda upplagor, är osäkert. Tänker man på efterspelet, blir svaret nekande. Ty där uppträder mästern Olof på gamla da'r som en välfödd, något slö och maklig »Pastor Primarius», den store profeten,

»Som ref ner himmel och ref upp jord
En gång på sin tid, som med våld och mord
Åt oss ville kämpa för saligheten!
Der ser I nu huru fet och from
Den Gudsman blef, se'n han fick mat i kräfvän;
Förr kunde han ryta med fruktan och bäfvan,
Men när magen blef full, så blef munnen tom »

Skådespelet med sina djärfva tankar blir en kolossal ironi, när man vet, att *denne* mästern Olof sitter som åskådare till det förut omtalade efterspelet.

* * *

Vi hafva här uteslutande att göra med Strindberg såsom diktare och kunna därför saklöst förbigå stridsfrågan om »Svenska folket» så väl som den

andel han tagit i författandet af »Gamla Stockholm.» Men i ett par af hans arbeten spårar man ett lyte, som lätt nog kan blifva till väsentlig skada för hela hans författareskap. Utkastet, början är ofta genial, utförandet svagare. Det är ej en blott tillfällighet, att både i *Gilletts hemlighet*, *Herr Bengts hustru* och äfven i prosaupplagan af »Mäster Olof» första akten är så väsentligt öfverlägsen de följande. I »Herr Bengts hustru» kan den mycket väl tänkas fullkomligt fristående, man får rent af det intrycket, som ju för öfrigt mycket väl kan vara ett misstag, att förf. från början skrifvit ett proverb i en akt och sedan kommit på den idén att däraf göra ett femakts skådespel. Betraktad som fristående är denna akt ett mästervärk, raskt utkastad, en liten perla i sitt slag. Det är skada att fortsättningen ej svarar mot början. Det är ej fråga om, att icke mycket i pjesen är bra utom första akten. Den är rik på idéer. Men dessa idéer skulle hafva blifvit förstådda på ett annat sätt, om de kommit oss tillhanda genom den tids människor, till hvilken de höra.

Strindberg skrifver i allmänhet för mycket, kastar sig in på för många olika håll. Därför företer hans författarebana en sådan brokig samling af de mest olikartade försök, men en bestämd utveckling låter sig der knappast påvisas. En utpräglad karaktär visa dock alla hans stycken, ett visst något för honom ensamt karaktäristiskt, som gör, att man, äfven om hans namn ej stode t. ex. under en berättelse, dock genast skulle igenkänna mannen. Han har i utpräglad grad, hvad frans-

männen kalla för »le style personnel.» Detta har trots de senaste årens öfverproduktion icke försvunnit. Det är därför, man ännu kan hoppas, att Strindberg skall blifva, hvad man väntat af förf. till »Röda Rummet» och »Mäster Olof.»

I ett bref till Thorild, af hvars karaktär Strindberg tycks hafva fått icke så litet på sin del, yttrar den bekante Tham af Dagsnäs något om, att »min herres skrifter utgöra en blandning af den rätta sanningen och enskildt agg, privatgräl.» Yttrandet föll mig i minnet, när jag läste »*Det nya riket*», som på sista tiden väckt en så häftig diskussion.

Det är sant, att Strindberg varit utsatt för något, af hvad han så ypperligt framställer i efterspelet till »Mäster Olof.» Folket skriker efter pjесens slut:

»I skall ge oss försoning! Hvad är det för ett spel, som inte har försoning!

Anföraren (för teatertruppen.)

Säg åt författaren; jag har inte gjort stycket.

Röst I.

Han svarar och vill skylla ifrån sig! Slå honom!

Röst II.

Slå honom!

Sedan står det bara i parentes: »folket slår honom.»

Derpå följer en hel massa streck. Så står det: »Scen V.» Men der under står ingenting.

Det är sant, Strindberg har mer än en gång råkat ut för det där obehagliga »folket slår honom.» De angrepp, som riktats mot »Röda Rummet», voro

lika hätska som orättvisa. Han har i djupaste mått erfarit olyckan att i ett litet samhälle hafva vågat kasta fram idéer, som ej stämde med, hvad pluraliteten tänkte. Pluraliteten slår alltid, och man må vara hur viss som helst, att man har rätt, det är ej godt att bibehålla sinnets jämvigt, när man jämförelsevis står ensam. Strindberg har i »Det nya riket» begagnat sig af det ingalunda ädla sättet att slå igen helt enkelt. Men skall galet vara, så erkänner jag, att jag har mera sympati för den ensamme, som slår de många, än för de många, som i klump kasta sig öfver den ensamme.

Och dock — den, som har känt en fläkt af den ande, som bjuder att säga människorna sanningar, borde aldrig hafva skrivit »Nya riket.» Eller rättare, när han skref den, borde han hafva glömt, hvad som rörde endast honom själf. Dess satiriska skildringar flöda af kvickhet. Hvem nekar det? Tonen och stilen tillhöra den s. k. amerikanska humorn, och Strindberg har vetat, att med bibehållande af full själfständighet täfla med sina förebilder. Hela stycket *Illusionernas dagar* är ju skrivet ej blott med kraft, utan äfven med värma. Nog är det berättigadt att skämta litet med *Svenska folket*, sådant det förekommer vid festmiddagar, järnvägsinvigningar, dödliga fränfällen och i retoriska vändningar. Vår *Nationela bildningsanstalts* franska repertoar har värkligen också sina löjlige sidor, som det väl knappast är något helgerån att gyckla med, och hvad angår *Våra Idealister* och det som skrivits om svenska akademien i *Så går*

det till, så vet hvar människa, hurudan den literära satiren i alla dagar varit.

Men man gör sig skyldig till en betänklig sammanblandning af två vidt skilda saker, när man som hr Staaff i sin broschyr om Det Nya Riket söker försvara Strindbergs tillvägagående med nödvändigheten för en författare att, när han vill skildra verkligheten, taga förebilder ur lifvet. Detta sista är nu alldeles icke något, som har med detta arbete att göra. Hr Staaff talar om noveller. Men »Nya Riket» innehåller inga noveller. Från Scarron eller ännu längre tillbaka och ända upp till de allra nyaste skildrarne af modernt samfundslif kan man vara säker på, att de nog sett, hvad de skildrat, att de aktgifvit på lifvets minsta detaljer, i minnet inpräglad händelser och karaktärsdrag, som kanske oftast undgått andra, och sedan vid nedskrifvandet af sina alster öst ur den källa, deras eget lif skänkt dem. Men Strindbergs Nya Riket har icke allt igenom karaktärn af diktning. Det är personlig satir, och vid den torde man medgifva, att en viss försigtighet får iakttagas. Detta har nog hr Staaff gjort, men så i förbigående, att hela hans bok får utseende af en genomgående apologi, och det medgifvande, han gör på slutet, kommer som en ren öfverraskning för läsaren. På så sätt tjänar man ingen sak.

Den personliga satiren torde tills vidare få anses berättigad. Åtminstone få vi lära oss det, när vi läsa literaturhistoria, och det är knapt tänkbart, att ett undantag skulle behöfva göras för det 19:de seklet. Man har tvifvelsutan rätt att med

satirens vapen angripa en person, i hvad som gäller hans offentliga uppträdande. Ty i detta har han ställt sig under allmänhetens dom och måste vara beredd på den. Men i sitt enskilda lif bör man vara fridlyst, för så vidt den satsen står fast, att en människas handlingar tillhöra henne själf, så länge hon ej kränker andras rätt. Det är detta, Strindberg ej respekterat. Och hvad angår de stötar, tvifvelsutän ganska känbara, som Strindberg själf fått emottaga, så har detta varit en sak, hvilken han bort från början ej blott förutse, utan äfven när angreppen värkligen kommo, vara man att bära.

Det fins bland Strindbergs ungdomsskrifter en för hela hans författarskap mycket karaktäristisk saga, hållen i fornnordiskt manér *). Det är den gamla sagan om askepiltén, omsatt i en säregen form, han som ej fick vara med, när bröderna drogo i härnad, därför att ingen visste, hur stark han egentligen var. När han då gifvit sitt mandomsprof, sprang han i båten, och »draken blef rodd ut i fjorden för att komma till väder! —»

»Solen gick ned. Landet låg som en ljusblå rand bakom dem. Då hördes ett dån i luften.»

»Hvad är det? sad' Ån och sprang upp.

»Det är vädret, som kommer.»

»Ha vi långt kvar?»

»Vi ska börja nu», sa Thore och lät hissa på.»

*) Förf. anser sig böra erinra om, att detta skrefs, innan ännu »Svenska öden» utkommit.

Den har till titel »Början af Ån Bogsveigs saga.» Den är kraftigt gjord, men den rätta fortsättningen har ännu ej kommit. När man tidigt kommit »långt ut,» bör det vara en stolt fröjd att veta sig kunna komma ännu längre.

A. CH. EDGREN f. LEFFLER.

THE TWENTY-THIRD

Fru Edgren har skrivit ganska mycket, mer än hvad åtminstone pluraliteten af den läsande allmänheten vet om. Utom de två samlingarna »Ur lifvet», har hon skrivit fyra dramer, *Skådespelerskan*, *Pastorsadjunkten*, *Under toffeln* och *Elfvän*, hvaraf den sista är uppförd på nya teatern och nu senast i öfversättning på Taliateatern i Hamburg, hvaremot de tre första spelats på dramatiska teatern. Dessutom utkom 1869 under signaturen Carlot hennes första samling berättelser under titeln *Händelsevis*. Hennes första dramatiska arbete *Skådespelerskan* uppfördes första gången i December 1873.

Det har förflutit en tämligen lång tid mellan 1869 och 1882, då den första samlingen *Ur lifvet* utkom. Men man misstager sig betydligt, om man i *Händelsevis* tror sig finna något, af hvad man i allmänhet menar med ungdomlighet. Jag slog upp det lilla häftet med en viss nyfikenhet. Jag väntade mig, att fru Edgren, som nu skrifver så passionsfritt, då skulle hafva skrivit på annat sätt. Jag väntade med ett ord att finna henne själf på det sätt, som en förf:s individualitet i allmänhet klarast träder i dagen i ett ungdomsarbete.

Men det var ett misstag. Fru Edgren var densamma då som nu. Skilnaden ligger blott i den olika graden af fulländning. Fru Edgren gifver aldrig sig själf, när hon berättar. Det är ytterst egendomligt, att i ett arbete från hennes tidigaste år finna denna egenskap redan fullt utpräglad, och det är ännu egendomligare för dem, som tro, att man alltid är fylld endast af sig själf, när man är ung. Men nästan i alla förf:s yngre arbeten, kan man dock finna *någon* antydning om, att han eller hon tecknat sig själf, eller åtminstone med förkärlek uppehållit sig vid de »Stadier paa Livets Vej», som de själfva passerat eller ännu värre just hålla på att passera. De tre korta berättelser, af hvilka den lilla samlingen är sammansatt, äro eller förefalla ej att vara frukter af något genomlevadt. De hafva uppkommit genom iakttagelse och reflexion. Fru Edgren visade sig redan där älska lifvet, sådant det är, utan tillsatser och utsmyckningar, älska det i alla dess underbara skiftningar eller enkla utvecklingsformer, och hon var då som nu återhållsam i meddelanden om sig själf. Man fick ej tillfälle att läsa mellan raderna.

Blott en gång har hon återkommit till en karaktär på ett sätt, som låter kritikern ana, att den legat henne själf närmare än hennes öfriga lifsbilder. Jag tänker härvid på hufvudfigurerna i hennes båda bästa dramer »Skådespelerskan» och »Elfvan». Båda dessa framställa konstnärsnaturen i konflikt med hvardagslifvet. Den ena är en blandning af koketteri, konstnär och kvinna. Den andra är ett barn med alla möjligheter slumrande

outvecklade, för tidigt gift med en man, som ej förstod, att han begått ett våld på hennes lif genom att göra henne till sin hustru. I grund och botten äro de dock samma karaktär sedd under olika förhållanden.

Men eljest finner man ej förf:s karaktär i valet af personer eller ämnen, ej håller i bestämdt uttalade påståenden och sympatier. Ty hon delar jämt sitt intresse mellan de personer, hon skildrar. Hon tecknar ej en på de andras bekostnad. Hon väljer ämnen af ganska skiljaktig natur, och hon uttalar sig mycket sällan bestämdt om någonting. Hon endast skildrar. Så och så gestaltar sig ett förhållande i verkligheten. Hvad är rätt? Och hvad är orätt? Hur skulle denna konflikt lösas för att gifva en tillfredsställande lösning? Ja, det är något, som förf. ej inlåter sig att svara på.

Man kan sätta i fråga, om denna metod, som fru Edgren följer i sina skådespel lika väl som i sina berättelser, i längden är tillfredsställande. Man kan ju ställa spörsmål på många sätt. De mest innehållsdigra af fru Edgrens arbeten innehålla och sluta med spörsmål. Ibsen t. ex. framställer också dylika. Men genom den energiska rikedom på protester och antydningar af alla slag, som hans arbeten innehålla, *svarar* han i grund och botten vida mer, ger vida mer positivt, än alla dessa systemmänniskor, som ej hafva någon ro, förr än de fått en formel, som *för dem* räcker till att säga A och O, där en annan ständigt ögnar ett bortom. Det torde väl icke vara någon oartighet att säga, att fru Edgren icke kan mäta sig med Ibsen i att

•

fråga. Hon drager lugnt upp de olika sidornas gränslinier, visar motsatsen mellan två lägers ställning till samma frågor, tager upp alla svårigheter för och emot, är med ett ord rättvis, lägger sällan en personlig insats i vågskålen, utan lämnar afgörandet åt läsarens eftertanke. Hon håller framför alt läsaren vaken, vaken mer än varm.

Låtom oss som ett exempel dröja vid »Tvifvel», den sista af berättelserna i hennes första samling. Den är ej den förnämsta. Men den tjänar till att belysa detta sätt att gå till väga. Hon börjar med skildringen af kyrkan och predikanten, denne — man skulle kunna säga — hvardagsupplaga af Brand. Han föres in i det förfinade, något ytliga hemmet vid Trädgårdsgatan, där Ellinor och Tea uppväxt. Båda lika mycket tidens barn i fritänkeri och skepsis, Ellinor på alvar och Tea af lättsinne. Ellinor kommer att älska Adrian, och genom kärleken lär hon sig att tro, eller hon vill tro. Hon måste för hans skull. Det är samma psykologiska förhållande, som när Arla älskar Berndtson. Deras utvecklingshistorier äro rika på jämförelsepunkter. Men hela tiden är förf. objektiv i sitt sätt att skildra. Tonen i hennes framställning skiftar aldrig, vare sig hon talar om Adrian, Ellinor, Tea eller den unge målaren, som här representerar den egoistiska skönhetsdyrkan. Ellinor blir olycklig i sitt äktenskap, emedan ett helt föregående lif har större inflytande öfver henne än ett par månaders beslut och efterföljande inre arbete. Adrian blir olycklig, därför att han ej

•

förstår, alt hvad hans hustru har att genomgå, om hon någonsin skall kunna blifva lik honom. Berättelsen slutar med, att Ellinor dör. Därigenom blir frågan obesvarad, och som sagdt förf. har ej för vana att lämna svar. Hon gör det lika litet här som i »Skådespelerskan», »Elfvän» eller »I krig med samhället». Om hon ej lemnar någon i tvifvel om, hvad hon tänker angående »Aurore Bunge» eller »En stor man», är detta ju mindre underligt, då gåtan där just ej är synnerligen svår att taga parti i.

Det skriftsätt jag ofvan sökt skildra, beror på en egenskap, som man plägar beteckna med uttrycket, att »vår tid är analysens tid». Man har till och med börjat orda vidt och bredt om, att vi haft så mycken analys, att vi nu äro trötta på den och börjat längta efter litet syntes. Ja, det är möjligt, att man är trött på analysen och längtar efter något annat. Men då blir frågan, om denna trötthet icke innerst är en svaghet hos den trötte själf, som borde bekämpas. Ty i grund och botten hafva vi väl just ej haft så mycket af den varan här hemma. Hos oss är detta ganska nytt. Begäret att analysera är i stället att betrakta som en reaktion mot en föregående romantisk period. Och intet bevisar väl egentligen analysens nödvändighet så starkt, som att den är så allmän. Och hvad särskildt hvarje enskild förf. angår, så torde man få medgifva, att det skriftsätt hvar och en väljer är en mycket individuel sak, som endast kan besvaras af honom eller henne själf. Den, som kan, må säga något positivt. Den som det icke kan,

må väl hafva rätt att draga sitt strå till stacken genom en undersökning. Om han är tillräckligt samvetsgrann för att ej i otid skrika ut, att han funnit ett almängiltigt resultat, då han icke gjort det, bör väl ej detta läggas honom till last. Ingen lider dessutom mera af en olöst fråga än den, som själf arbetat på dess lösning och fått lägga den ifrån sig utan att helt mäktat lösa den.

Men vill man nödvändigt söka reda på fru Edgrens författarindividualitet, så får man söka den i hennes stil. Med en paradox har jag hört någon säga, att förtjänsten af hennes stil ligger däri, att hon inte har någon stil als. Och det uttrycket är ganska riktigt. Fru Edgren begagnar inga säregna vändningar. Hon har ej »le style personnel» i den mening, att man utan att på förhand veta förf. efter att hafva läst ett par rader genast skulle kunna säga, hvem som skrivit det. Hennes stil är fri nästan från alla prydnader, den begagnar sig sällan af bilder, och den värkan, hon med den samma i alla fall uppnår, beror på den åskådlighet, hvarmed hon får fram allting, och den säkerhet, med hvilken alla konturer uppdragas. Hennes stil är flärdlös, enkel, klar och genomskinlig. Den framhåfver kraftigt innehållet och låter oss aldrig glömma kärnan för skalet. Man tänker hos fru Edgren aldrig på förf. själf, utan alltid på det hon skildrar. Det är detta, som är det förnämsta i hennes konst.

Man skulle kanske kunna karakterisera hela hennes konstnärliga metod, om man säger att den består i att så allsidigt som möjligt undersöka och

skildra ett förhållande, utan att annat än med lätta vinkar antyda för läsaren, hvad hon själf skulle vilja säga i frågan. Men hela skildringen är alltid så energisk, att hon vid behandlingen af en tvistig fråga nödvändigt tvingar läsaren själf att taga parti för eller emot, eller ock lugnt och säkert håller fram för honom den vid bedömandet af alla mänskliga förhållanden så sällan helt erkända sanningen, att man får tänka sig för två gånger, innan man afgör, när en annan handlat rätt eller ej. Fru Edgrens metod är som sagdt väsentligen *analytisk*. Hon utgår aldrig från en tes, som hon ville bevisa, och lägger ej in tendens i berättelsen. Hela hennes framställningssätt blir därför något reserveradt. Man känner på sig att hon är rädd för hänförelsen, som gör blind, när det gäller att döma. Hon väger sina personers handlingar på guldvgit, och hon aktar sig att lägga sina egna sympatier i vågskålen. Därför får läsaren sällan intryck af någon indignation från hennes sida. Jag vill därmed ej säga att hon saknar denna egenskap, blott att det ej fins plats för den i hennes skriftsätt. Hon vädjar aldrig till läsarens lidelse, sällan till hans energi eller känslor, men nästan alltid till hans reflexion. Detta är karakteristiskt för alt hvad fru Edgren skrivit, och är en egenskap, som man kan urskilja både i hennes förra novellsamling och i de fyra pjäser från hennes hand, som utan angifvande af förf:s namn spelats på härvarande teatrar.

Hennes dramatiska arbeten röja ett ovanligt sinne för det tekniska äfven inom detta område, och detta blir så mycket tydligare, när man vet,

att hon skref sitt första skådespel, utan att hafva varit på teatern. Undantager man »Pastorsadjunkten», som i det hela är ett svagt stycke, böra också hennes stycken, som man säger, i det hela göra sig utmärkt väl från scenen.

Och dock är äfven här hennes förmåga af karaktäristik det, som drager till sig lejonparten af intresset. Här liksom i novellerna. Och man bör tänka på bifigurerna för att rätt förstå, hvad en förf. förmår. I »Skådespelerskan» t. ex. hafva vi hela familjen, där den ende sonen för in sin fästmö, en skådespelerska, och familjens medlemmar karaktäriseras genom det sätt, hvarpå de motaga henne, modern som är ond på sin son, därför att han trolofvat sig utan hennes vetskap, som redan vid första ögonkastet misstror den stackars fästmön, som förstår att bringa förstämning i hemmet, utan att säga ett ord, och som tål alt, utom grannarnas skvaller öfver svärdotterns uppträdande på en bal, och dottern, som är hennes afbild i miniatyr, som vanligt med unga pryda flickor mycket värre än sina egna mammor, och så lilla Agda, som ensam bär sitt lilla hufvud för sig.

Sällan har dock fru Edgren gifvit ett sådant galleri af mästerligt utförda porträtt som i novellen *En bal i societeten*, enligt min tanke den bästa af hennes hand, innan nu i våras hennes sista samling kom ut. Hur raskt och lätt och dock hur tydligt äro ej alla dessa personer karaktäriserade. Aurore Bunge, som talar om, att hon tänkt gifta sig med en konstberidare, Arla, som iäkttagert alt med förvåning, nyfikenhet och hemlig bäfvan, den

gamla damen, som snusar och säger »förbaskadt», statsrådet själf, som innan gästerna komma har ett litet halft religiöst gnat med sin mera fromma fru, den unga hustrun, som vid supén ser sin man rusig slå omkull champagneglaset och tyst för honom ut, och sist den fjortonåriga Gurli, den ypperliga Gurli, Stockholms-pensions-flickan par préférence, som läppjat litet på det förbjudna, som är stolt att vara älskad af »en man, en riktig man du», och som är genomlysten efter att få veta ändå mer, än hvad hon vet förut — dem känna vi alla. Särskildt är Gurli lyckad. Förf. har aldrig så förstått att taga en karaktär på kornet och i ett par drag göra den lifslevande verklig. Här fins endast en, som är halfgången — förföraren. Han är romanfigur och ingenting annat. Han säger ingenting, som är onaturligt. Han gör ej annat, än hvad vi dagligen se och höra talas om. Och dock tro vi ej på honom. Han är ej framställd, så att vi tvingas att tro.

Fru Edgrens sista novellsamling har emellertid varit ett framsteg, som är betydande. Den äger alla hennes föregående arbetens förtjänster, och dock utmärker den sig tillika genom något nytt. Det kan nämligen vara mycket, som säges, som är bra. Men det är icke allt, som det ligger vikt på, om det blir sagdt eller ej. För den, som visat sig äga välde öfver det tekniska, gäller det ock att använda denna teknik till något verkligt godt. Det gäller att välja motiv, och vid det valet visar det sig ofta, att det äfven fordras mod för att äga talang. Fru Edgren har visat sig äga detta mod,

trots sin samhällsställning, trots att hon är kvinna. Det är företrädesvis denna egenskap, som gjort hennes sista arbete, till hvad det är. Förf. har aldrig sagt så djärfva saker, aldrig gripit i ämnen, som det i den grad fordrat mod att framställa. Det är alltid innehåll i hvad fru Edgren skrifver, men denna gång rikare än förr. »Barnet» är en utomordentligt fin psykologisk bild. »Ett bröllop» erbjuder ett godt detaljarbete, men torde svårligen vara hämtadt »ur ifvet». Intressantast äro de båda öfriga berättelserna, »Aurore Bunge» och »I krig med samhället», lika mycket genom behandling och val af motiv, som genom sitt inbördes sammanhang.

De hafva nämligen båda utvecklat motiv, hvilka redan funnos i den förut nämnda berättelsen »En bal i societeten». Bland de personer, som där presenterades för läsaren, förekom också en fröken Aurore Bunge, kokett, nyckfull, njutningslysten, något extravagant och mycket vacker. Man får också göra bekantskap med en parentes i hennes lif, när hon gifver vika för omständigheterna och i tre dagar blir en simpel fyrvaktares älskarinna för att sedan, som om ingenting hade passerat, återvända till sitt förra lif. Hennes mor understödjer henne i att ingå äktenskap med en man, som behöfver hennes pängar. Hon gifter sig, för att förseelsen skall kunna döljas, och prästen lyser välsignelsen öfver detta kristliga äkta förbund. Fru Edgren har aldrig skrifvit något mera fulländadt. Händelserna länkas märkvärdigt naturligt, och det sätt, hvarpå Aurore tvingas in i konvensens stora maskineri igen, är skildradt så, att

det lemnar ett varaktigt och uppskakande intryck. Det synes nästan som om fru Edgren för ett ögonblick lemnat den lugna, kyliga berättarton, som eljest är hennes vanliga, och talat med hela kraften af en ädel indignation, som ej tvekar att säga sanningen. Förträfflig är också den psykologiska analysen i berättelsens början.

»I krig med samhället» är den längsta berättelse, som fru Edgren skrivit. Den är 150 sidor stark och skulle mycket väl kunna hafva utgjort en liten bok för sig. Den är kanske ej alltigenom så konstnärligt fulländad som den föregående, men är af flere skäl ännu mer uppseendeväckande.

Frågan om berättigandet af skilsmässa inom äktenskapet, särskildt när denna orsakats af en nyväckt kärlek, har ju på sista tiden lifligt sysselsatt sinnena. Man har talat för och emot. Man har visserligen haft litet svårt att förneka det förnedrande i ett äktenskap, som ej helgas af annat än tillfälliga yttre band, men frågan om barnen, i fall sådana finnas, har alltid stått som ett frågetecken. Fru Edgren har alldeles icke löst denna fråga, men hon har tagit upp den till behandling, och hon har med stor skicklighet under skildringen af ett olyckligt lefnadslopp framställt alla skäl för och emot. Och detta med nästan ängslig samvetsgrannhet. Hon gifver ingen allmän sats som resultat vid berättelsens slut. Hon säger endast, att så och så bör det blifva med de och de förutsättningarna i karaktär, vanor och omständigheter *för dessa individer*. Hvilket parti hon i frågan ansluter sig

till, är ej så alldeles godt att afgöra. Sannolikt träffar man förf:s mening bäst genom att vid denna berättelse, liksom i allmänhet, ej låta henne taga något parti als. Hon har blott skildrat en konflikt, som är af den art, att man svårigen kan säga hvilken af de stridiga sedliga makterna, det varit rättast att lyda. Slutreflexionen i stycket ligger kanske i dessa ord: »Stackars barn, stackars barn! och stackars mor! Hvad lifvet ändå är grymt! Hvarför skulle hjärtats pligter komma i en sådan fruktansvärd konflikt med hvarandra? Hvarför skulle man nödgas slita sig själf i stycken och offra halfva sitt lif för att rädda den andra hälften från undergång?»

Äfven här fortsätter fru Edgren hvad hon börjat i »En bal i societeten». Hon skildrar fortsättningen på Arlas och Gurlis lif, eller rättare — hon ger en vink om Gurlis, men behandlar utförligare Arlas. Då f. d. statsrådet Pfeifers dotter, Arla, är den egentliga hufvudpersonen i berättelsen, och då denna karaktär är tecknad på ett sätt, som ställer henne i jämbredd med de yppersta karaktärer novellliteraturen äger, kan det löna mödan att gifva en exposé af hennes utveckling. Ingenting karaktäriserar förf. bättre.

Arla är en af dessa djupt anlagda, karaktärsstarka, inåtvända kvinnor, som skulle vara jordens salt, om deras lefnadsförhållanden skänkte dem en annan uppfostran, än som vanligen beskäres kvinnor. Hon hade haft sitt lilla svärmeri på sin första balafton för denne man, om hvars rätta karaktär hon så hastigt blef öfvertygad. Efter denna kata-

strof återstod henne endast resignationen. Hon led djupt af sina krossade illusioner, och när den betydligt äldre byråchefen Örn friade till henne, svarade hon ja, emedan hon trott sig hafva lärt af lifvet, att tillgifvenhet och högaktning äro en bättre grundval för äktenskapet än ett flygtigt tycke. Ty detta var ju den form, under hvilken hon lärt att känna kärleken. I tio år hade hon varit gift. Hon hade två barn, hon höll af sin man, hon var ej olycklig; men hon lefde för sig själf. Den innerlighet, som fans i hennes natur, hade det lif, hon förde, egentligen icke plats för. Då blef hon bekant med en ung man B. Berndtson, som en sommar var informator i hennes fars hem. Statsrådet och byråchefen bodde nämligen på två närbelägna villor under sommarmånaderna. Han var en häftig, radikal natur. Han sade saker, som hon ej hört förr, tankar, som upprörde hennes innersta, men som hon ej kunde göra sig kvitt. Han stod i opposition till den lilla värld, han lefde i, och i parentes sagdt är hans ställning som informator i ett förnämt hus återgifvet med verklig virtuositet. De små dagliga förödmjukelserna, öfversitteriet från familjens sida, den misstänksamma stoltheten från hans sida, hans ovana vid sällskapslifvet, hans begär att öppet visa sitt förakt för allt konventionellt — detta är iakttaget och återgifvet med mästarskap. Man skulle blott kunna anmärka att hans oppositionsbegär knappast borde gifva sig luft första dagen. Därtill är han dels för blyg, dels mot sin vilja duperad af den för honom ovana elegansen.

Emellertid blir det snart ett slags förhållande

mellan Arla och honom. Han är ej van vid att tala förtroligt med en fin kvinna. Han tycker om att blifva tillrättavisad af henne för sina förseelser och svagheter; hon får välde öfver hans handlingar och han öfver hennes tankar. Det kyska, tillbakadragna och kvinliga, som fans hos henne, var för honom lika nytt, som hans hänsynslösa uttalande af de mest kätterska åsikter var det för henne. Efter en tid reser Berndtson till utlandet, och det enda samband, som nu finnes dem emellan, utgöres af de bref de växla. Af pligtkänsla visar Arla brefven för sin man, utom ett, som innehöll en förtäckt kärleksförklaring, och på hvilket hon i stället skref ett afvisande svar. Berndtson svarade med att afbryta all korrespondans dem emellan.

Något därefter kom Berndtson hem, och nu uppträdde han offentligen, först med ett revolutionärt drama i 6 akter och sedan genom att hålla föreläsningar. Arla följer med allt detta, och deras förhållande återknytes. Så råkar Berndtson henne på en badort, där hon vistas, medan hennes man är i Karlsbad, och nu sker brytningen mellan Arla och hennes man, hvarefter hon följer Berndtson till utlandet. Fint är här skildradt, hur Arla ej drages till Berndtson genom att först väckas till öfvertygelse om hans åsigers rättighet, utan att tvärtom hennes kärlek lär henne tro på hans åsikter. Häri ligger också den ofvan antydd psykologiska likheten med Ellinor i »Tvifvel». All den hänförelse, hon är mäktig af, slösar hon på sin nya öfvertygelse, men den blinda tron för med sig något sterilt, människan må med denna sin tro omfatta hvad

som hälst, och Arla blir lika dogmatisk i sin nya tro, som hon var det i den gamla.

Hela det följande är blott en undersökning af, om det är möjligt för en kvinna — eller rättare om det var möjligt för Arla — att blifva lycklig i detta slags förhållande. Hon älskar Berndtson, men denne är en för kritisk och ideelt anlagd natur för att vara nöjd med att blifva föremål för afguderier. Och han finner att han egentligen älskat Arla mer, när han trodde henne oåtkomlig, än sedan hon blifvit hans. Därtill kommer att han är svartsjuk på hennes föregående och på ett oädelt sätt förbrår henne, att hon ej kan glömma sina barn. De komma hem, och nu uppstå alla dessa oundvikliga slitningar mellan Arlas känslor som maka och som mor. Berndtson förstår ej detta. Han vill ej veta af att — en människa må hafva hängifvit sig aldrig så helt åt något nytt — det dock alltid måste finnas någon vrå inom henne, där det gamla lefver kvar. Ty det, som växt in med vårt väsen, kan långsamt utplånas, men aldrig häftigt ryckas bort. Det fins kanske också mycket, som aldrig kan ryckas bort. Vändpunkten inträffar vid Arlas förste mans död. Då vill Berndtson resa ut igen för att få arbeta i ro. Han ber Arla följa sig, och hon svarar: »Kan jag lemna mina barn?» Då reser han ensam. Båda känna, att de ej längre äro något för hvarandra. Han lofvade att komma åter om någon tid, men ingen hoppades mycket af detta återseende. »Det förflutna var dött — hvad framtiden kunde bygga upp, var osäkert».

Fru Edgren har här skildrat ett äktenskap,

baseradt på brytandet af ett föregående äktenskap eller på ett äktenskapsbrott, och hon har gjort äfven denna nya förbindelse olycklig. Men man begår ett misstag, om man tror att förf. därmed sagt, att Arla handlade orätt, likaväl som om man skulle söka få fram härur en apologi, för att hon skulle hafva handlat rätt.

Det är här som nästan alltid hos fru Edgren. Hon gifver ej läsaren i handen de trådar, som föra till ett bestämdt resultat. Hon synes själf osäker, och hon vill göra läsaren osäker, ej skaka upp honom, utan tvinga honom att undersöka. Det är kanske därför, hon så sällan visar indignation. Det är därför, hon kan väga skäl och mot-skäl så lugnt och passionsfritt. Det är därför, hon så säkert och väckande invärkar på vår *reflexion*. Detta är på samma gång hennes styrka och hennes begränsning.

HARALD MOLANDER.

REV. A. J. M. J. J. J.

Det är blott lätta antydningar om de sannolika konturerna till en författarindividualitet, som dessa rader kunna skänka. Hr Molander har ännu ej skrivit mycket, hvilket torde få anses naturligt, då han ej är mer än tjugufem år, och det han skrivit är ej af den art, att det direkt pekar öfver på författarens egen personlighet.

Detta är emellertid det för honom särskildt egendomliga, det som i viss mån ställer honom ensam bland vårt lands yngre skriftställare, och det förtjänar dessutom att tagas vara på, emedan det i allmänhet är rätt sällsynt, att en ung författare väsentligen uppträder som iakttagare. Det är eljest så frestande just för ungdomen att gifva vissa vinkar om sin egen person. Ju yngre man är, dess mer plägar man vara upptagen af sig själf, hvarför en böjelse för lyrik plägar vara skönjbar äfven i de sedermera mest decideradt objektiva författares förstlingsalster.

Dessutom ligger det i allmänhet rent af i luften i våra dagar för våra författare, äldre som yngre, att taga parti. De flesta äga en betydligt utvecklad indignation, som där den är af äkta sort, förlänar deras arbeten något personligt öfvertygande,

som är af egendomlig värkan. Jag påstår ingalunda, att Molander saknar indignation. Långt därifrån. Jag är till och med böjd att tro, att han äger den i mycket hög grad, och att detta sannolikt någon gång kommer att spörjas. Men faktum är, att i intet af de arbeten, som ännu från hans hand kommit till allmänheten, är denna egenskap på något sätt dominerande. Hufvudintresset är öfvervägande psykologiskt. Man frågar sig t. ex. vid läsande eller åskådandet af »Furstinnan Gogol» ej: hvar ligger rätten, hos nihilisterna eller hos kejsaren? Utan man frågar sig: på hvad sätt har den personen blifvit nihilist? På hvad sätt har den eller den utvecklats sig under invärkan af den revolutionära rörelsen? Hvilka trådar leda den eller den personens handlingssätt vid detta tillfälle? Och i hvilket samband stå dessa trådar med personens i fråga karaktärsutveckling i allmänhet?

Förutom ett par poem, tryckta i Upsala vid högtidliga tillfällen, finnas ej många äldre arbeten af Molanders hand. En novell, kallad *I storm*, tryckt i Familj-journalen och ett par humoresker i tidningen Upsala-Posten — det är allt.

Men äfven i dessa är man i tillfälle att se, i huru hög grad den psykologiska iakttagelsen alltid varit en hufvudsak för honom. Drag ur den tjänande klassens lif, sådant detta invärkar bildande på karaktärerna, det är hvad man får af den första berättelsen. Och i de små humoreskerna är intresset väsendtligen ett likartadt. Fin iakttagelse, valde öfver formen, en udd i satiren, som kommer af reflexion mer än af hänförelse, och en ej

obetydlig portion kvickhet märka vi i dessa småbitar.

Men där fans också en egenskap, som osökt visar öfver på *Rococo*, den enaktskomedi, hvarigenom förf. först gjorde sig egentligen känd. Där fans ett fint, glädtigt sjelfsväld, uppblandadt med en ej ringa grad af skepsis. Det var som en läcker rätt, försatt med någon ovan, pikant kryddsmak. Och detta var något, som finnes redan i de nämnda humoreskerna.

Men för öfrigt är det äfven här iakttagelse och godt studium, som är nerven i det slags produktion, som frambragt ett sådant stycke. Det förefaller, som om författaren studerat Frankrike under 1700-talet, kanske mest dess litteratur. Så har han börjat undra: hur sågo det tidehvarfvets människor ut, dessa underliga varelser, som ömsevis beundrade Voltaire och svärmade för Rousseau, som ville lösa lifvets gåtor lika lätt, som de skrefvo ett epigram eller en madrigal, dessa människor, hvilka lekte herdar och herdinnor med rörpipor och lamungar, som de ledde i rosenröda band, under det att den väldigaste revolution, världen ännu skådat, förbereddes midt för deras ögon? Hur sågo de ut i hvardagslag, denna crème de la crème af blandadt galanteri, konstförgudning och hofetikett? Och så skrefs då »*Rococo*», ett bland de underligaste förstlingsalster, någon författare släppt ut i världen. En nära nog öfverlägset behandlad dialog, en förträfflig scenanordning och framför alt en så äkta gammalfransk touche öfver hvarje samtal och hvarje karaktär, att man vid läsningen själf nästan började känna efter, om man ej hade allongeperuk, och när man kom

till de inflikade gammaldags poemen, fick lof att kasta en blick tillbaka på titelbladet för att öfvertyga sig om, att de ej förskrefvo sig från någon af våra egna gamla gustavianska skalder.

Men bakom alt detta lätta, lekande, detta gyckel med kärleken, denna indifferens för lifvets större intressen, skönjde man hela tiden något annat. Det var mer än en läsare, som redan af »Rococo» anade sig till, att författaren kände till äfven de stora passionerna, att den Amor, som bar knapp på floretten, ej egentligen var hans ideal. Och det var denna slags dubbelhet i stämningen, som enligt mitt omdöme var pjesens största förtjänst.

I *Furstinnan Gogol* visade sig också förf. i många afseenden som raka motsatsen till den, som nyss skrifvit »Rococo». I ett fall var han dock den samme. Hufvudintresset låg på det psykologiska. Här var ej fråga om att få en tendenspjes i vanlig mening. Det var intet inlägg i frågan om nihilismens berättigande eller ej. Syftet var ett allmännare, men pjesen blef därför ingalunda mindre modern.

Det kan möjligen vara skäl att här säga något om en sak, som nära nog synes hota att öfvergå till trosdogm. Och har den väl kommit så långt, är den som bekant mycket seglifvad. Man tycks nämligen börja få för sig, att tendensen i ett stycke är det, som först och sist afgör, huruvida det är modernt eller ej. Detta beror nu hemma hos oss på att Ibsens sista dramer haft en dylik förborgad eller tydlig tendens, hvilket också varit fallet med arbeten af Björnson, Strindberg m. fl. Jag anser

mig ej behöfva göra reda för hvad jag här menar med tendens. Det har länge sedan blifvit utredt, att ordet i våra dagar har en annan betydelse, än det hade på 1700-talet.

Men skulle det vara en fordran på hvarje arbete som ville göra anspråk på att innehålla något nytt, att det skulle bäras upp af en politisk, religiös eller sedlig tendens, då misstänker jag, att åtskilliga af de yppersta nyare diktare skulle få ställas på en ganska underordnad plats. En sak är, att tendens, i den mening ordet här användes, *får* finnas, en annan sak att den *måste*. Turgenjew är sällan i egentlig mening tendentiös, Zola icke heller, annat än i vissa af sina arbeten, hos Daudet och Goncourt torde det ock vara svårt att leta ut tendensen. Ty man inbillar sig väl aldrig, att Daudet skrivit t. ex. »kungar i landsflykt» för att få säga om konungamakten, att den är »une grande, vieille chose, morte?»

Nej, det är icke blott de djärfva och nya tankarna, som gifva ett arbete karaktären af »modernt». Den noggranna, sorgfälliga, på verkligt studium stödda psykologiska analysen, den detaljerade iakttagelsen, själfva intresset för människan såsom sådan, oberoende af tillfälliga egenskaper såsom parti, tro, fädernesland o. d. — detta är kanhända ett väsentligare drag hos nutidsdiktningen än apologier för republik eller angrepp på en gammal troslära.

Just i denna mening är det »Furstinnan Gogol» är så alltigenom modern. Och det är från en sådan synpunkt, man bör betrakta den, om man

ej alldeles vill missförstå ej mindre förf:s afsigter än modern konst öfver hufvud.

Men för att återgå till »Furstinnan Gogol» — det, som i och för ett porträttutkast af författaren där är det viktigaste, är tvifvelsutan hans sätt att skildra hufvudpersonen, som här trots styckets titel gifvet är *Boris Dmitrijew*. Jag säger, att han är dramats hjälte, Ty kring honom koncentrerar sig hufvudintresset, och dessutom är han revolutionär på ett sätt som ingen mer än han i hela stycket.

Hr Molander har ej helt abstrakt tecknat den revolutionära rörelsen enbart i typer, hvilka liksom uttryckt olika sidor af denna revolutions idé (sådana typer finnas visserligen två, nämligen *Zotov* och *Folenko*, och detta med all rätt), utan han har velat visa, hur och af hvad skäl hans hufvudpersoner drifvits in i den revolutionära rörelsen, hurudana de blifva under inflytande af den, och hur de personliga intressena, hela en människas genomlevade fordom, blandar sig in i hennes kamp med det allmänna, lägger hinder i vägen för hennes mera oegennyttiga sträfvanden eller ock rent af gör det henne omöjligt att göra verklighet af sitt tal om att lefva och dö för en tanke. Det blir fakta, som bestämma henne.

Och en annan sak! Ingen blir revolutionär, därför att han vill vara det, eller därför att hans tanke brutit ett par af broarna, som leda tillbaka till tron på ett föräldradt åskådningssätt. Ty det gå många broar, som leda tillbaka på känslornas, fantasiens, minnenas och drömmarnes väg. Och

det är icke så svårt att göra sig fri från ett gammalt, så länge det blott gäller att resonnera. Det blir värre, när det gäller att handla i öfverensstämmelse härmed. Då blir det lätt dessa tusen osynliga trådar, som omärkligt fjättra oss, hvilka fälla utslaget.

Därför tvekar Romilov att sända sin dotter i elden. Därför sitter Folenko och fantiserar, när han borde tänka på minan. Därför vill Natalija ej, att minan skall springa, när det gäller hennes far. Därför får hon i sin ångest i femte akten en frestelse att rådfråga korten och kan ej slita sina ögon från Kristusbilden på väggen. Därför utropar också Dmitrijev sitt förtviflade »Du», när han får veta, att Tatijana är den, som mördat hans far. Öfver allt är det gångare från ett i reflexionen skenbart öfvervunnet fordom, hvilka vakna till lif. Det är detta, som visar, att vi hafva med människor att göra och ej med abstraktioner.

Som sagdt — de ledas ej enbart af »idéer». Personliga motiv gripa in. Romilov vill hämnas sin ära på det höga onämnda föremålet för attentatet. Tatijana har kastats in i revolutionen, emedan hennes man blifvit piskad till döds, och det är kärleken, som lärt Natalija att sätta sitt lif som insats för ett högt mål.

Nå än Dmitrijev? Hvad söker han som revolutionsman? Jo, hans utveckling är litet mera egendomlig och dock, kanske just i våra dagar, ej ovanlig.

Boris är son af en kejsrerlig ämbetsman. Han har i sin barndom varit sjuklig, hans ungdom har

varit full af svärmerier om denna frihet, som han trodde alla andra äga, därför att han själf saknade den. Han har emellertid varit utomlands, och när han kommer hem, ser han förhållandena i Ryssland i en annan dager, än innan han for bort. Hans far har blifvit mördad af nihilisterna, och klyftan mellan, hvad han drömt sig om friheten, och hvad som i lifvet synes krävas för att göra den till verklighet, är sådan, att han bäfvar tillbaka för att ens i tanken fylla den. Mordet på fadern har till och med gifvit honom hat till frihetens förkämpar och försvarare.

Ty hans kärlek till friheten har varit rent abstrakt och fantastisk på ett sätt som endast är möjligt för en man — ung eller gammal. När Boris efter slaget vid Plevna låg sårad på lasarettet, vårdades han af en rysk furstinna, styckets hjältinna *Natalija*, och han ingaf henne kärlek till friheten, därför att han lärde henne älska sig. Men hos henne tog frihetssvärmeriet en annan riktning. En kvinna behöfver i allmänhet något reelt för att kunna älska, och hon såg sig om efter något sätt att arbeta i lifvet för detta, hon lärt att tro högt om. Så kom hon in i den revolutionära rörelsen, samtidigt med att Boris drefs emot den. Och det är hennes inflytande, när de nu i början af stycket råkas, som blir bestämmande för Boris' utveckling.

Ty frihetskärleken var ej död inom honom. Själfva hans häftiga utbrott mot revolutionärerna gifva vid handen, att det blott var hans sårade frihetskärlek, som reste sig mot dem, hvilka skändat

friheten med brott. Därför slår som en blixtned öfver honom den upptäckten, att Natalija tillhör de revolutionära. Ty han själf famlar, går som i feber sökande efter något att gripa till för att få ett värk att utföra, som han helt kan offra sig för. Därför behöfver han blott underrättelsen om, hvem fadern egentligen varit, att hans far varit den, som gjort sig skyldig till de värsta grymheterna mot folket, och att han därför blifvit mördad — för att med lif och själ förklara sig vara revolutionär. Då är tviflet inom honom slut, han ser blott en snörrät väg för sig, och han går till väcket utan att se hvarken till höger eller till vänster.

Men hvad han söker, när han kastar sig in i revolutionen, är sin egen personlighets räddning. Och det är detta, som gör honom, ej blott till en frihetshjälte, utan till en modern sådan. Ty det fins intet drag, som mera är karaktäristiskt för nutiden än detta medvetna sträfvande efter att hålla sin egen inre människa upprätt. Därvid kan mycket blifva medel, som kanske borde vara ändamål. Frihetens sak blef ett sådant medel för Boris. Det var hans tragiska märke, och detta är ett modernt sådant.

Om själfva stycket har mycket blifvit yttradt, och det torde kunna förutsättas såsom tämligen bekant. Men icke sant — det företer en bjärt kontrast till »Rococo»? Vi hafva ej på länge på vår kungliga scen sett ett stycke så måttadt med lidelse, där de stora passionernas kamp varit så enväldsherskande. Det gör i det afseendet knappast intryck af att härröra från samma person som

det föregående. Och dock fins det ett samband dem emellan, en egenskap som är gemensam, och som förut blifvit sagdt, den ligger i det psykologiska intresset, som för Molander är det första och det sista, och i den tekniska färdighet, hvarigenom han i detta afseende öfverträffat alla, som på sista tiden här hemma skrifvit dramatiska arbeten.

A. U. BÅÅTH.

W. E. B. DUBOIS

Vid hvarje försök att bilda sig till författare måste förarbetet upptagas af att skapa sig en egen form, ett själfständigt uttryck för själfständiga tankar. Detta vare sig man arbetar under inflytande af förebilder eller ej. I någon mån och under någon period af sitt lif gör hvarje skriftställare detta, antingen hans alster af dylikt slag komma till allmänhetens kännedom eller icke. Hans utveckling betecknas då af, att han alltmer blir fri, att han bortränsar det, som är främmande, och blir sann mot sig själf och sträng. Ty det går ej lätt att bryta med ett manér, som man tillägnat sig af andra. Gamla tankar, gamla föreställningar, stämningar och fantasier, födda af reminiscenser från barnårens och de tidigare ungdomsårens lektyr, omsätta sig gärna i vers, som på grund af sin likhet med gamla kända saker för en främmande ofta taga sig något komiska ut, men hvilka för den, som skrifver dem, synas som direkta foster af honom själf, emedan man vid den antydde åldern tillägnar sig alt främmande med en friskhet och en styrka, som gör det omöjligt för den skrifvande själf att bland alt det myckna osmälta, som jäser inom honom, och som gör, att han känner sig så rik, skilja mellan mitt och ditt. Men kommer så den tid, när själfkritiken

vaknar, då ser han på sina produkter och gör en inventarieförteckning i sin portfölj. På en bundt skrifer han Tegnér, på en annan Runeberg, på en tredje Heine, på en fjärde Byron. Allt efter omständigheterna. Och är han klok, anställer han så en munter autodafé på de stulna varorna och ser sedan efter, om han ej kan finna tillräckligt inom sig själf. Därefter börjar det egentliga själfständighetsarbetet. Man når aldrig originaliteten med ens. Det kan i början komma att födas många underliga öfvergångsformer, andra intryck komma från annan lektyr och blanda sig med, hvad man själf upplefvat och tänkt. Men den, som är mäktig af detta slags arbete, är på den rätta vägen, om ej att blifva ett geni, så dock att såsom talang blifva gedigen.

Bååth har gått denna väg. Han har haft sin Tegnérperiod och sin Runebergperiod, ehuru han ej lemnat den offentligheten i våld, och han har haft så mycket svårare att slå sig fram, som han efter denna tid ej lämnat versen åt sitt öde och kastat sig på prosan, utan sökt att skriva lyrik med bibehållen originalitet.

Man behöfver just ej läsa mycket af den samtida versproduktionen i vårt land för att se, hur andefattig den i allmänhet är. Man känner igen den ene på den andre. Man känner igen tankarna och man känner igen formen. Får man höra de två första verserna i en fyraradig strof, kan man ibland nästan fylla i de två följande själf. Det är ungefär som vid vissa orkestergångar, där man efter ett par toner känner det följande, emedan kompositören begagnat ett gammalt skema.

Tekniken är så uppdrifven och så utbredd, att man i fråga om poesi nästan har svårt att skilja mellan äkta och oäkta. Vi äga t. ex. Snoilsky-imitatörer, som gått så långt i virtuositet, att om skaldens namn stode under deras stycken, det säkert skulle vara få, som misstänkte förfalskningen.

När en gammal form är utnött, måste man söka en ny. Men först och främst måste man göra klart för sig, hvari den gamlas svaghet ligger. Svaret härpå torde få sökas däri, att vår tid är trött på *abstrakt* vers och sträfvar alt mer efter konkreta uttryck och konkreta bilder. Man vill *se*, hvad skalden skildrar, ej blott känna det intryck, som väckts af de omtalade föremålen. Detta sista gäller naturligtvis i första rummet naturmålningar, åt hvilka Bååth ägnat icke så få stycken. Låtom oss taga ett exempel, så blir saken genast klar. I den första samlingen »Dikter», som Bååth utgifvit, finnes ett stycke, som kallas *Sydsåkansk sommarkväll*. Vi hafva många gånger läst poem med titeln *Aftonstämning*, *I solnedgången*, *I kvällen*, och hvad dessa slags stycken nu allt kunna heta. De kunna vara mäterliga poem eller efterklangsalster. En sak hafva de dock gemensamt. De skildra ett natursceneri i *allmänhet*. De gifva tankar, som födas af en dylik anblick, stämningar, som skalden haft, minnen, som väckts till lif, förhoppningar och sorger, som anknyta sig till erinringen af en dylik afton. Bååth har försökt något annat. Han har velat skildra naturscenen själf. Det är en bestämd natur, en viss trakt, han diktat om, vare sig han nämt detta i poemets titel eller ej. Och hvad Bååth eftersträfvar, är att i ett lyriskt

poem få fram alt det, som samvärkar vid väckandet af en stämning, för att dymedels väcka denna stämning, som han själf erfarit, äfven hos läsaren. Och han försmår ej att därvid begagna äfven mera triviala detaljer, dem skalderna eljest försmå, väl vetande, att äfven det mest obetydliga utöfvar sitt inflytande, äfven om de flesta ej göra sig tillräckligt reda härför. Hvar och en vet, att erinringen om en tarflig koskälla kan väcka minnen lika lifliga som någonsin den praktfullaste utsigt.

Bååth värkar genom sinne för detaljen och ännu mer genom förmågan att välja med smak. Han hopar ej iakttagelser endast för att briljera med virtuositet. Han griper ur högen dem, som skänka den åsyftade stämningen.

Vill man se ett annat exempel, läse man *En flyttdag i april, Köbenhavn 1881*. Scenen är en gata. Han skildrar en mylrande massa af skräp, som ligger i högar utmed trapporna. Han rotar litet i högen, och han visar oss, hvad där fins: »uttrådade skor, tapeter sönderrifna, splittrade glas» etc. Han går öfver till att tala om dem, för hvilka denna dag är en festdag. Krokiga gummor, gulbleka ungar, ett par lumpsamlare. Hvar tager, hvad han kan få. Barnet får sig en leksak, de äldre en liten lättfängen förtjänst. Vagnar köra fram med sina kända lass af möbler, speglar och

»Öfverst i ram af gull

Leende tafla, af sol och sommar full.»

Skalden ser på allt detta armod eller halfva välstånd. Som af medlidande slutar han dikten:

»Sakta i taflans sol, som från lasset ler,

Falla smältande, kalla flingor ner.»

Jag undviker med flit de tillfällighetsdikter, Bååth skrifvit. De äro ej precis utan värde, men lemna håller intet bidrag till hans karaktäristik. Samma är förhållandet med en och annan dikt i något antikverad fosterländsk anda, hvaraf ett prof finnes till och med i den andra samlingen. Som öfversättare har han utom flere ypperliga försvenskningar af fornisländska och nyisländska dikter lemnat en öfversättning af *Njals saga*, hvilken af kännare förklarats för klassisk.

I hans karaktäristik som diktare fattas emellertid ännu ett par drag. Bååth har en gång försökt sig med en längre dikt, ett slags novell i romanser skulle man kunna säga. Dikten bär namnet *Ett fragment*. Det är en liten historia, framställd med ovanlig finess och enkelhet, djup och klagande som den är. Det är historien om en ung man, som fångats i en ungdomskärlek af ett par vackra ögon, hvilka kunde konsten att förtrolla, en ungdomsförbindelse af den art, att den mynnar ut i hvardaglighet och joller, i stället för att gifva kraft till ett verkligt lif. Hjälten i berättelsen — om jag så får kalla den — har ej förmåga att, fastän han inser förbindelsens lösa beskaffenhet, bryta den i tid, han är fjättrad med tusen osynliga band, och följden blir, att han söker ersättning på annat håll, där han kan träffa dem, som »förstå hans andes lif — sådant nu det är.» Slutsången skildrar, hur modern hade tillyckat hans ögonlock, och man har ej svårt att gissa dödsorsaken.

Det är en fin dikt, som visar lika mycken innerlighet som iakttagelse. Det är en skildring

af ett kärleksförhållande, som går åt motsatt håll med de flesta dylika, som skildras i våra dagar. Ty här är det hon, som förstör honom, genom att hon ej är mer än ett barn, ett förhållande, till hvilket lifvet ej sällan torde bjuda ett motstycke. Dikten lider emellertid af ett fel, som man ej sällan på träffar hos Bååth. I sin sträfvan att tillägna sig en egen versifikation blir han ofta nog just genom sina märkvärdigt koncisa strofer svår att förstå. Man kan säga, att det är en förtjänst hos en författare, när hans stycken vinna på att läsas om. Men det är bestämdt ingen förtjänst, att man måste läsa om dem för att komma underfund med innehållet.

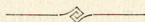
Med andra diktare i vår tid har Bååth det draget gemensamt, att liksom han har öga för detaljer i naturen, så ligger vid skildringen af människolifvet hans styrka i att uppfatta och återgifva det skenbart obetydliga, lilla, som mången eljest går förbi. Han griper sina bilder ur lifvet och försmår ej, såsom i de fina bilderna *Från gatan*, att söka pärlor, äfven där mängden af människor ej tro, att sådana finnas. Han har en tanke för, hvad tjänsteflickan ute i köket kan känna, när tonerna från dansen inne hos herrskapet nå hennes öra, han förstår hennes stumma alvar, när hon vid försöket att titta dit in mötts af lorgnetter, hviskningar och närgångna leenden; i vimlet utanför butiksfönstret, där taflan öfver Jairi dotter hänger, har han öga för kvinnan i trasor, som går därifrån med »fuktig glans i det klarnade ögat»; han uppsnappar »vid Café du lac» i Köpenhamn dagakarlarnes hotfulla

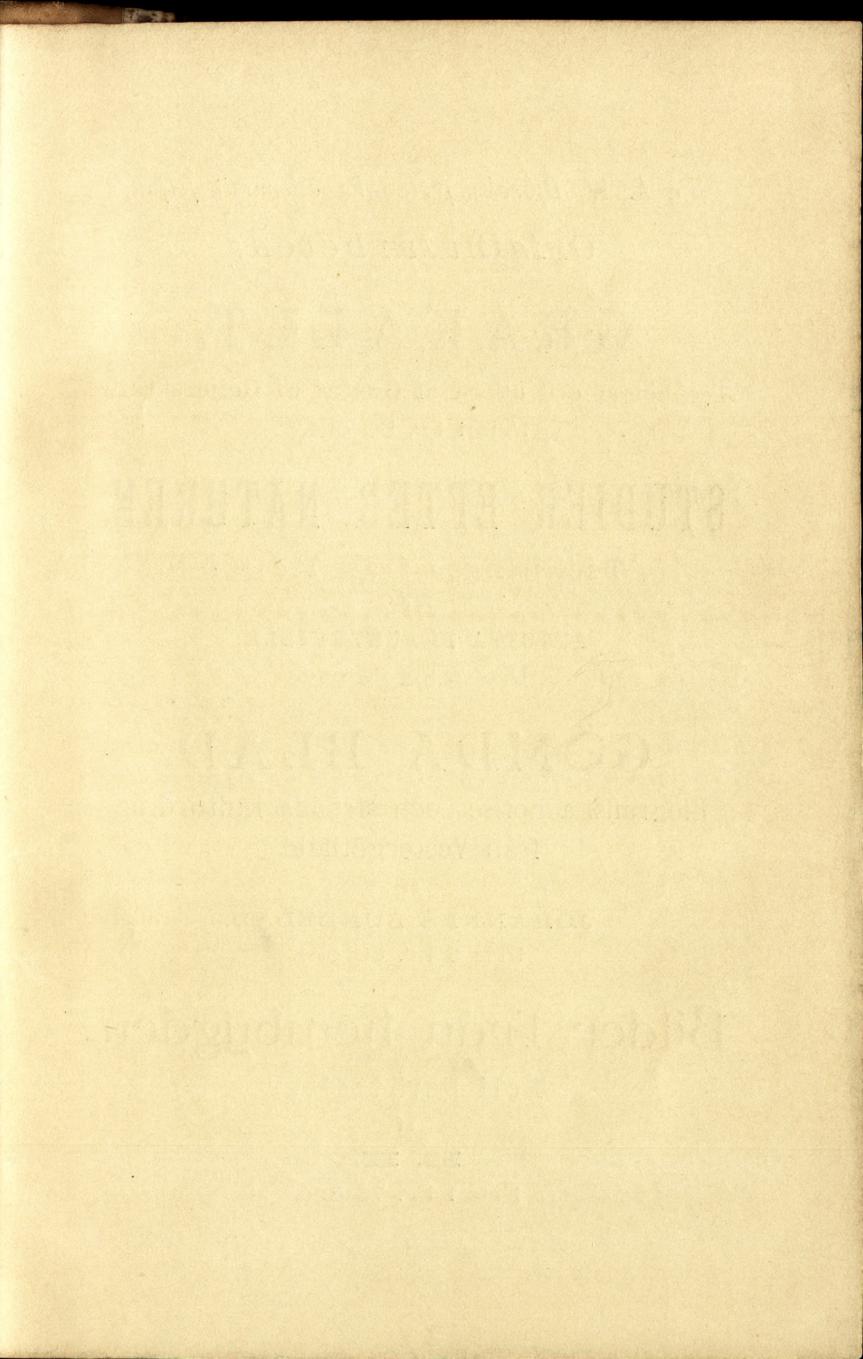
ord, när de berusa sig ett stycke från de rika; och i dikten om *Magdalena* vet han att gifva en hänförande bild af, hvad hennes lif *kunde* hafva varit.

Det vore fåfängt att af så ringa material som två diktsamlingar och ett par här och där tryckta senare poem söka ställa författarens horoskop och påvisa, hvori han lyckats bäst, och hvad man af honom följaktligen kan vänta. Men en sak kan man dock se och glädja sig åt. Det är, att hans sista dikter, de som stått i Literärt albums sista årgång, jämte ett par i Ny svensk tidskrift intagna, öfverträffa hans föregående. Motiven äro alvarligare och djärfvare gripna, versbehandlingen enklare, utan att vara mindre originell. *Ståt*, som skrefs med anledning af Gustaf-Adolfs-festen, är ett kraftigt väckningsord, så kraftigt, att den ärade tidskriften, i hvilken det infördes, fann sig föranlåten att beledsaga det med en reservation; och dikten *Ett socialistmöte* i Literärt album skulle, om Bååth ej skrifvit mer än den, ensam räcka till för att gifva honom namn af diktare. Läger man till dessa det i all sin enkelhet utomordentligt gripande poemet *Syskon*, har man rätt att vänta sig något af den nya diktsamling, som af Bååths hand väntas till julen. Hvad man kallar en stor skald, är Bååth ej. Men han är en gedigen talang, en af dem, som sökt och funnit sin egen väg, och som på denna väg förts allt närmare till att förstå den tid, i hvilken de lefva, och för hvilken de dikta.

INNEHÅLL.

	Sid.
Vilhelm Topsøe	1..
Kristian Elster	29..
Alexander L. Kielland	59..
J. P. Jacobsen	89..
Holger Drachmann	121..
S. Schandorph	139..
August Strindberg	165..
A. Ch. Edgren, f. Leffler	195..
Harald Molander	213..
A. U. Bååth	225..

På A. W. Björcks förlag ha utkommit följande

Originalarbeten:

GRÅKALLT.

Teckningar och utkast af **Gustaf af Geijersstam.**

Pris 1 kr. 50 öre.

STUDIER EFTER NATUREN.

Teckningar från Italien

af

AUGUSTA BRAUNERHJELM.

Pris 2 kr. 25 öre.

GÖMDA BLAD.

Biografiska notiser och strödda kulturdrag
från Vestergötland

af

JOHANNES SUNDBLAD.

Pris 3 kr. 50 öre.

Bilder från hembygden.

Tolf berättelser

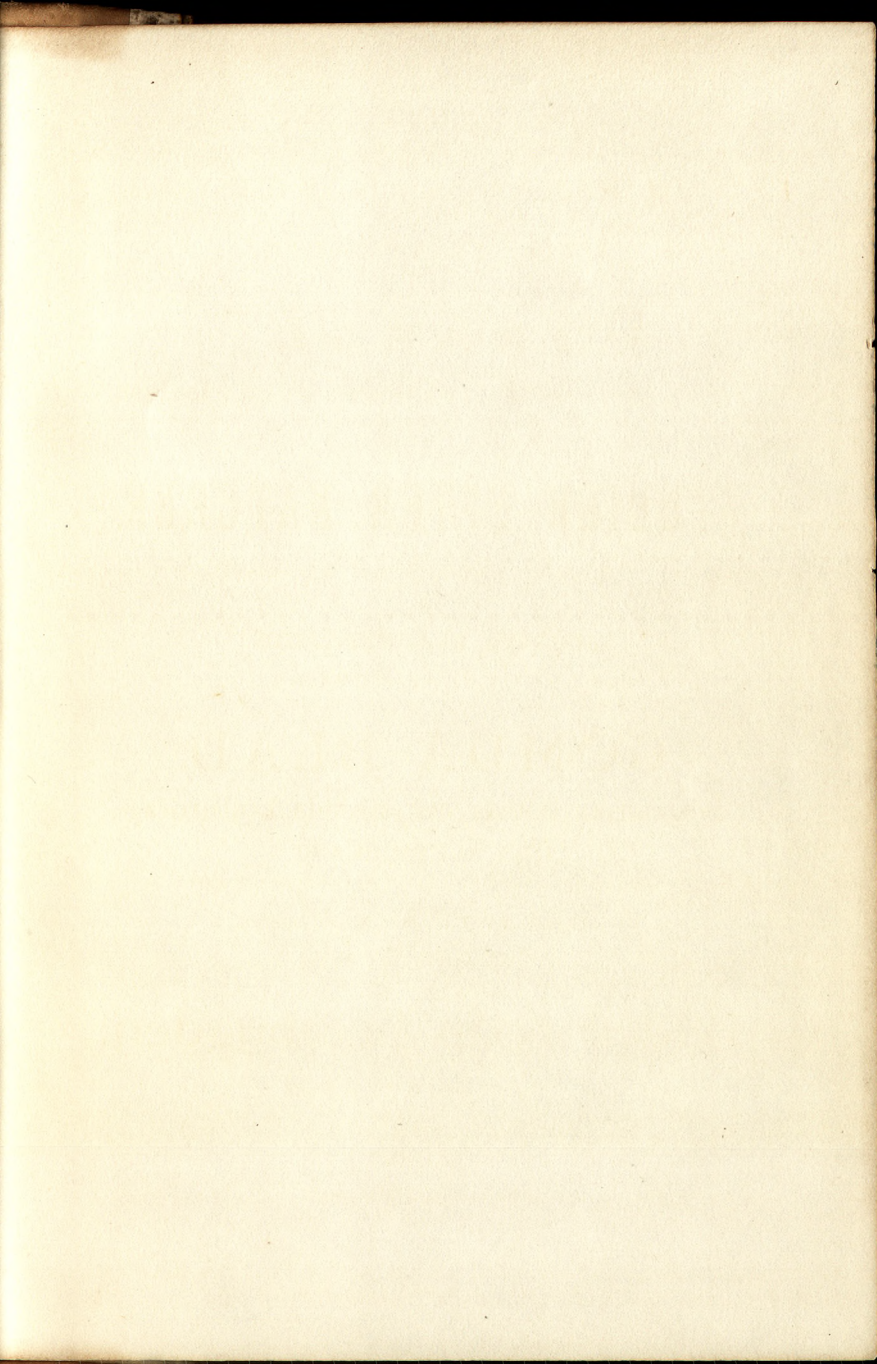
af

H. H.

Pris 1 kr. 75 öre.

W

THE A. W. BROWN

OF THE

OF THE

OF THE

OF THE

OF THE

OF THE

OF THE

OF THE

OF THE

OF THE

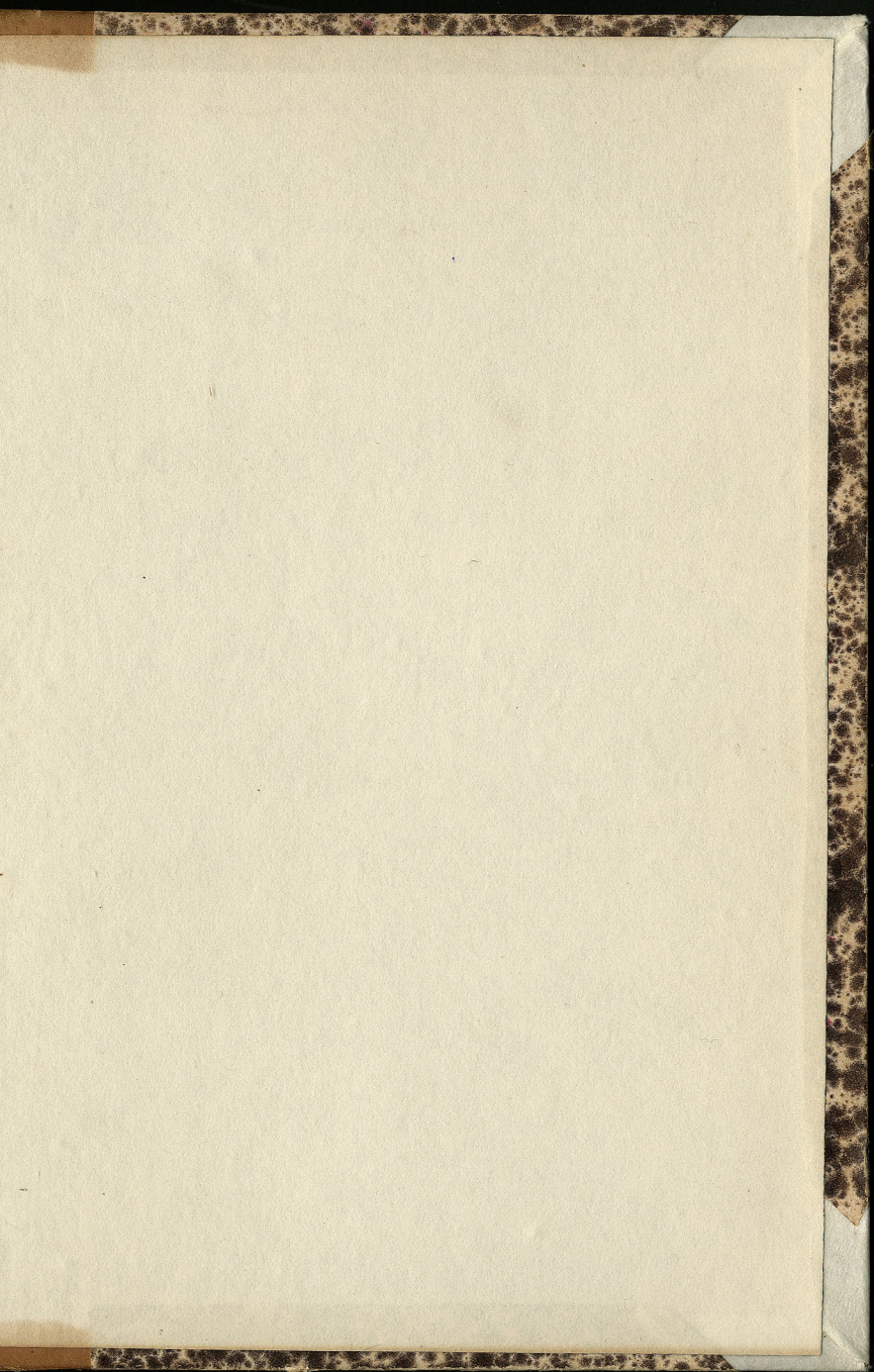
OF THE

OF THE

OF THE

OF THE

OF THE

UPPSALA UNIVERSITETSBIBLIOTEK

16000

000584891